

SÕJA- TEADLANE

SÕJAVÄGEDE STAABI VÄLJAANNE

SISUSTIK:

Vanemleitnant R. KOKK: Erapooletus ja erapooletuse rakendamine.

Kolonelleitnant A. TILGRE: Itaalia Maailmasõtta astumise sõjapolitilised ja strateegilised põhjused.

Kolonel G. LEETS: Poolte sõjajõud ja kaotused Tannenbergi lahingus 1914.

Major F. JÄNES: Kaadri täiendusõppused.

Kapten A. VIIRET: Šifrite kasutamine Maailmasõjas.

„SÕDURI“ KIRJASTUS, TALLINN



Sõjavägede Staabi väljaanne

SÕJATEADLANE

Nr. 4

„Sõduri“ kirjastus, Tallinn

1 9 3 9

„SÕJATEADLANE” Nr. 4, 1939.

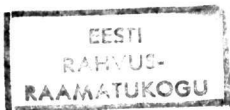
Sisustik:	Lk.	Sommaire:	Pages
Vanemleitnant R. Kokk: Erapooletus ja erapooletuse rakendamine	3	Lieutenant de vaisseau R. Kokk: La neutralité et l'application de la loi sur la neutralité	3
Kolonelleitnant A. Tilgre: Itaalia Maailmasõtta astumise sõjapoliitilised ja strateegilised põhjused	28	Lieutenant-colonel A. Tilgre: Les causes politiques-militaires et stratégiques de la participation de l'Italie à la Guerre mondiale	28
Kolonel G. Leets: Poolte sõjajõud ja kaotused Tannebergi lahingus 1914	51	Colonel G. Leets: Les forces militaires et les pertes des adversaires dans la bataille de Tanneberg en 1914	51
Major F. Jänes: Kaadri täiendusõppused	91	Commandant F. Jänes: Etudes de perfectionnement du cadre	91
Kapten A. Viiret: Šifrite kasutamine Maailmasõjas	147	Capitaine A. Viiret: Emploi du chiffre dans la Guerre mondiale	147

Kirjutistes on avaldatud autorite isiklikud vaated, mispärast neid ei tule võtta ametlike vaadetena.

Kirjastaja: „Sõdur“, Sakala 33, Tallinn. Telefon — Sõjaväe 163.

„Sõjateadlase“ tellimishind: kolm järjekordset numbrit — kr. 4.00.

Üksiknumber — kr. 1.50.



O.-ü. „Vaba Maa“ trükk, Tallinnas 1939. a.

Erapooletus ja erapooletuse seaduse rakendamine.

Vanem-leitnant R. J. Kokk.

I

6. detsembril 1938. a. Riigi Teatajas nr. 99 Vabariigi President kuulutas välja meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“¹⁾.

Meie erapooletuse ürituste ajalugu ei ole aga nii lühike kui seda võiks järeldada eespooltoodud tõsiasjast. Tegelikult juba esimeses Eesti memorandumis välisriikidele poliitilise seisukorra kohta avaldati soovi, et Eestile, kui uuele vabariigile, kindlustataks rahvusvaheline erapooletus²⁾. See soov ei võinud aga teoks saada, sest kõige paremate soovidega loodud Rahvasteliit pani maksma uued alused riikidevahelistes suhetes. Nii kohustusid kõik Rahvasteliidu liikmesriigid igasuguseid rahvusvahelisi tülüküsimusi lahendama Rahvasteliidu kaudu. Kokkulepetest üleastujaid ja tõrkujaid oli võimalik Rahvasteliidu põhikirja kohaselt karistada majanduslike või sõjaliste sanktsioonidega, mis olid nende maksma hakkamisel kohustuslikud kõigile liikmesriigile. Seepärast on ka arusaadav, et Rahvasteliidu instituut ei võinud oma liikmete seas näha erapooletuid riike. Säärane rahvusvahelise poliitika korraldamine on meile kõigile tuttav kui kollektiivjulgeoleku süsteem Rahvasteliidu põhikirja raamides.

¹⁾ Selle seaduse avaldamine omas määravat tähtsust meie riigi välispoliitikas, sest selles peegeldub põhjapanev muudatus meie senistes välispoliitilises aluseis. Rahvasteliidu liikmena, tegemata reservatsioonide, polnud meil õigust säärase sammu astumiseks.

²⁾ A. Piip, Rahvusvaheline õigus, lk. 295.

Edasi teame, et selle süsteemi kokkuvarisemise esimesed tõsised tunnused ilmsid Itaalia-Abessiinia sõja puhkemisel 1935. aastal. Siit alates on Rahvasteliit olnud õieti paigaks, kuhu poliitikud on kokku tulnud ainult kõrgeid sõnu maha lugema.

Välispoliitilisel põhjusil ei soovinud meie Vabariigi Valitsus otsekohe deklareerida, et Eestj Vabariik ei loe enese kohta kohustavaks Rahvasteliidu põhikirja artiklit 16, mis kõneleb sõjaliste ja majanduslike sanktsioonide rakendamisest. See deklaratsioon esitati meie välisministri poolt Rahvasteliidu täiskogu koosolekul alles 19. septembril 1938. Samasuguse deklaratsiooniga esinesid samal ajal ka Läti ja Leedu. See deklaratsioon võimaldas meile nüüd luua uued alused oma välispoliitikale — loobuda kollektiiv-julgeoleku süsteemist ja asendada seda erapooletuse deklareerimisega.

Kuid juba varemalt olid samasuguse deklaratsiooniga esinenud Rahvasteliidus ka Rootsi, Norra, Taani, Islandi ja Soome ning maikuu 1938. a. avaldas igaüks neist oma erapooletuse reeglid, mis sisuliselt on võrdsed.

Sellele järgnes nüüd Balti riikide blokk — Läti, Leedu ja Eesti — samasuguste erapooletuse reeglite avaldamisega.

Enne kui asuda meie „Erapooletuse seaduse“ üksikasjalisele vaatlemisele, vääriks peatuda küsimuse juures, kuivõrd uute välispoliitiliste aluste loomisega muutus meie seisukoht rahvaste peres.

Nendele küsimustele vastates võib märkida, et kollektiiv-julgeoleku süsteem Rahvasteliidu raamides oli väikeriikide välispoliitikale kõige otstarbekohasem, sest sellega näis olevat meie iseseisvus agressorite vastu kõige jõulisemalt kaitstud. Kuid selle süsteemi kokkuvarisemine sundis meid paratamatult valima uusi välispoliitilisi aluseid, kusjuures nende aluste valik võib olla ainult kahesugune: 1) juhtida oma välispoliitika mingisuguste riikide rühmituse sõiduvette või 2) deklareerida erapooletust.

Teine moodus on meile kahtlemata alati vastuvõetavam, sest see võimaldab meil jätkata oma iseseisvat välispoliitikat, kuna esimene moodus oluks meile ohtlik.

II.

Erapooletus tähendab ühe riigi mitte-osavõtmist kahe võimimite riigi vahel tekkinud sõjast¹⁾, või erapooletus on nende riikide olukord, kes sõja korral ei võta osa sõjast, vaid jätkavad rahulikku läbikäimist sõdijatega²⁾.

Oma saamisloolt võib erapooletus olla kas vaba või lepinguline.

Vaba erapooletus (Neutralität) on riigi vabatahtlik otsus jääda sõja puhul erapooletuks. Iseloomustavaks tunnuseks on siinjuures, et erapooletuse deklaratsioon on ühepoolne³⁾.

Lepinguline erapooletus (Neutralisation) on aga lepinguga endale võetud rahvusvaheline kohustus alati erapooletuks jääda ning mitte kunagi ise sõda alata. Niisugust erapooletust tunneme ajaloost, kus Viini kongressil 1815. a. tunnistati alaliselt neutraalseks Šveits; 1839. a. tunnistati neutraalseks Belgia ja 1867. a. Luksemburg. Järelikult on siin tegemist kahepoolse erapooletuse deklareerimisega, kus üks pool (üks või mitu riiki) tunnustab teise riigi neutraliteeti juba tulevikuks ette ja teine omalt poolt kohustub alati neutraalseks jääma.

Meie erapooletuse deklaratsioon kuulub oma saamisloolt vaba erapooletuse liiki, sest erapooletuse deklaratsioon oli ühepoolne. See tähendab — meie deklareerime, aga kas keegi seda deklaratsiooni austab või mitte, seda meie ette ei tea, kuigi oleme suveräänne riik ja erapooletust deklareerida on meie põhiõigusi.

1) A. Piip, Rahvusvaheline õigus, lk. 314.

2) T. S. Lawrence, The Principles of International Law, lk. 582.

3) Dr. Karl Strupp, Grundzüge des positiven Völkerrechts, lk. 249.

Teisest küljest kandis juba meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ avaldamine ja riigijuhtide avalikud seletused eneses ka lepingulise erapooletuse sugemeid, ja nimelt, oma erapooletuse reegleid juba varemalt avaldades, meie näitasime, et tahame sõja puhul erapooletuks jääda. See fakt iseenesest on rahvusvahelises elus väga suure tähendusega seepärast, et riigid, kes alustavad sõda või kistakse sõtta, teavad seega ette, et meie riik ei või sattuda vaenlase leeri ega muutuda ka liitlaseks.

*

Erapooletute riikide rahvusvaheline õiguslik vahetõdivate riikidega korraldati Haagi II rahukonverentsil 18. oktoobril 1907. aastal. Sel konverentsil sõlmiti erapooletuse kohta kaks konventsiooni: V konventsioon erapooletuse kohta maasõjas ja XIII konventsioon erapooletuse kohta meresõjas. Need konventsioonid fikseerivad erapooletute riikide ja erapooletute riikide kodanikkude, kes ei võta osa sõjast, kohused ja õigused. Sellele on mitmesuguste tavade alusel lisandunud teatud põhimõtted, mis on saanud rahvusvahelise õiguse aluseks üksikute küsimuste otsustamisel.

Sõdiva riigi kohustused erapooletu riigi vastu.

1) Sõdiv riik ei tohi erapooletu riigi territooriumil sõjalist tegevust sooritada. Säärane kohustus leidub II Haagi konverentsi V konventsiooni art. 1, kus on öeldud „Erapooletu riigi territoorium on puutumatu“ (the territory of neutral powers is inviolable). Kuigi see on erapooletuse põhiõigusi, on seda ometi ka rikutud. Meenutame ainult 1914. aastat, kus Saksa armee marssis läbi erapooletu Belgia. Kuna riigi territooriumi mõistesse kuuluvad ka territoriaalveed, siis sama põhimõtte on kehtiv ka nende kohta. See on väljendatud Haagi 1907. a. XIII konventsiooni art. 1.

Meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ § 9 on selle kohustuse väljendanud järgmiselt: „Eesti territooriumi piiris on keelatud igasugune sõjaline toiming jne.“

2) Sõdiv riik peab jätma puutumata niipalju kui võimalik erapooletu riigi merekaablid¹⁾. See on üldine reegel, millest sõdivad riigid peavad kinni pidama. Kuid küsimuse lähemal vaatlemisel näeme, et see olukord ei ole sõja ajal sugugi nii selge. Näib, et merekaabel, mis ühendab kahe erapooletu riigi territooriumi, peaks selle üldise reegli kohaselt olema puutumatu. Kuid kui näiteks see kaabel moodustab ühe vahepealse lüli kaablite liinis, mida üks sõdijaist kasutab sõjaliste teadete andmiseks või saamiseks, siis tundub, et teine sõdiv pool on õigustatud seda kaablit läbi lõikama, kuigi see asetseb kahe erapooletu riigi vahel. Loomulikult on siin võimalusi saavutada sõdivate riikidega kokkulepet diplomaatilisel teel teatud kohustuste alusel.

Teine olukord, mis võib esineda on, et merekaabel asetseb erapooletu ja ühe sõdiva riigi vahel. Siin näib olevat kujunenud tavaks, et teine sõdiv pool lõikab need kaablid katki. Säärane juhtum oli Maailmasõja ajal, kus inglased lõikasid katki kaks Saksa merekaablit U. S. A. ja Saksamaa vahel ja sakslased purustasid inglaste merekaabli Fanning'i saarte juures.

3) Sõdiv riik peab keelduma igasuguste ettevalmistuste tegemisest sõjaliseks tegevuseks erapooletu riigi territooriumil. Selle üldreegli alusel ei tohi sõdiv riik erapooletu riigi territooriumil ega territoriaalvetes:

- a) ette valmistada sõjalisi ekspeditsioone,
- b) kasutada erapooletu riigi territooriumi või territoriaalvett kui operatsioonibaasi tegevuses vaenlase vastu;

¹⁾ Haagi IV konventsioon maasõja kohta 1907. a., lisa, III osa, artikkel LIV.

- c) organiseerida ega täiendada oma sõjalisi jõude,
- d) varustada oma sõjalaevu relvade ja sõjaliste tarvetega ega seadistega, mis on tarvitavad otsest sõjaliste abinõudena.

Need kohustused on kohustuslikud igale sõdivale kui ka erapooletule riigile. Nende kohustuste rikkumine või ignoreerimine nii sõdiva kui erapooletu riigi poolt annab kannatajale poolele — olgu see siis sõdiv või erapooletu — õiguse nõuda kohustuste rikkujalt kompensatsiooni ja võtta tarvitusele abinõusid, et säärane rikkumine tulevikus enam ei korduks.

Et eespooltoodud kohustused on aga väga üldsõnalisised ja laialt haaravad, siis on nende üksikasjalise rakendamise kohta rahvusvahelises elus olemas väga mitmesuguseid vaateid. Üldiselt on ainult tunnustatud, et see üldreegel ei ole kehtiv, kui erapooletu riik varustab sõdiva poole sõjalaeva tagavaradega ja abinõudega, mis on tarvilikud meeskonna elu alalhoiuks (näiteks toit, joogivesi, arstimid jne.) või mere-sõidu jätkamiseks (näiteks kütteaine, määrdeaine, avarii parandusmaterjalid jne.). Kuna sel alal oli ja on praegugi valitsemas väga mitmesuguseid vaateid ja kuna 1907. aastal Haagi konverentsil vastuvõetud kaks konventsiooni erapooletuse kohta ei lahenda kaugeltki neid üksikasju, siis iga riik, kes on või kavatses teatud sõjalisel kokkupõrkel erapooletuks jääda, on avaldanud oma erapooletuse korraldamise reeglid või seaduse, kus on siis deklareeritud asjaomase riigi vaated erapooletuse rakendamise kohta sõja korral. Need erapooletuse reeglid avaldatakse riikide poolt, kas juba rahuajal või siis sõja puhkemise momendil.

Haagi konventsioone erapooletuse kohta lähemalt vaadeldes aga selgub, et osa nendes mainitud määrava tähendusega definitsioone on sõnastatud väga üldsõnaliselt ja võivad seepärast esile kutsuda spekulatsioone. Näiteks konventsioonis erapooletuse kohta meresõjas art. 5 on mainitud termin „operatsioonibaas“, kuid seejuures on jäänud täpsemalt fikseerimata, mida selle all mõistetakse. Seepärast on see

mõiste tekitanud teadlaste seas väga palju vaidlusi ja nende seisukohad on erinevad.

See artikkel (5) kõlab tõlkes järgmiselt:

„Sõdijatel on keelatud moodustada erapooletutest sadamatest ja vetest baasi mereoperatsioonideks oma vaenlaste vastu, eriti veel ehitada raadiotelegraafijaama või muid abinõusid, mis on määratud sidepidamiseks sõdivate jõududega maal või merel“.

Meie „Erapooletuse korraldamise seadus“ on väljendatud oma seisukoha selles küsimuses §-is 11. Seal on öeldud: „Sõdivatel riikidel on keelatud muuta Eesti territooriumi sõjalise tegevuse baasiks oma vastaste vastu“. Nagu sellest näha, ei lahenda ka meie seadusandlus küsimust, mida sisaldab mõiste „sõjalise tegevuse baas“.

Samasugune lugu on ka mõistega „sõjaline ekspeditsioon“. Selle mõiste defineerimisel on jäänud alljärgnevate põhimõtete juure: Sõjaline ekspeditsioon on kogu isikuid, kes lähevad välja eesmärgiga osa võtta sõjalisest tegevusest, kes alluvad mere- või maaväe võimudele ja on organiseeritud eesmärgiga osa võtta sõjalisest tegevusest. Seejuures ei ole sugugi oluline, et see organiseeritud kogu oleks juba säärastelt ette valmistatud, et ta võib otse sõjategevusele asuda; ka ei ole oluline, et selle organiseeritud kogu igal üksikul liikmel oleksid käes relvad. Säärane pretsedent rahvusvahelises õiguses on tuntud 1829. aasta Portugali kodusõjast, millal Inglismaal taheti organiseerida sõjaväelist üksust, kuigi relvadeta. Teine sellelaadiline juhtum on tuntud Preisi-Prantsuse sõja ajast 1870. aastast, kus USA-st sõitsid kodumaale mobiliseerimisele kuuluvad prantsuse kodanikud, kuigi nad lahkusid USA-st laevadega, mis viisid Prantsusmaale ka relvi ja laskekoona. Esimesel juhtumil keelas Inglismaa portugallastel oma territooriumil maanduda, sest portugaallased olid organiseeritud sõjaväe eeskujul ja nende ülemateks olid

ohvitserid. Teisel juhtumil ei lugenud USA neid väeteenis-
tuslikke prantslasi, kes asusid organiseerimatult ja sõjaväe-
võimudele allutamata relvi vedavaile laevule, sõjaliseks
ekspeditsiooniks.

4) Sõdiv riik on kohustatud austama
kõiki määrusi, mis on maksvad erapooletu-
tuse kaitseks.

Esimesi määrusi erapooletuse kaitseks on keeld, et sõdi-
vad riigid ei tohi viia oma vägesid ega sõjavarustusevoore
üle erapooletu riigi territooriumi. Küll aga lubab Haagi
1907. a. V konventsiooni art. 14 transporteerida läbi erapoo-
letu riigi territooriumi haigeid ja haavatuid. Teine juhtum,
kus sõdivate riikide sõjaväed võivad erapooletu riigi terri-
tooriumile tulla, on olukorras, kui nad on selleks sunnitud
vaenlase poolt. Siis peab erapooletu riik need põgenikud
humaansuse põhimõttel vastu võtma, kuid on kohustatud
need otsekohe kuni sõja lõpuni interneerima. Seejuures kan-
nab nende isikute ülalpidamise kulud see riik, kellele nad
kuulusid.

Kui me erapooletuse reeglite juures maasõjas näeme, et
siin on sõdivatel väeüksustel kategooriliselt keelatud külas-
tada erapooletu riigi territooriumi, siis erapooletuse juures
meresõjas on lugu otse vastupidine. Siin võib lubada sõdi-
vate poolte sõjalaevu vabalt külastada erapooletu riigi sada-
maid, territoriaalvett, ja järelikult ei rikuta ka erapooletust,
kui sõidetakse läbi territoriaalvee.

Kuid sellisest olukorrast tuleb aru saada kui erapooletu
riigi teatud heatahtlikkusest, mitte aga kui sõdiva riigi õigu-
sest. Seepärast on igal erapooletul riigil õigus selles suhtes
siseseadusandluse korras maksma panna niisuguseid määrusi
ja kitsendusi, mida ta peab tarvilikuks oma erapooletuse
kaitseks. Ainukeseks eeltingimuseks on siin, et need määrused
peavad sõdivaid pooli täiesti ühetaoliselt kohtlema. (Haagi
1907. a. XIII konventsioon, art. 9). Kui erapooletu riik peaks
tarvilikuks üldse keelata sõdivate riikide sõjalaevadel külas-

tada oma sadamaid või tulla territoriaalvetesse, siis ei saa sõdijad selle vastu protesteerida. Ainus, mida sõdivad pooled võivad ilma neutraliteeti rikkumata nõuda, on nende laevade sissesõit halva ilma tõttu või laeva merekõlbmatuse juhtumil. Sel puhul on see nõue põhjendatud rahvusvaheliselt tunnustatud „pelgupaiga“ (Right of Asylum) mõiste alusel.

5) Sõdiv riik on kohustatud heaks tegema kõik kahjud riigile, kelle erapooletust ta on rikkunud.

Selle kohta ei näe rahvusvaheline seadus ette mingeid kindlaid norme, mil viisil säärast kahjude tasumist tuleb teostada. Kuid kindel on, et näiteks illegaalselt äravõetud varandused tuleb tagasi anda. Kuid ka igal teisel juhtumil, kui rikutakse erapooletust, tuleb erapooletul riigil rikkujalt kategooriliselt reparatsiooni nõuda. Vastasel korral võivad teiselt sõdivalt poolelt järgneda nõudmised erapooletu riigi vastu, mis võivad ulatuda isegi sõjaga ähvardamiseni. Reparatsiooniks võib iseloomult olla ametlik vabandamine kuni tõsise alandamiseni.

Näiteks võiks siin mainida üht juhtumit Ameerika kodusõjast. Konföderatsiooniriikide ristleja *Florida* oli 1864. a. sügisel erapooletu riigi Brasiilia sadamas Bahia's, kus selle vallutas priisina Ühendriikide aurik *Wachusett* ja viis Ühendriikide sadamasse. Brasiilia nõudis otsekohe reparatsiooni ja Ühendriikide valitsus nõustus sellega. Reparatsioon koosnes tookord järgmistest asjadest: aurik *Wachusett*'i kapten anti sõjakohtu alla; Ühendriikide konsul Bahia's, kes seda vallutamise aktsiooni algatas, vallandati; Brasiilia lippu salupeeriti samas kohas, kus sündis vallutamine, ja ristleja *Florida* meeskond vabastati. Ka ristleja ise oleks antud tagasi, kuid seda rammiti kogemata ning see hukkus. Seepärast ristlejat tagasi anda ei saadud.

Need on üldpealkirjade alla kokkuvõetult need kohustused, mis on sõdival riigil ühe erapooletu riigi vastu.

Erapooletu riigi kohustused sõdiva riigi vastu.

Siin on rida reegleid, mis on täiesti selged, kuid selle kõrval ka rida kohustusi, mis pole mitte selged ja kindlad, vaid on veel tänapäeval vaieldavad. Kuigi Haagi konventsioonid tõid sellesse küsimusse palju selgust, on rida küsimusi siiski lahtised, ja sellel alal omab muidugi esmajärgulist tähtsust erapooletu riigi poolt avaldatud erapooletuse deklaratsioon. Meil on selliseks deklaratsiooniks meie värske „Erapooletuse korraldamise seadus“, mis on antud siseseadusandluse korras ja mis pandi kehtima praeguse sõja lahtipuhkemisel Vabariigi Presidendi vastava otsusega.

Asudes nüüd erapooletu riigi üksikute kohustuste analüüsimisele, võtan vaatlusele ka meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“, püüdes selgitada, kuidas meie seadusandlus on lahendanud puudutatavaid küsimusi.

1) Kõigepealt on erapooletul riigil rida kohustusi, mis võiksim e mahutada ühise pealkirja alla: **mitte vahel e se g a m i s e k o h u s t u s e d**.

Nende kohustuste alla kuuluvad:

a) Mitte anda sõjalist abi kummalegi sõdivale poolele. See kohustus on üldiselt tunnustatud, seepärast ka maksev igasuguse erandita.

b) Mitte anda soodustusi, mis on seotud sõjalise tegevusega, ainult ühele poolele, keeldudes samal ajal andmast samasuguseid soodustusi teisele poolele. Ka see kohustus on üldiselt tunnustatud isegi ka tegude kohta, mis võiksid olla põhjustatud ainult puhtinimlikkuse seisukohalt.

c) Mitte anda sõdivatele riikidele raha ega laenu, anda või müüa seadiseid, relvi ning laskemoona. Ka see kohustus on üldiselt tunnustatud. Kuid see kohustus on kehtiv riigi kui subjekti kohta. Erapooletu riigi kodanikel on aga selles suhtes palju suuremad õigused. Nad võivad sõdivatele riikidele müüa, mida soovivad. Erapooletul riigil ei lasu isegi

kohustust teostada selles suhtes kontrolli oma alluvate suhtes. (Haagi 1907. a. V konventsiooni art. 7 ja XIII konventsiooni art. 7). Meie erapooletuse korraldamise seadus ei käsitle see-pärast ka ülalmainitud küsimust, kuigi rahvusvahelisest seisukohast peetakse isegi väga soovitavaks neid õigusi siseseadusandluse korras defineerida.

2) Teine kogu kohustusi, mis lasub erapooletul riigil, võiks kokku võtta ühise pealkirja alla: keeldumise kohustused.

Need on kokkuvõetult toimingud, mida erapooletu riik peab keelama oma jurisdiktsiooni piirkonnas ja millistest sõdiv riik peab keelduma selles piirkonnas. Nende kohustuste täitmise tähtsust erapooletu riigi poolt rõhutatakse Haagi 1907. a. XIII konventsiooni 8. ja 25. artiklis, kus on öeldud, et „erapooletu riik on kohustatud tarvitusele võtma kõik tema käsutuses olevad abinõud“, et takistada nende kohustuste rikkumist sõdivate riikide poolt. See väljendus kahtlemata suurendab erapooletu riigi vastutust teatud olukordades, kui on rikutud tema erapooletust.

Üksikasjalisemal vaatlemisel näeme, et nende toimingute hulka, mida erapooletu riik peab keelama oma võimupiiride kohaselt ja ka takistama nende tekkimist kõigi käsutuses olevate abinõudega, kuuluvad alljärgnevad aktid:

a) erapooletu riik peab takistama oma territooriumi või selle osade kasutamist sõdivate riikide poolt maa-, mere- või õhusõjalisteks operatsioonideks, seal organiseerida või lubada sealt lahkuda sõjalis- tel ekspeditsioonidel, mis on moodusta- tud ühe sõdiva poole kasuks.

Seega on erapooletu riik kohustatud igasuguste abinõu- dega takistama oma territooriumi kasutamist sõjaliseks tege- vuseks, samuti ka oma territoriaalvett ja õhku oma territoo-

riumi kohal. Seal ei tohi sõdivad riigid sõjalisi aktsioone ette võtta. Kuid lisaks sellele ei tohi erapooletu riik lasta läbi oma territooriumi sõdiva riigi sõjaväge ega voore ega lubada asutada oma territooriumile priisikohut. Kuid sõjalaevadele võib lubada territoriaalvetest läbi sõita. Seejuures võime märkida kahte seisukohta: osa teadlasi peab territoriaalvetest läbisõidu õigust kehtivaks ka sõjalaevade kohta analoogiliselt kaubalaevadega; teine seisukoht selles küsimuses on, et erapooletul riigil on õigus keelata sõdivate riikide sõjalaevadel kasutada oma sadamaid ja isegi läbisõiduks oma territoriaalvett. Ainus tunnustatud tõlgitsus, mis näib omavat rahvusvahelist eluõigust, on seisukoht, et erapooletu riik ei saa sulgeda kitsast väina, mis kuulub tema territoriaalvette ja ühendab kahte lahtist merd.

Ajalugu aga siiski näitab, et rida riike oma erapooletuse deklareerimisel on kasutanud õigust keelata sõdivate riikide sõjalaevadele tulla oma sadamaisse või territoriaalvette. Nii keelasid Skandinaavia riigid Vene-Jaapani sõja ajal sõdivate poolte sõjalaevadel tulla oma sadamaisse. Maailmasõja ajal keelas Holland sõdivate riikide sõjalaevadel tulla oma territoriaalvette, ähvardades nende interneerimisega. Selle keelu tagajärjeks oligi ühe saksa ja ühe inglise allveelaeva interneerimine. Rootsi, Norra ja Hispaania panid sama sõja ajal kehtima erilised kitsendavad määrused sõdivate riikide sõjalaevade kohta.

Meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ § 2 käsitleb neid määrusi, missugustel alustel sõdivate poolte sõjalaevad võivad kasutada meie sadamaid või territoriaalvett. Seal on otseselt keelatud tulla sadamaisse või merealadele, mis on kuulutatud sõjasadamaiks või kuuluvaiks rannakaitseesadeldite kaitsevööndisse. Samuti ei tohi tulla ka sisevetesse, kuhu pääs on tõkestatud miinidega või muude kaitsevahenditega. Sõjalisiks otstarbeiks relvastatud allveelaevad ei tohi üldse sõita või viibida meie territoriaalvetes, välja arvatud halva mere seisukorra või avarii puhul.

Sama paragrahvi 6-da lõikega on Vabariigi Presidendile reserveeritud õigus kuulutada ka teisi, üldeeskirjadega suletuks kuulutamata territoriaalvete vööndeid suletuks.

§ 3 keelab kaaperlaevadele sisse sõita meie sadamaisse või viibida meie territoriaalvetes. Samasugune keeld on keh tiv ka relvastatud kaubalaevade kohta, kui nende relvastusel on muu otstarve kui enesekaitse. Viimane tingimus relvas tuse iseloomu kindlaksmääramiseks on aga väga ebamäärane, ja kuna selle kohta pole olemas veel mingisuguseid rahvus vahelisi norme, siis tekib selle rakendamisel kahtlemata ras kusi. Kuid see tingimus on meie erapooletuse seadusse võetud vististi Põhjariikide erapooletuse deklaratsiooni mõjutu sel, kus leidub täpselt samaseid väljendusi (§ 3 lõige 2).

Sõjalise ekspeditsiooni organiseerimist arutlesime ülal pool. Lisaks võiks tähendada, et nende organiseerimine ja varustamine üksikute isikute poolt on samuti keelatud, nii sama kui üksikute laevade ettevalmistamine või ehitamine sõjaliseks otstarbeks. Erapooletu riik on siin otseselt kohus tatud keelama nende lahkumist oma sadamaist.

b) Erapooletu riik peab takistama rek ruteerimist oma territooriumil ükskõik missuguse sõdiva poole mere, - maa- või õhuvägede jaoks. Selleks ei tohi erapooletu riigi ter ritooriumil luua büroosid ega koonduskohti. See on üldiselt tunnustatud reegel. Meie „Erapooletuse korraldamise sea duse“ § 5 teine lõige vihjab lisaks sellele veel, et sõdivate riikide sõjalaevad ei tohi meie sadamais või territoriaalvetes täiendada oma meeskonda.

c) Erapooletu riik peab takistama sõ divate riikide sõjalaevade ja nende prii side mitteõigustatud peatusi tema sada mates või vetes. Siin on aluseks teatud normid, mis on ette nähtud Haagi 1907. a. XIII konventsioonis.

Kõigepealt piiravad konventsioonis ettenähtud normid sõdiva riigi sõjalaevade arvu, mis võivad erapooletu riigi

sadamas või ankrukohal peatuda. Selleks arvuks on ette nähtud 3 laeva. Erapooletu riigi siseseadusandlusega võib selles arvus aga teha muudatusi. Nii ütleb meie seaduse § 4, et „kõige enam kaks ühe sõdiva riigi või mitme sõdiva liitlasriigi sõjalaeva võib viibida üheaegselt Eesti sadamas või ankrupaikadel, kui rand seks otstarbeks on jaotatud piirkondadeks.“

Teiseks piiravad konventsioonis ettenähtud normid sõdivate riikide sõjalaevade peatumisõiguse aega. Haagi 1907. a. XIII konventsiooni 12. artiklis on selleks ajaks määratud 24 tundi, välja arvatud juhtumid, kui see on erapooletu riigi seadusandlusega teisiti määratud või samas konventsioonis ettenähtud erandjuhtumid. Sama reegel kehtib ka sõdiva riigi sõjalaeva kohta, mis sõja puhkemise momendil asub erapooletu riigi sadamas. (Vt. art. 13). Seda peatumisaega võib pikendada ainult avarii ja mere seisukord, kuid see laev peab lahkuma kohe, kui peatumise pikendamise põhjused on kadunud. (Vt. art. 14). Vastasel juhtumil tuleb see laev interneerida.

Meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ § 4 on omaks võetud täpselt sama põhimõtte, kuid pikendamise tingimused on seal täpsemalt fikseeritud. „Avarii või karilemineku juhul määrab Eesti vastav ametivõim tähtaja, mida võib lugeda küllaldaseks avariirikete parandamiseks või laeva karilt vabastamiseks. Ühelgi juhul ei anta nõusolekut viibimisaja pikendamiseks üle 24 tunni, kui on ilmne, et laeva ei saa merekõlblikuks teha mõistliku aja vältel, ega juhul, kui ta avarii on põhjustatud vaenlase sõjalisest tegevusest“. Samuti on meie „Erapooletuse korraldamise seadusse“ peaaegu täpsel kujul võetud üle Haagi XIII konventsiooni määrused selle kohta, kuidas talitada siis, kui omavahel sõjajalal seisvate riikide sõjalaevad või ühe sõdiva riigi sõjalaev ja vastase lippu kandev kaubalaev juhtuvad koos meie sadamasse.

Haagi 1907. a. konventsioon erapooletuse kohta mere-sõjas artikkel 21 ja 23 käsitlevad juhtumeid priiside kohta,

kuidas nendega tuleb talitada, kui nad tulevad või tuuakse erapooletu riigi sadamasse.

Artikkel 21 ütleb, et priisi võib erapooletu riigi sadamasse tuua ainult merekõlbmatuse, halva ilma, kütte või toiduainete puuduse puhul. Priis peab kohe lahkuma, kui sisse tuleku põhjused on kõrvaldatud. Kui aga priis seda siiski ei tee, tuleb priis vabastada ja priisi meeskond interneerida.

Artikkel 23 nägi ette võimaluse lubada priisi tuua erapooletu riigi sadamaisse või reididele, et neid jätta sinna sekvestri alla ootama priisikohtu otsust. Kui priisi sel puhul konvoeeriti sõjalaeva poolt, siis tuli priisi meeskond vabaks lasta. Samuti tuli talitada ka siis, kui priis tuli üksi sadamasse.

Rahvusvahelise õiguse rakendamisel on hilisemal ajal konventsiooni 21. artiklit täiel määral tunnustatud. Ka meie „Erapooletuse korraldamise seadus“ on selle tingimuse täiel määral üle võtnud ja see esineb seaduse 7. paragrahvis. Ainult meie seadus ei määra, kuidas talitada siis, kui priis ei täida korraldust lahkumiseks.

Kuid Haagi XIII konventsiooni art. 23 ettenähtud priisi jätmise võimalused erapooletu riigi sadamasse pole leidnud viimasel ajal rahvusvahelises õiguses enam rakendamist.

1916. a. tuli ühte USA sadamasse inglise reisijatelaev *Appam*, kellel oli peal saksa priisi meeskond. Priisi meeskonna ülem palus USA võime interneerida osa reisijaid, kes olid priisi võtmisel vastupanu avaldanud. Kuid USA võimud lasksid reisijad kui ka laeva meeskonna vabaks. Priisi meeskond interneeriti. Järgnenud kohtuotsusel anti laev selle omanikule tagasi põhjendusega, et priisi toomine sadamasse ei olnud põhjendatud Haagi XIII konventsiooni artikl. 21 ega 22.

Seepärast tunnustab ka meie „Erapooletuse korraldamise seadus“ ainult Haagi XIII konventsiooni artiklit 21 ega jätta mingeid teisi võimalusi priiside toomiseks meie sadamaisse või territoriaalvetesse.

d) Edasi lasub erapooletul riigil kohustus takistada sõdivate riikide sõjalaevadel, mis asuvad tema sadamais või ankrupaikadel, suurendada oma lahinguvõimet.

Haagi 1907. a. XIII konventsiooni art. 17 on ette nähtud, et „erapooletu riigi sadamais või ankrupaikadel võivad sõdivate riikide sõjalaevad teostada ainult sääraseid parandustöid, mis muudavad laeva merekõlblikuks, kuid ei suurenda selle lahinguvõimet.“

Sama põhimõtte maksab ka meie „Erapooletuse korraldamise seaduses“, kus see on väljendatud § 5. Kuid siia on lisatud veel tingimus, et lahingutegevuses saadud vigastuste parandamisel ei tohi hankida mingisugust abi meie territooriumilt. Järelikult võime muil põhjusil saadud vigastuste parandamisel abi anda. Samasugune tingimus on sisse võetud ka Põhjariikide erapooletuse seadustes.

e) Erapooletu riigi järgmise kohustusena võime mainida järelevalve teostamist, et sõdivate riikide sõjalaevad ei võtaks meie sadamais ega ankrukohtadel peale üle lubatud normi varustust, mis on kindlaks määratud rahvusvahelise seadusega. Sääraseks lubatavaks varustuseks on ainult toiduained või nagu meie „Erapooletuse seadus“ seda nimetab „moon“ ja küttematerjalid.

Moona lubab Haagi 1907. a. XIII konventsiooni art. 19 täiendada ainult kuni rahuaegsete normideni. Sama normi näeb ette ka meie „Erapooletuse seadus“.

Küttematerjali lubab Haagi konventsioon peale võtta nii palju, et sellega laev jõuaks oma riigi lähimasse sadamasse. Meie „Erapooletuse seaduse“ järgi kehtib meil sama norm, kuid seda on veel täpsustatud. Nimelt ei või see norm olla kunagi suurem kui tegelik sõepunkrite või vedelkütteenite tankide maht. Peale selle ei saa kütteenit võtnud sõjalaevad meie sadamast uuesti kütteenit võtta enne 3 kuu möödu-

mist. Säärane nõue oli fikseeritud ka Haagi konventsioonis. Meil kehtivad normid vastavad täpselt ka Põhjariikide normidele.

f) Viimase erapooletu riigi kohustusena võime mainida, et erapooletu riik on kohustatud takistama oma territooriumi kui informatsiooni kogumise või edasiandmise koha kasutamist. Erapooletu riigi pinnal on sõdivatel riikidel keelatud ehitada raadiojaamu või üles seada muid abinõusid, mida võiks kasutada sidepidamiseks oma jõududega maal või merel. Samuti on keelatud kasutada sõjaliseks otstarbeks juba enne sõda valmishitatud sidepidamisabinõusid, mis ei olnud avalikkusele kasutatavad. Säärased nõuded olid ette nähtud Haagi 1907. a. V konventsioonis. XIII konventsioonis meresõja kohta on mainitud ainult, et sõdivatel riikidel on keelatud erapooletu riigi sadamais ja vetes ehitada raadiojaamu.

Meie „Erapooletuse seaduse“ vastav paragrahv keelab lisaks eespoolmainitud tingimustele seda teha ka kõigil sõdiva riigi teenistuses seisvail isikuil. Peale selle on keelatud kasutada meie territooriumil liikuvaid raadiojaamu, välja arvatud juhtumid, kui peetakse ühendust meie jaamade kaudu, kas meie ametivõimudega või ohu korral. Samasugused nõuded on fikseeritud ka Põhjariikide erapooletuse reeglites.

3) Erapooletul riigil lasub peale selle veel üks raske kohustus, mida võiksime nimetada reparatsioonikohustuseks.

See on erapooletu riigi kohustus heaks teha need kahjud, mis on sündinud sõdivale riigile seetõttu, et erapooletu riik ei täitnud neid kohustusi, mis on temale pandud rahvusvahelise õiguse alusel. Tüübilise näitena võiks siin mainida ühte juhtumit ajaloost. Ameerika kodusõja ajal sõitis aurik *Alabama* Kanaaria saartele, kus ta relvastati, varustati ja täiendati Briti kodanikest meeskonnaga. Laev anti lõunariikide laevastikule üle. See laev teotses merel kaks

aastat, hävitades Põhjariikide merekaubandust. Pärast sõja lõppu pöördusid Ühendriigid reparatsiooni nõudega Inglismaa poole ja Inglismaa maksis £ 3.000.000 kahjutasu ehk reparatsiooni seepärast, et ta ei võtnud midagi ette oma erapooletuse rikkumise kaitseks.

*

Haagi 1907. a. konventsioonid erapooletuse kohta ei puudutanud õhujõududega ühendusesolevaid küsimusi üldse. Kuid Maaõhujõudude ajal olid erapooletutel riikidel selle kohta olemas oma kindlad vaated. Nüüd täiendasid Põhjariigid oma erapooletuse reegleid saadud kogemuste alusel, võttes sinna sisse ka eeskirjad õhujõudude kohta. Seal on need põhimõtted võetud ka meie „Erapooletuse korraldamise seadusse“.

Meie „Erapooletuse seaduse“ § 8 ütleb, et „sõdivate riikide sõjaväesõidukitel, välja arvatud õhuambulantsid ja sõjalaevadel transporditavad õhusõidukid, on keelatud tulla Eesti territooriumile“. Siin sõna „territooriumi“ all tuleb mõista ka territoriaalvett ja õhku selle ja territooriumi kohal. Edasi ütleb meie seadus, et selle territooriumi piires on keelatud igasugune sõjaline toiming, kaasa arvatud ka laevade ja õhusõidukite kinnipidamine, läbiotsimine ning vallutamine. Iga õhusõiduk, mis seal on vallutatud, tuleb kohe koos meeskonna ja laadungiga vabaks lasta. Õhusõiduk, mis on rünnakuvõimeline või veab seadiseid või materjale, mis võimaldaks sooritada rünnakut, ei tohi meie territooriumilt lahkuda, kui võib oletada, et see on määratud ühe sõdiva riigi vastu kasutamiseks. Ka ärasõiduks ettevalmistatavate tööde tegemine lennukil on keelatud.

Uudsenä meie „Erapooletuse seaduses“ võiks märkida veel üht asjaolu, mis on fikseeritud § 13. Seal on öeldud: „Keegi ei tohi teha Eesti territooriumil vaatlusi mõnel õhusõidukilt või koguda andmeid mõnel muul teel ühe sõdiva riigi kaitsejõu liikumisist, operatsioonest või kaitsetööst, sihiga sellest informeerida teist sõdivat riiki.“

Säärane nõue on sisse võetud ka Põhjariikide erapooletuse reeglitesse.

Üldiselt tuleb tähendada, et meie „Erapooletuse korraldamise seadus“ on peaaegu täpne tõlge Põhjariikide erapooletuse reeglitest, kusjuures meie seadusse on viidud vaid mõningad väikesed muudatused.

III

Asudes nüüd vaatlema olukorda, kuidas rakendada meie „Erapooletuse korraldamise seadust“, näeme, et selle seaduse eeskirjad võetakse kohaldamisele Vabariigi Presidendi vastava otsusega, alates sellest päevast ja selles ulatuses, mis tema poolt kindlaks määratud¹⁾. Järelikult jääb siin alati võimalus, et meil neid määrusi mõne sõjalise konflikti puhul üldse ei panda kehtima. Peale selle on Vabariigi Presidendil õigus seda seadust kehtima panna ka osaliselt. Praeguse sõja puhul Vabariigi President kuulutas seaduse kehtivaks täies ulatuses.

Nagu eespool nägime, ei ole meie „Erapooletuse korraldamise seadus“ kuidagi vastuolus Haagi 1907. a. konventsioonidega, mis kõnelevad erapooletusest maa- ja mere-sõjas. Kuid sellegipärast on meie seaduses eriosa (II), mis veelkord rõhutab, et „Käesolev seadus ei riiva neid õigusi ja kohustusi, mis tulenevad rahvusvahelistest lepingutest“. Järelikult tulevad kõik rahvusvaheliselt tunnustatud õigused ja kohustused kohaldamisele enne meie seaduses mainitud põhimõtteid, kui sääraseid juhtumeid peaks esile ker-kima.

Sisuliselt on uued meie „Erapooletuse seaduses“ ainult määrused sõdivate riikide õhusõidukite kohta. Kuid sellegi pärast ei tarvitseks meil muret tunda, kas nende reeglite deklareerimine ei kutsu viimaks esile sõdivate riikide proteste. Need määrused õhusõidukite kohta on täpselt samal kujul väljendatud ka Põhjariikide erapooletuse reeglites,

¹⁾ Vt. Erapooletuse korraldamise seaduse III osa.

seega ei ole meie ainukesed, kes sääraseid tingimusi kehtima panid. Põhjariikide erapooletuse reeglitesse on nad aga võetud juba Maailmasõjas saadud kogemuste alusel. Tegelikult olid siis juba kehtivad ka samasugused reeglid, ja seepärast ei moodusta need praegu enam mingit uudist, vaid need tähendavad ainult saadud põhimõtete valamist seaduslikku vormi.

Erapooletuse deklareerimisega võtame endale rea raskeid kohustusi, millised loetlesin ülalpool üksikasjaliselt. Nendest kohustustest on kõige raskem täita, või teiste sõnadega — on kõige raskem valvata, et sõdivad riigid ei rikuks selles suhtes meie erapooletust, on keeld, et sõdivad riigid ei kasutaks meie territooriumi (kaasa arvatud territoriaalvesi) sõjalisteks operatsioonideks ja et seal ei organiseeritaks sõjalisi ekspeditsioone. See keeld on väljendatud meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ §-is 11.

Selle kohustuse täitmise järele valvamine maal on lihtne, sest seal on kontrolli teostamine kerge. Sootuks teine lugu on aga merel, sest sõdivate poolte sõjalaevadele on lubatud tulla meie territoriaalvetesse ehk teiste sõnadega meie territooriumile. Maa- ja õhujõududel aga on kategooriliselt keelatud tulla meie territooriumile. Miks on maksev säärane kahesugune seisukoht, on osaliselt arusaamatu. Pealegi meie teame, et juba rahuajal pole lubatud sõjalaevadel külastada teise riigi territoriaalvett ilma selle nõusolekuta.

Kuid lähtudes seisukohast, et säärane luba on siiski ette nähtud, tuleb meil seda arvestada seni, kui meie pole asunud vastupidisele seisukohale.

Raskusi tekitab territoriaalvete külastamise puhul asjaolu, mida mõeldakse väljenduses sõna all „Sõjalise tegevuse baas“. Me teame, et selle sõna mõiste tekitas Haagi II rahukonverentsil palju vaidlusi ja sattus konventsiooni kompromissi tagajärjel, kusjuures meelega jäeti selle sõna mõiste

defineerimata. Ja see asjaolu on hiljem tekitanud palju vaidlusi üksikute rahvusvahelise õiguse eriteadlaste vahel. Ülalpool tõin definitsioonid, mida üks või teine jurist selle sõna all mõistab. Kuid kahtlemata võib territoriaalvetes peatumise luba anda eeldusi selleks, et teatud peatumiskohti võib hakata operatsioonibaasideks pidama.

Maailmasõja ajal Hollandi keelas kategooriliselt oma territoriaalvete külastamise. See oli tingitud puhtgeograafilisest positsioonist. Belgia okupeerimine sakslaste poolt tekitas olukorra, kus Hollandi oli otse kahe Saksa merejõudude baasi vahel. Seepärast oli sakslastel suur kiusatus kasutada Hollandi territoriaalvett ühest baasist teise liikumiseks. Selle keelas aga, nagu juba mainitud, Hollandi kategooriliselt. Kahtlemata puudutas säärane keeld eeskätt peamiselt Saksamaad, s. o. ainult ühte sõdivatest pooltest, kuna britlastele ei tähendanud säärane keeld midagi. Kuid sellegipärast respektieris Saksamaa Hollandi erapooletust ega rikkunud seda kunagi tahtlikult.

Et Hollandi näib püsivat praegugi samasugusel seisukohal ja talitab samal eeskujul, ilmneb artiklist, mis ilmus Hollandi „Marineblad'is“ kaptenleitnant dr. J. H. Zeemann'i poolt ja refereeriti „Marine Rundschau“ 1938. a. detsembrikuu umbris. Selles artiklis rõhutatakse, et Hollandi loeb end olevat rahvusvaheliselt täiesti õigustatud säärast keeldu kehtima panna ka tulevikus, sest sõdivad riigid tunnustasid seda täiel määral. Edasi näitas praktika, et see on ainuke õige viis vältida neutraliteedi rikkumisi säärase geograafilise seisukoha juures nagu see on Hollandil. Seejuures väärub märkimist, et territoriaalvete lubati tulla sõjalaevadel siiski kahel erandjuhtumil: avarii puhul ja merehädä puhul. (Vt. Hollandi 4. augusti 1914. a. erapooletuse deklaratsiooni art. 5.).

Seepärast põhjusil, et rahvusvaheliselt ei ole leidnud tõlgitsemist mõiste, mida tähendab „sõjalise tegevuse baas“ ja, väljudes meie geograafilisest asendist, oleks vajalik, et

meie „Erapooletuse korraldamise seaduse“ rakendamisel meie Vabariigi suveräänsete õiguste kaitseks ja meie erapooletuse säilitamiseks keelatakse pääs Eesti sadamaisse ja territoriaalvette kõigile sõdivate riikide sõjalaevadele, välja arvatud avarii- ja merehädajuhtumid. Säärane keeld võtaks otsekohe aluse igasugustelt protestidelt, mis võiksid tulla ühenduses sõdivate riikide sõjalaevade läbisõiduga või peatumisega meie sadamais või territoriaalvetes.

Tegelikult ei raskendaks säärase keelu maksmapanemine sugugi meie merejõudude seisukohta erapooletuse kaitseks. Vastupidiselt — see teeb järelevalve teostamise lihtsamaks ja sirgjoonelisemaks. Osa rannikupiirkondi tuleb suletuks kuulutada ja nendes teostada valveteenistust ka siis, kui meie lubame külastada sõdivate riikide sõjalaevadel oma territoriaalvett. Kuigi osa territoriaalvett jääks siis paratamatult ka vabaks, tuleb seal valveteenistust teostada, sest vastasel juhtrumil meie ei saaks täita oma kohustust ja valvata selle järele, et näiteks sõdivate riikide allveelaevad ei peatuks meie vetes, et meie vetesse ei toodaks priise, et sinna ei tuleks vaenlase relvastatud kaubalaevu, et peetaks kinni 24-tunnilise peatumisõiguse piiridest ja et selle peatuse juures ei rikutaks erapooletuse määrusi. Eriti viimase punkti täitmine nõuaks meile ühe valvelaeva pidevat kohalviibimist terve peatumisaja vältel.

Kui aga sel puhul siiski rikutakse meie erapooletust, siis peame kõik võimalikud abinõud tarvitusele võtma, et seda takistada. Järelikult on see kohustus, mis sunnib meid isegi jõudu tarvitama, kui rikutakse erapooletust. Kui aga kuulutada kõik territoriaalveed sõdivate riikide sõjalaevadele suletuks, siis olukord selles suhtes ei muutu sugugi. Teostada tuleb sama valveteenistus, kusjuures valve ülesanded on täpselt samad kui enne, ainult selle vahega, et surveabinõud erapooletuse rikkuja vastu tuleb tarvitusele võtta otsekohe.

Tekkida võib ainult küsimus, kas territoriaalvete suletuks kuulutamine ei soodusta erapooletuse rikkumise juhtumite tekkimist.

Eeldused ühe kui teise mooduse juures on täiesti ühesugused ja olenevad ainult sõdiva riigi tahtest. Territoriaalvete külastamise luba võib enesega kaasa tuua juhtumeid, kus meil tuleb sõdivate pooltega diplomaatilisi sekeldusi ja võivad esile kerkida isegi reparaatsiooni nõuded meie vastu. Sarnaste nõuete pareerimine võib teatud olukordades raskeks minna, nagu sellest tõin näiteid eespool. Kuid territoriaalvete sulgemise puhul sääraseid juhtumeid tekkida ei saaks, sest et selleks puuduvad igasugused alused, kuna meie vetes ei saa siis sõjalise tegevuse baasi teoreetiliselt kuidagi tekkida. Ja peale selle oleme tarvitusele võtnud kõik võimalikud abinõud, et takistada meie vete kasutamist sõjalise tegevuse baasina.

Kuid kahtlemata on meie erapooletuse austamine sõdivate riikide poolt täiel määral sellest, kuivõrd kasulik on neile meie erapooletuse rikkumine oma eesmärkide taotlemisel. Siiski on väga palju ka sellest, missugused on need määrused, mis rakendame oma erapooletuse kaitseks. Kui neis määrustes on palju sääraseid kohti, mida võib tõlgendada mitmesuguselt, siis ahvatleb see sõdivaid riike kahtlemata olukordi proovima, oletades, et ehk seda siiski ei peeta erapooletuse rikkumiseks. Seepärast on õige, et igasugused säärased spekulatsioonid võimaldavad tingimused tuleb otsekohe kõrvaldada, ja luua kindel ja sirgjooneline olukord, mis ei võimaldaks mitmesugust tõlgitsemist.

Igasuguste teiste kohustuste täitmine, mis tulenevad meie „Erapooletuse korraldamise seadusest“, ei tekita rakendamisel erilisi raskusi, sest tingimused ja mõisted on enam-vähem täpselt fikseeritud.

*

Lõpuks vaatleme neid abinõusid, mida erapooletu riik võib kasutada oma erapooletuse kaitseks.

Kõigepealt on selleks diplomaatiline tee. Erapooletuse rikkujale saadetakse noot ja nõutakse mõistlikku reparatsiooni. Harilikult rahuldab sõdiv riik erapooletu riigi nõudeid, kui ta otsekohe ei taha erapooletust riigist oma vastase liitlast teha.

Teine abinõu on jõu tarvitamine, mis võib otseselt järgneda erapooletust rikkuvale teole. See aga ei lülita sugugi välja diplomaatilist teed, vaid diplomaatiline noot ühes reparatsiooni nõudega võib ikkagi järgneda.

Näitena võiks tuua olukorda, kus ühe sõdiva riigi sõjalaev püüab meie territoriaalvees vallutada vastase kaubalaeva. Seda püüab takistada meie ligidalviibiv sõjalaev, kuid sõdiva riigi sõjalaev ei pane seda hoiatust tähele. Seepeale atakeerib meie sõjalaev sõdiva riigi sõjalaeva ja laseb selle põhja. Sõdiv riik ei saa seda tegu kuidagi tõlgendada sõjalise aktina tema vastu.

Juhtumil aga, kui sõdiva riigi sõjalaeval õnnestub siiski see vallutamine meie territoriaalvees, on meil õigus erapooletuse rikkujat ka lahtisel merel jälitada ja tema vastu analoogiliselt välja astuda. See küsimus on aga osaliselt siiski vaieldav, kuid eespoolmainitud seisukoha aluseks on Rahvusvahelise Õiguse Instituudi seisukoht, kes oma istungil Pariisis 1894. aastal otsustas, et säärasel juhtumil on õigus erapooletuse rikkujat jälitada ka lahtisel merel seni, kuni jälitav jõuab oma või mõne kolmanda riigi sadamasse. Pärast seda ei ole õigust jälitamist jätkata.

Kolmas abinõu erapooletuse kaitsel on juriidiline protsess. Erapooletul riigil on õigus täide saata oma priisikohtu otsuseid nende laevade kohta, mis on vallutatud sõdiva riigi poolt erapooletu riigi võimupiirkonnas, sellest hoolimata, kas vallutatud laev on otsekohe tema vetesse jäänud või toodud hiljem sinna. Kuid harilikult antakse säärased juhtumid lahendada mõne teise erapooletu riigi kohtule.

Lõpuks veel oleks tarvis seadusandlikul teel sisse viia meie „Erapooletuse korraldamise seadusse“ üks redaktsiooni-

line parandus. Nimelt § 4 neljas lõige algab nii: „Kui kahe sõdiva riigi sõjalaevu viibib üheaegselt mõnes Eesti sadamas . . ., siis peavad nemad lahkuma 24-tunniliste vahedega“. Säärane sõnastus tingib, et isegi kahe liitlasriigi sõjalaevad peavad lahkuma erapooletust sadamast 24-tunnilise vaheajaga. Seaduse mõte ei ole aga see, vaid niisugune, et kui erapooletus sadamas või ankrukohal peatuvad sõdivate poolte sõjalaevad üheaegselt, siis peab nende lahkumise vahe olema 24 tundi. Seepärast tuleks § 4 neljas lõige redigeerida järgmiselt: „Kui kahe teineteisega sõjajalal viibiva riigi sõjalaevu viibib üheaegselt mõnes Eesti sadamas . . .“ jne. See annaks sellele paragrahvile õige mõtte. Põhjariikide erapooletuse reeglites, kust arvatavasti on pärit ka selle paragrahvi tõlge, on selle paragrahvi väljendus säärane.

Meie erapooletuse kaitsmine merejõudude ülesandena on kahtlemata väga raske, kuigi ei või nii öelda, et see oleks niisama raske kui tegeliku sõja pidamine. Kuid olukord on kahtlemata sellele väga lähedane. Meie kõik oleme väga hästi teadlikud, et jõude selleks on vähe. Eriliselt tunneme siin puudust valvelaevadest, mis oleksid küllalt kiired ja kannaksid sobivat relvastust. Nende laevade ülesandeks oleks meie vete patrullimine. Vastuväitele, et ka need laevad osutuksid nõrgaks sõdivate riikide sõjalaevade vastu, mis rikuvad erapooletust, tahaksime vastu väita, et meie pool on säärasel juhtumil alati ka moraalne õigus ja teiseks on meie valida, kas ja missuguses olukorras alustada jõu tarvitamist. Nendel eeldustel võiksime loota, et meie erapooletuse kaitsmine oleks tagajärjekas.

Itaalia Maailmasõtta astumise sõjapoliitilised ja strateegilised põhjused.

Kolonelleitnant A. Tilgre.

SISSEJUHATUS.

Rohkem kui sada aastat tagasi kirjutas C. von Clausewitz, et sõda on poliitiliste eesmärkide saavutamise abinõu ja et sõda on mõeldav ainult siis, kui ta vastab riigi poliitilistele püüetele ja eesmärkidele.

Teame, et iga riigi üldpoliitilise suuna määrajaks on riigi ja selle rahva elulised huvid ja vajadused. Kuna aga sõjapoliitilised ja strateegilised küsimused on lahutamatult seotud riigi üldpoliitiliste taotlustega ja püüetega, siis, asudes selgitama Itaalia Maailmasõtta astumise põhjusi, vaatleme lühidalt, milliseid eesmärke taotles Itaalia ja milliste abinõudega ta neid püüdis saavutada.

Me saaksime võrdlemisi puuduliku ja ühekülgse pildi, kui piirduksime ainult ajajärguga Maailmasõja puhkemisest kuni Itaalia sõttaastumiseni. Peame siirduma tagasi umbes samasse ajajärku, kust tuleb otsida Maailmasõja põhjusi. Sellega saavutame võimaluse selgitada vastuolusid, mis valitsesid Euroopa suurriikide vahel enne Maailmasõda, ja jälgida sündmusi, mis viisid Itaalia sõjalisse liitu keskriikidega, sundisid teda jääma erapooletuks Maailmasõja puhkemisel, ja kümme kuud hiljem pöörama selja oma senistele lepinguosalistele ning astuma nende vastu, mis kõik kokkuvõetult pidi olema loogiliseks jätkuks Itaalia senistele üld- ja sõjapoliitilistele taotlustele.

I

ÜLDINE SÕJAPOLIITILINE OLUKORD EUROOPAS ENNE MAAILMASÕDA JA ITAALIA POLIITILINE SEISUND.

1. Itaalia poliitilised eesmärgid.

Pärast kolme sõda Austria-Ungari vastu a. 1849, 1859 ja 1866 võeti Londoni konverentsil (1867. a.) Itaalia Euroopa suurriikide perre¹⁾. See andis Itaaliale õiguse kaasa rääkida Euroopa saatuse kujundamisel ja võimaluse mõjukamalt esineda oma huvide kaitsmisel.

Eesnimetatud kolme sõda nimetavad itaallased ise vabadussõdadeks, milliste eesmärgiks oli ühendada kõiki itaallasi võimsaks rahvuslikuks tervikuks. Kuid see ei õnnestunud täiel määral. Kuigi 1859. a. Itaalia sai Austrialt Lombardia ja 1866. a. Veneetsia, jäi Austria valdusse itaalia rahvusest elanikkonnaga suuri maa-alasid, kokku üle 800 000 itaallasega. Niisugusteks maa-aladeks olid: osa Tirooli Trienti linnaga, nn. Trentino, Gorizia ja Gradisca krahvkonnad, Triesti linn, Istria rannik ja mõned Dalmaatsia linnad. Need piiri taha jäänud itaallased nimetasid end „irre-denti“ s. o. lunastamatuteks, väljendasid oma vaenulikkust Austria vastu ja ootasid, millal Itaalia neid oma hõlma võtab.

Itaalia riik ja rahvas toetas soojalt seda piiritagust liikumist, sest nende maa-alade omamine oli Itaaliale sõjapoliitistel kaalutlustel märksa tähtsam kui rahvuslikel motiividel, sest see oleks muutnud Aadria mere Itaalia sisemereks. Ka

¹⁾ R. Michels, „Italien von Heute“, lk. 87.

strateegiliselt olid need maa-alad Itaaliale tähtsad, sest 1866. a. kindlaks määratud Itaalia-Austria piir oli peagu kogu oma 600 km ulatuses, Ortleri mäest kuni Aadria mere ni, Itaaliale ebasoodus. Trentino, moodustades kumeruse Itaalia poole, võimaldas austerlastele tungida Veneetsia tasandikele ja ähvardada tähtsaid Itaalia tööstusrajoone ja läbi lõigata Isonzo jõe joonel tegutsevate Itaalia vägede ühendusteid.

Alates a. 1877 esitas Itaalia valitsus Austriale korduvaid nõudmisi neile maa-aladele, tagajärgi saavutamata. Sõja abil oma eesmärgi saavutamiseks oli Itaalia alles liiga nõrk. Kuid sellest küsimusest tekkinud poliitilised vastuolud nende kahe riigi vahel jäid püsima ja viisid lõpuks sõjani. Vahepeal aga Itaalia valvas hoolega, et Austria mõju Aadria mere kallastel ja Balkanil ei kasvaks.

Edasi näeme, et loodusvarade, eriti metallide, kivisöe ja nafta puudumine sundisid Itaaliat teostama territoriaal-seid ekspansioone kaugel väljaspool emamaa piire, et hankida endale kolooniaid Aafrikas, mis peale muu oleks talle võimaldanud ka oma rahva asustamist väljapoole, sest rahva suure juurdekasvu tõttu ähvardas kodumaa jääda kitsaks. Kuid Itaalia koloniaalpoliitika viis ta varsti vastuollu oma teise naabriga — Prantsusmaaga.

Oma koloniaalpoliitika ja loodusvarade vähesuse tõttu oli Itaalia suuresti sõltuv vabadest mereteedest, ja juba ammu enne maailmasõda tegi ta kõik selleks, et saavutada julgeolekut Vahemerel. Nii kaua kui oma sõjalised jõud olid selleks alles nõrgad, otsis ta endale vägevaid kaitsjaid.

Näeme, et Itaalia poliitilised eesmärgid olid säärase iseloomuga, mis nõudis tugevat sõjaväge ja laevastikku. Kuid Itaalia oli vaene ja ta tööstus alles arenemata. See tõttu pidi ta oma sõjapoliitilisi püüdeid esialgu lahendama diplomaatilisel teel, laveerides kahe suure võistleva riikide rühmituse vahel, kelleks olid Alliance ja Entente, misjuures need vahekorrad kujunesid väga keerukaiks.

2. Sõjaliste liitude (*Alliance ja Entente*) kujunemine ja arenemine.

1879. a. sõlmisid Saksamaa ja Austria-Ungari sõjalise liidu. Sellega ühines 20. mail 1882. a. Itaalia. Itaalia huvisid oli sügavasti riivanud Prantsusmaa, kes 1881. a. vallutas itaallastelt asustatud Tuniisi ja ähvardas Itaalia võimu Vahemerel kokku suruda Biserta, Malta ja Korsika vahele¹⁾. See asjaolu sundis Itaaliat ajutiselt unustama isegi oma vastuolusid Austriaga.

Üldiselt oli see puhtakujuline kaitseleping, mis kohustas lepinguosalisi hoiduma kohustustest ja liitudest, mis sihitud ühe lepinguosalise vastu ja kindlustas Itaaliale kahe teise lepinguosalise sõjalise abi, juhul kui Prantsusmaa teda atakeerib²⁾. Lepingus ettenähtud casus foederis pidi jõustuma pealetungi korral ühele või mitmele lepinguosalisele. Lepingut uuendati veel neli korda 1887., 1891., 1902. ja 1912. a.

Väärrib märkimist, et igakordsel lepingu uuendamisel oskas Itaalia endale kindlustada mõningaid uusi soodustusi. Nii a. 1887 täiendati lepingut status quo klauseliga Balkani kohta, mille järgi Itaalia kindlustas endale õiguse laiendada oma võimu Balkanile, kui Austria-Ungari seda seal teeb³⁾.

Nagu nähtub 1912. a. uuendatud lepingu tekstist⁴⁾ oli keskriikide sõjaline leping paisunud õige pikaks ja sisaldas hulga igasuguseid määrusi, mis reguleerisid koloniaalpoliitikat ja andsid Itaaliale vabaduse valida teid oma mere- teede kaitseks, võimaldades talle sõjalise lepingu sõlmimist Inglismaaga, kes ei kuulunud kolmikliitu.

1) R. Michels, „Italien von Heute“, lk. 99.

2) Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, VI, lk. 146.

3) A. Singer, „Geschichte des Dreibundes“, lk. 83.

4) „Die Deutschen Dokumente zum Kriegausbruch“, IV, lk. 110.

Seega võime konstateerida, et kolmikliidu sõjaline leping andis Itaaliale võimalusi mitmesuguste poliitiliste eesmärkide saavutamiseks.

Saksamaa oli rahul, et sel teel suutis ära hoida Itaalia-Prantsuse liidu kujunemist ja relvastatud kokkupõrke tekkimist Itaalia ja Austria-Ungari vahel irredenta küsimuses.

Austria-Ungari ja Itaalia vahekorrad aga jäid lepingust hoolimata teravaiks.

Prantsusmaa ja Venemaa jäid teise leeri ja sõlmisid endi vahel 1892. a. sõjalise konventsiooni, millele 1894. a. järgnes liiduleping¹⁾.

Nende kahe suurriikide-rühmituse vahel käis enne Maailmasõda äge võitlus poliitilise, sõjalise ja majandusliku ülevõimu pärast, milline võitlus viimaks lõppes Maailmasõjaga.

Inglismaa suhted kolmikliiduga olid üldise poliitilise konstellatsiooni tõttu esialgu sõbralikud, kuid hiljem jahe-nesid Saksamaa poliitilise ja majandusliku ekspansiooni tõttu.

A. 1904 sõlmisid Inglismaa ja Prantsusmaa koloniaal-kokkuleppe Egiptuse ja Morokko küsimustes; a. 1907 algas Vene-Inglise lähenemine ja a. 1912 järgnes Inglise-Prantsuse kokkulepe sõjaliseks koostööks²⁾.

3. Itaalia poliitilised suhted Euroopa suurriikidega.

Itaalia kasutas Euroopas valitsevaid vastuolusid oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Kõigepealt ta kindlustas endale toorainete sisseveo ja oma ranniku ning asumaade kaitse, sõlmides 12. veebr. 1887 sõjalise kokkuleppe Inglismaaga. Seda kokkulepet pikendati kahel korral, a. 1891

¹⁾ Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, II, lk. 102.

²⁾ Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, VI, lk. 236.

ja 1895¹⁾). Inglismaa võttis endale kohustuse kaitsta Itaaliat mere poolt isegi siis, kui viimane oma kuuluvuse tõttu kolmikliitu kistakse sõtta²⁾). Seega ei võinud Itaalia kunagi olla kestvalt liidus riikidega, kes kavatsesid sõda Inglismaaga.

Itaalia-Prantsuse suhted paranesid aja jooksul. 1901. a. sõlmisid nad üksikasjalise kokkuleppe Vahemere küsimustes. Itaalia tunnustas Prantsusmaa õigusi Marokko suhtes ja vastutasuks lubati talle vabad käed Tripolises. See poliitiline akt tekitas keskriikides teatud umbusaldust Itaalia vastu, kuigi vürst Bülow Saksa riigipäeval 8. jaanuaril 1902 selle kohta tähendas, et abielumees (s. o. keskriigid) ei tohtivat kohe vihastuda, kui ta naine (s. o. Itaalia) tantsib võõra kavaleriga ühe „ekstratuuri“.

Need „ekstratuurid“ aga sagenesid.

Itaalia-Vene suhete arenemisel oli mõõduandvaks teguriks olukord Balkanil. 1887. a. Itaalia koos Inglismaaga ja Austria-Ungariga kirjutas alla lepingule, mille sihiks oli tõkestada Venemaa mõju suurenemist Balkanil. Kuid mida enam teravnesid vastuolud Itaalia ja Austria-Ungari vahel, seda rohkem arvestas Itaalia sõjalise kokkuleppe võimalusi Venemaaga, et saavutada oma poliitilisi eesmärke Austria-Ungaris ja Balkanil.

Need meeolud väljendusid eriti silmatorkavalt 1909. a., millal Vene keiser külastas Itaaliat. Tegelikke samme sellele külaskäigule aga ei järgnenud. Alused, millele nende kahe riigi sõprust võidi rajada, olid liiga kõikuvad. Siiski saavutati kokkuleppe status quo säilitamiseks Balkanil. Venemaa lubas veel toetada Itaalia koloniaalpoliitikat Tripolises ja Kürenaikas, ja vastutasuna võis arvestada Itaalia poolehoidu oma väinade-poliitikale. A. 1910 võidi siiski konstateerida, et mõlema riigi vahel valitsevad normaalsed suhted.

¹⁾ Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, II, lk. 98.

²⁾ Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, II, lk. 102.

4. Itaalia keskriikide liitlasena.

Itaaliat sidus keskriikidega sõjaline leping, mis kehtis katkestamatult kuni 3. maini 1915, s. o. 33 aastat. Siiski ei suutnud see kokku kõlastada nende poliitilisi püüdeid ja eesmärke.

Itaalia-Saksa suhted arenesid üldjoontes sõbralikus õhkkonnas. Kuigi Itaalia tegi mõned „ekstratuurid“ ja mõnikord isegi astus risti vastu Saksa huvidele, näiteks Algeci-rase küsimuses a. 1906, tegi Saksamaa kõik, et säilitada liitlast Prantsusmaa vastu. Eriti tähtis oli Itaalia sõprus sellepolest, et tal oli ühine piir Prantsusmaaga, kuna Austria-Ungaril see puudus. Saksa lehed kirjutasid küll pilkavalt, et Itaalia on leidnud mooduse, kuidas olla truu kolmikliidule ja samal ajal elada suurimas sõpruses Prantsusmaaga, aga see ei avaldanud mõju Saksa valitsuse poliitikale.

Varsti pärast liidulepingu sõlmimist Itaalia ja Saksa kindralstaabid asusid lahendama küsimust, kuidas rakendada Itaalia sõjalisi jõude sõja korral Prantsusmaaga. Selle kohta annab meile põhjaliku ülevaate W. Foersteri raamat „Aus der Gedankenwerkstatt des Deutschen Generalstabes“. Kuid sõjalise koostöö küsimuses tuli ette lahkuminekuid, mis läksid isegi nii kaugele, et igasugused läbirääkimised katkestati (1883.—1887. a.).

Hiljem algasid läbirääkimised uuesti mõlema riigi kindralstaapide vahel ja selle tulemusena kirjutati alla kokkuleppele, mille järgi Itaalia pidi sõja korral jõudude enamikuga tungima Lõuna-Prantsusmaale ja saatma Reini äärde Saksa ülemjuhatusesse käsutusse ühe armee (5 korpust ja 3 ratsadiviisi).

Seejuures Austria reserveeris endale õiguse loobuda Itaalia armee läbilaskmisest¹⁾.

¹⁾ W. Foerster, „Aus der Gedankenwerkstatt des Deutschen Generalstabes“. lk. 75 ja 76.

Üldjoontes jäi see kokkulepe püsima Maailmasõja puhkemiseni ja muutus eriti reaalseks kindral Pollio asumisega Itaalia kindralstaabi etteotsa. See kindral oli üldiselt tuntud keskriikide poliitika pooldajana. 28. juunil 1914 suri Pollio. Ta asendati kindral Cadornaga. See asjaolu ei jätnud mõjustamata Itaalia sõjapoliitilisi samme Maailmasõja puhkemisel. Siit võime ka järeldada, et sõjalised kokkulepped kindralstaapide vahel on tühised, kui nad ei vasta riigi tõelistele sõjapoliitilistele eesmärkidele.

Hoopis teissugune vahekord valitses Itaalia ja Austria-Ungari vastastikes suhteis. Need kaks riiki on oma ajaloo kestel vaheldumisi saanud teineteisele saatuslikuks. Maailmasõda kinnitas seda uuesti. Irredenta küsimus ja sellega seoses olev Balkani probleem õhutas vaenu nende kahe riigi vahel. Kuigi nad olid sõjalises liidus kartis Austria-Ungari, et Itaalia poliitika tahab temalt kiskuda peale suurte maaalade veel valitsemise Aadria merel. Eriti aktiivseks muutus Itaalia balkanipoliitika 1896. a. pärast lüüasaamist Abessiinia sõjas.

Säärast koostööd nagu Saksa kindralstaabiga ei olnud Itaalia Austria-Ungariga, kuigi viimase esindajad võtsid osa mõnest nõupidamisest.

Just vastupidi. Eriti pinevaks muutus olukord, kui a. 1906 Austria-Ungari kindralstaabi ülemaks määrati kindral Conrad von Hötzendorf, kes juba järgmisel aastal esitas oma kavad sõja puhuks Itaaliaga ja pooldas soojalt nende realiseerimist.

Ka Itaalias muutus meeleolu järjest vaenulikumaks Austria vastu¹⁾. Piiril tegid mõlemad pooled kindlustustöid ja väeosad seisid vastamisi sõjaaegses koosseisus. Sõja hoidis ära Saksamaa vaheleastumine.

¹⁾ B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, II, lk. 399.

Vürst Bülow kirjutab, et kindral Conrad von Hötzenдорf teinud talle kibedaid etteheiteid, et ta on mööda lasknud soodsa olukorra Itaalia purustamiseks¹⁾.

Varsti valmistas Itaalia oma lepinguosalisele uue üllatuse. Toetudes eesmainitud Venemaa ja Prantsusmaa lubadustele ja kasutades oma liiduvahekorda keskriikidega, algas Itaalia 30. sept. 1911 sõjategevust Türgimaa vastu Tripolises ja Kürenaikas. Veelkord avaldas kindral Conrad von Hötzenдорf arvamist, et on saabunud õige aeg arvete õien-damiseks Itaaliaga, aga ta ettepanek ei leidnud seegi kord pooldamist. Selle sõja tulemusena vallutas Itaalia Põhja-Aafrika ranniku ja Dodekaneesi saarestiku, mis kujunes aluseks edaspidisele Itaalia võimu ekspansioonile Vahemere basseinis.

Keskriigid pidid otsustama, kas loobuda sõjalisest liidust Itaaliaga või jätta hätta sõprussidemeis olev Türgimaa. Otsus langes Itaalia kasuks.

Nii võimaldas sõjaline liit keskriikidega ja lepingud Ing-lis-, Prantsus- ja Venemaaga Itaaliale takistamatult kõven-dada oma majanduslikke ja poliitilisi jõude.

Poliitilised vastuolud Austria-Ungariga jäid ikkagi püsima, sest irredenta küsimus oli alles lahendamata ja 1914. a. lisandus sellele veel tüli Albaania küsimuses. Üldine hinne kolmikliidu lepingule oli: „Eine Ehe ohne Flitter-wochen mit der beständigen Gefahr des Ehebruches und beim ständigen eheleichen Zwist²⁾).

¹⁾ B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, II, lk. 404.

²⁾ R. Michels, „Italien von Heute“, lk. 105.

II

ITAALIA SÕJAPOLIITILISTE VAHEKORDADE KUJUNEMINE PÄRAST MAAILMASÕJA PUHKEMIST KUNI 23. MAINI 1915.

1. Itaalia neutraliteedi deklareerimine 3. augustil 1914 ja selle põhjusi.

Maailmasõja puhkemine pani keskriikide sõjalise lepingu raskele proovile. Saksamaa ja Austria-Ungari astusid sõtta, kuna Itaalia valitsus deklareeris 3. aug. 1914, et Itaalia säilitab heatahtliku neutraliteedi, põhjendusega, et ta lepinguosalised olevat teda liiga hilja informeerinud oma sõjalistest kavatsustest, ja kuna nad pealegi esinevad pealetungijaina, siis puuduvat kolmikliidu lepingus ettenähtud *casus foederis*, mis teda oleks kohustanud välja astuma koos nendega¹⁾. Neutraliteedi küsimus otsustati 31. juulil 1914 valitsuse koosolekul²⁾.

Saksamaa põhjendas oma sõjaeelsete diplomaatiliste käikude varjamist kartusega, et Itaalia võiks siiski reeta Venemaale Serbia vastu plaanitud kavatsuse ja sellega välja kutsuda Venemaa vastutegevuse³⁾. Sellest hoolimata oleks raske uskuda, et Itaalia puudus ülevaade arenevaist sündmustest. Formaalselt ta oli õigustatud jääma erapooletuks. Sellesse ei toonud muudatust ka 1. augustil 1914 saabunud Austria-Ungari teadaanne, et viimane tunnustab täiel määral Itaalia õigust kompensatsioonidele Balkanil⁴⁾.

Itaalia olid selles küsimuses oma kaalutlused. Ta sõltus sõja korral täielikult Inglismaast ja oli seega sunnitud ootama, millisele seisukohale viimane asub. Tõenäoliselt tuli Inglismaad arvestada keskriikide vaenlasena, ja see määras Itaalia sõjapoliitilise orientatsiooni. Itaalia arvestas kesk-

1) „Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch“, IV, lk. 13.

2) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 169.

3) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 168.

4) Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, VI, lk. 255.

riikide peatsest kokkuvarisemisest ja lootis lahendada irre-denta küsimused diplomaatilisel teel.

Pealegi ei olnud Itaalia sõjaks ette valmistatud. Kindral Cadorna annab selle kohta järgmise pildi¹⁾). Ohvitseride arv ei olnud küllaldane mobilisatsiooni vajaduste rahuldamiseks. Eriti oli puudus nooremohvitseridest, suurtükiväehovitseri-dest 44% ja sanitaarohvitseridest 50%.

Iga korpuses pidi olema 96 suurtükki, kuid seda arvu ei olnud. 36 välisuurtükiväe-rügemendist olid 5 alles formee-rimata ja 5 formeerimiseks puudus materjalosa. Raske-suurtükiväes oli seisukord veel halvem. Oli võimalik mobili-seerida üldse 14 r.-patareid. Raskekuulipildujaid oli üldse 150 rühma. Kindral Cadorna arvates võimaldasid need jõud ainult riigi piiride kaitset²⁾). Sõjaväe rahuaegsest koosseisust. 275 000 mehest, puudus 40 000 meest ja 60 000 meest olid alles Aafrikas. Sisepoliitiliselt valitses sõjaküsimuses kolm voolu: keskriikide poolt, keskriikide vastu ja soov jääda sõjast eemale, mida põhjustas vaen Austria vastu ja vahe-peal arenenud sümpaatia Prantsusmaa vastu. Edasi tuli arvestada sõjaväe varustamise ja rahva ja sõjaväe toitmise küsimust. Kõige selle tulemusena Itaalia valitsus kuulutas 4. augustil 1914 rahvale, et jääb erapooletuks ja astub sõtta ainult siis, kui riigi ja rahva elulised huvid seda nõuavad³⁾).

2. Keskriikide ja liitlaste mõjutused ja lubadused Itaaliale.

Pärast Inglismaa sõjukuulutust Saksamaale, 4. augus-til 1914, tuli Itaaliale üldse loobuda mõttest välja astuda keskriikide poolel. Inglise ja Prantsuse ühendatud laevastik hoidis teda vaos.

¹⁾ Mémoires du général Cadorna, „La guerre sur le front Italien jusqu'a l'arrêt sur la ligne de la Piave et du Grappa“, lk. 16.

²⁾ Mémoires du général Cadorna, „La guerre sur le front Italien jusqu'a l'arrêt sur la ligne de la Piave et du Grappa“, lk. 12 ja 19.

³⁾ R. Michels, „Italien von Heute“, lk. 185.

Sellest hoolimata lootis Saksamaa suurte lubadustega Prantsusmaa (Nizza, Korsika ja Tunis) ja Austria arvel meelitada Itaaliat keskriikide poole. Ta saatis vürst Bülow'i, kellel oli itaallaste lugupidamine, Itaaliasse, et seega saavutada oma soovi täitmist või vähemalt takistada Itaalia väljastumist Austria-Ungari vastu¹⁾. Teame aga, et Itaalia soove võis rahuldada ainult Austria-Ungari maa-alade arvel. Seega läks tee Rooma Viini kaudu. Kuid mõlemad keskriigid hindasid valesti Itaalia tõelikke soove. Saksa riigikantsler Bethmann-Hollweg arvas, et Trentinost jätkub Itaalia soovide rahuldamiseks²⁾, kuid eksis rängalt. Austria-Ungari oma poolt seisis risti vastu oma maa-alade Itaaliale loovutamisele, ja sakslased, kes taipasid olukorra tõsidust, nägid Viinis asjatult vaeva, et sundida Austriat kiirele järeleandmisele.

15. dets. 1914 saabus vürst Bülow Rooma ja varsti oli tal selge, et kui Austria-Ungari tahab vältida sõjalist konflikti Itaaliaga, siis peab ta kohe tegema konkreetseid ja siduvaid ettepanekuid. Itaalia minimaalseks nõudmiseks oli: Trentino viivitamata liitmine Itaalia külge, autonoomia Triesti linnale ja õiglasi kodanikuõigusi itaallastele Istrias ja Dalmaatsias³⁾. Hiljem need nõudmised suurenesid ja neid võiks jagada kolme gruppi:

- Aadria mere valitsemine, milleks Itaalia nõudis selle idakallast kuni Narenta jõeni või vähemalt kuni Spalatonini;
- Türgimaa jaotamine või maa-alade saamine Väike-Aasiast;
- Itaaliale ja Prantsusmaale ühesugused õigused Vahe-merel, s. o., laevastikkude pariteedi küsimus⁴⁾.

1) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 193.

2) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 193.

3) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“.

4) „Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“, VII, lk. 45.

Kuid Austria-Ungari viivitas ja tõrkus. Ka Saksa riigimehed pidasid neid nõudmisi vastuvõtmatuteks. Viimaks 9. mail teatas Austria-Ungari saadik Macchio vürst Bülowi survele, et ta valitsus on nõus andma Itaaliale itaallastega asustatud osa Tiroolist, Gradisca krahvkonna ja Isonzo jõe läänepoolse kalda. Triest pidi muudetama Austria vabalinnaks, itaallaste omavalitsusega ja ülikooliga. Samuti oldi nõus tunnustama Itaalia suveräniteeti Valona üle (Itaalia haaras selle oma valdusse 20. juulil 1914). Ka anti Itaaliale lubadusi Albaania suhtes. Kuid oli juba hilja. On küsitav, kas Austria-Ungari valitsus oleks hiljem võtnud omaks selle ettepaneku¹⁾.

Kui keskriikide püüded piirdusid peamiselt sellega, et Itaalia säilitaks heatahtlikku neutraliteeti, siis liitriigid püüdsid teda tõmmata sõtta oma liitlasena. Augustis 1914 teatasid Vene-, Prantsus- ja Inglismaa, et kui Itaalia sõtta astub nende liitlasena, siis kindlustatakse talle Trentino, Triesti ja Valona saamine koos valitsemisega Aadria merel, tingimusel, et ta ükskõik mis ettekäändel kuulutaks sõja Austriale, vallutaks Trentino, saadaks tegevusse oma laevastiku ja suleks Austria laevastikule väljasõidutee Aadria merest. Seejuures anti mõista, et tekkinud olukord nõuab kiiret otsustamist, sest edaspidine Itaalia appitulek võiks muutuda vähem tähtsaks ja ta kaotaks siis liitlaste nõusoleku nii suurteks anneksioonideks. Itaalia võis aga oma eilse lepinguosalise vastu välja astuda ainult siis, kui selle poolt oleks olnud avalik arvamine, kui teda selleks oleksid julgestanud liitlaste suured võidud ja kui ta oleks suutnud endale kindlustada ihaldatud maa-alade saamise. Itaalia sõttaastumise kiirustamiseks Prantsusmaa kavatses anda lööki Austria laevastikule²⁾. Jätkates diplomaatilisi läbi-

¹⁾ B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 234.

²⁾ „Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“, VI, lk. 16, 28, 36, 43, 54.

rääkimisi, arendasid liitlased Itaalias oma kasuks laialdast propagandat¹). Esiolgu pidid ka liitlased leppima Itaalia neutraliteediga, sest Prantsuse vägede taandumine ja Inglise-Prantsuse laevastiku passiivsus Vahemeres mõjusid halvasti Itaalia rahva meeleolule. Kuid juba 25. septembril saatis Itaalia välisminister Petrogradi lepingu kava ja teatas, misugustel tingimustel Itaalia oleks nõus otsima oma eluliste huvide kaitseks kokkulepet Austria vaenlastega²). Neli päeva hiljem teatas Vene sõjaväe esindaja Londonis Vene kindralstaabile, et Itaalia sõttaastumine liitlaste pooltel on juba põhimõtteliselt otsustatud Itaalia valitsuse poolt, kuid selle realiseerimine on lükatud 1915. a. kevadele, sest Itaalia sõjavägi ei olevat küllaldaselt ette valmistatud ja itaallased usuvad, et talve tulekuga raagevad operatsioonid rinnetel. Aga kui edaspidi selgus, et prantslaste pealetung Champagne'is löödi tagasi, olukord Dardanellide ees ei muutunud ja Austria-Ungari vägede vastupanu Karpaatides jäi murdmata, siis rakendati kõik abinõud, et tõmmata Itaalia kiiremini sõtta liitlaste pooltel. Inglismaa ähvardas katkestada süte sisseveo Itaaliasse. Prantslased deklareerisid, et võidu puhul liitlased ei tunnusta Austria-Ungari maa-alade loovutamise lepingut ja kui veel liitlased oma poolt lubasid Itaaliale jätta kõik sõjaga võidetud itaallastega asustatud maaalad ja tunnustada Aadria merd Itaalia „mare nostro'ks“, mis täiel määral rahuldab Itaalia soove, siis kirjutati 26. aprillil 1915 Londonis alla salajasele kokkuleppele, mis peale juba nimetatu kindlustas Itaaliale veel Inglise ja Prantsuse laevastiku toetuse ja laenu 50 000 000 naela suuruses. Venemaa võttis endale kohustuse takistada kõigi Austria-Ungari jõudude paiskamist Itaalia vastu³).

Sellele järgnes 2. mail 1915 Inglise, Prantsuse, Vene ja Itaalia kindralstaapide esindajate nõupidamine Pariisis, kus

¹) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 223.

²) B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 239.

³) Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, VI, lk. 256.

lepidi kokku väljaastumise aja, liiduvägede eesmärgi ja operatsiooniplaani kokkukõlastamise põhimõtteis¹⁾.

21. mail 1915 sõlmiti Vene ülemjuhataja staabis Vene-Itaalia sõjaline konventsioon, mille järgi Itaalia armee kohustus algama sõjategevust hiljemalt 26. mail ja lepidi kokku koostöö ja side küsimusis²⁾.

Winston Churchill arvab, et liitlaste laevastiku operatsioon Dardanellides ei jätnud mõju avaldamata Itaalia väljaastumisele³⁾.

3. Itaalia sõjapoliitilised kaalutlused ja sõjalised ettevalmistused.

8 päeva pärast Londoni kokkuleppe allakirjutamist ütles Itaalia 3. mail 1915 lahti kolmikliidu lepingust ja kuulutas 23. mail 1915 Austria-Ungarile sõja⁴⁾. Eespool, peatudes küsimuse juures, miks Itaalia valitsus 31. juulil 1914 jäi erapooletuks, nägime, et seda otsust ei tinginud ainult need asjaolud, millega Itaalia formaalselt põhjendas seda sammu, vaid et põhjused peitusid palju sügavamal. Iga sõjaline tegevus peab strateegiliselt kestvalt, pidevalt ja põhjalikult olema ette valmistatud. Maailmasõja puhkemiseks Itaalia ei olnud valmis sõjaks. Sõda Türgimaaga Tripolise ja Kürenaika pärast, mis lõppes alles 1912. a., oli nõudnud suuri jõupingutusi ja lasus veel raske koormana Itaalia majandusel. Sõjaväe tagavarad olid alles asendamata. Pealegi nägime eespool, et arvestades rahva ja riigi huvisid, Itaalia oli raske välja astuda koos keskriikidega Prantsusmaa vastu ja täiesti võimatu osa võtta sõjast Inglismaa vastu. Kestvalt ebasõbralik vahekord Austriaga ja irredenta liikumine oli

¹⁾ „Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“, VII, lk. 656.

²⁾ „Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“, VII, lk. 775.

³⁾ W. S. Churchill, „La Crise Mondiale“, lk. 75.

⁴⁾ Dr. G. Anschütz u, a., „Handbuch der Politik“, II, lk. 130.

loonud Itaalia rahvas mentaliteedi, mis seda veelgi raskendas.

Kuid meie teame ka, et Itaalia imperialismi järgmine ekspansioon oli suunatud Aadria mere idapoolsele rannikule, Austria-Ungari itaallastest elanikkonnaga maa-aladele ja Balkanile.

Itaalia ise oli teadlik, et on saabunud aeg nende suurte poliitiliste eesmärkide realiseerimiseks, kuid esialgu puudus tal vajalik sõjaline jõud sõjaks tõsise vaenlase vastu. Seega võisid Itaalia poliitikategelased õigustatult öelda, et Itaalia neutraliteedi põhjuseks oli „sacra egoismo“ ja kaugeltki mitte truudusetus, nagu seda nimetasid keskriikide juhtivad tegelased.

See „sacra egoismo“ oli mõõduandvaks ka edaspidisele tegevusele.

Itaalia mõistis, et kuuenda suurriigina ta ei tohtinud eemale jääda sõjast, vaid pidi kiiresti valmistuma ja siis välja astuma. Korduvalt on Itaaliat süüdistatud, et ta tahtis ära oodata võitva poole selgumist ja siis viimasega kaasa minna, kuid see süüdistus ei pea paika. Niikaua kui Inglise ja Prantsuse laevastik valitsesid merd, ei olnud Itaaliale valikut. Kuigi keskriigid pakkusid Itaaliale ta neutraliteedi eest võrdlemisi kõrget tasu, oli selle vastuvõtmine kahtlane, sest liitlased deklareerisid, et rahutegemise puhul nad ei aktsepteeri neid lepinguid. Itaalia järeldas õieti, et ainukeseks võimaluseks oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks on sõttaastumine liitlaste poolel. Peale kõige muu lootis ta nende abiga hävitada Austria-Ungari laevastiku, mis seni oli olnud suureks takistuseks Itaalia võimule merel.

Lähtudes neist sõjapoliitilistest kaažutlustest, algasid sõjalised ettevalmistused. Selleks oli tarvis kiires korras korraldada kõik moraalsed ja materiaalsed jõud. Liitlastele anti vabad käed keskriikide suhtes vaenulise propaganda korraldamiseks Itaalias, ja vürst Bülow tõenduste kohaselt

korraldati seda intensiivselt ja osavalt¹⁾. Suure kiirusega asuti sõjaväe korraldamisele. Põhjendusega, et oma neutraliteeti võivat ta kaitsta ainult sõjalise jõuga, kuulutas Itaalia 1914. a. augustikuus välja osalise mobilisatsiooni. Üldmobilisatsioon kuulutati välja 22. mail 1915.

Sõjaväe lahinguvõime tõstmiseks esitas sõjaminister järgmise programmi:

- moodustada otsekohe kõik üksused, millede formeerimine oli ette nähtud üldmobilisatsiooni puhul;
- moodustada kõik garnisoniüksused;
- moodustada peale patareide, mis olid ette nähtud miilitsa (milice mobile) jaoks, alalisväe patareid, nii et igas korpuses oleks 24 kergepatareid à 4 toru;
- suurendada armeesuurtükiväge;
- ette valmistada kaader²⁾.

Selle kava kohaselt algas töö. Ka tööstus mobiliseeriti sõjaväe tarvete rahuldamiseks, kuid kindral Cadorna kinnitab, et see ei suutnud rahuldada sõjaväe nõudeid, ja sõja kuulutamise momendil ei olnud sõjavägi veel võitlusvalmis. Võib siiski arvata, et need kümme kuud, mis olid Itaalia väejuhatuse käsutuses enne sõttaastumist, maksimaalsel määral ära kasutati sõjaväe löögivõime tõstmiseks.

Itaalia sõjaajaloo andmete järgi koosnes Itaalia sõjavägi 24. mail 1915 35 jalaväediviisist, 1 ratturidiviisist, 4 ratsadiviisist ja 2 alpikütigrupist, mis olid koondatud 14 armeekorpusseks. Pärast üldmobilisatsiooni läbiviimist oli sõjaväes juuli algul 1915 — 31 037 ohvitseri, 1 058 042 sõdurit, 10 957 erateenijat ja 216 018 veolooma. Välisuurtükiväge oli 363 patareid ja mõnikümmend patareid mäesuurtükiväge. Raskepatareisid oli kõigest 28³⁾.

¹⁾ B. Bülow, „Denkwürdigkeiten“, III, lk. 223.

²⁾ Mémoires du général Cadorna, „La guerre sur le front Italien jusqu'à l'arrêt sur la ligne de la Piave et du Grappa“, lk. 37.

³⁾ „Bulletin Belge des science militaires“, Januar, 1933, lk. 74, 75.

4. Sõjalise olukorra kujunemine kuni Itaalia sõttaastumiseni.

Nagu nägime, leppisid Maailmasõja algul mõlemad sõdivad pooled Itaalia neutraliteediga, kuid mida pikemale sõda venis, seda elavamaks muutus mõlema poole huvi Itaalia kavatsuste vastu. Mis oli siis vahepeal juhtunud? Kõigepealt oli nurjunud Saksa sõjaplaan, mille kohaselt pidi Prantsuse sõjavägi purustatama suures välilahingus. 1914. a. lõpul selgus, et sõda oli kõigil rinnetel muutunud positsioonisõjaks, mis taktikaliselt ja strateegiliselt nõudis uute võitlusviiside ja võitlusabinõude tarvitusele võtmist. Eriti raskesse olukorda sattusid keskriigid, sest liitlaste blokaadi tõttu oli neil toorainete sissevedu seotud ületamatute raskustega, mida ainult vähe kergendas Türgimaa sõttaastumine nende poolel.

Ka liitlastele ei andnud 1914. a. neid tulemusi, mida loodeti. Nende strateegilised kavad jäid teostamata ja kutsusid esile teatud kriisi, millest loodeti üle saada värske jõu juurdesaamisel Itaalia näol. Territoriaalselt olid sakslased läänerindel saavutanud edu, vallutades kogu Belgia ja Prantsusmaa põhjapoolse osa. Jaanuaris 1915 oli Itaalia arvamusel, et sõdivate poolte jõud on enam-vähem tasakaalus, mistõttu Itaalia sõttaastumine pidi andma otsustava ülekaalu ühele neist. Seepärast püüdis Itaalia välja tingida suurimaid soodustusi oma riiklikkude eesmärkide saavutamiseks, mis tal ka korda läks¹⁾.

Venelased ei suutnud hävitada Austria-Ungari armeed, kuid saavutasid suuri territoriaalseid tulemusi, vallutades Galiitsia kuni Karpaatideni ja ähvardades sealt Ungari legendikke. Venelased kandsid aga ka raskeid kaotusi Ida-Preisimaal. Serblaste suure vastupealetungiga suruti austerlased Serbiast välja (detsember 1914).

¹⁾ „Die Internationalen Beziehungen im Zeitalter des Imperialismus“, VIII, lk. 15.

Meredel, välja arvatud Must meri ja Läänemeri, valitses liitlaste laevastik.

1915. a. algul olukord meredel ei muutunud.

Maarindel tegid prantslased katseid saksa rinde läbi-murdmiseks Champagne'is (16. veebr. — 9. märts.) ilma otsustavaid tulemusi saavutamata. Vaenlase väljasurumiseks Prantsusmaa territooriumilt teostasid prantslased operatsioone piiratud eesmärkidega Artois ja Vogeesides. Ka need ei andnud tulemusi.

Neile operatsioonidele järgnesid prantslaste pealetungid Maasi ja Mooseli vahel, mis kestsid kuni maikuuni ja mil-liste eesmärgiks oli kokku suruda St. Mihiel looka. *Inglaste* pealetungid Lille'i juures aprillis 1915 ei olnud ka edukad. Sellele järgnes sakslaste gaasilahing Ypern'i juures (22. apr.), samuti suurema eduta.

Venemaa seisukorra kergendamiseks algasid mai algul uued prantslaste ja inglaste rünnakud Flandrias ja Artois juures (nn. Loretto-lahing 9.—15. maini), kus saavutati vaid kohalikku edu.

Idarindel puhastasid sakslased Ida-Preisimaa venelastest (7. veebr. — 21. veebr.). Venelased omakorda löid tagasi kõik austerlaste pealetungid ja märtsis algas suur pealetung, mis aprillis viis Vene väed kuni Ungari lagendikeni. 2. mail alanud kindral Mackenseni läbimurre Gorlice, Tarnovi juures aga pidurdas Vene vägede edu Karpaatides ja sundis nad taanduma.

Sellest näeme, et maarinnetel ei leidunud sündmusi, mis oleksid otsustavat mõju avaldanud Itaalia sõttaastumisele. Itaalia ootas ja tingis.

Suuresti pidi aga mõjuma Itaaliale liitlaste mereope-ratsioon Dardanellides, mis algas veebruaris. Juba aprillis maandusid inglise-prantsuse väed Gallipoli poolsaarel. Dardanellide operatsiooni tähtsust Itaalia käitumisele ennus-

tasid Inglise sõjanõukogu 13. jaan. 1915 koosolekul väljendatud arvamused¹⁾.

5. Itaalia sõttaastumine.

Londoni lepingu põhjal 26. aprillist oli Itaalia kohustatud sõtta astuma võimalikult kohe. Igal juhul aga ühe kuu möödumisel, arvates lepingu allakirjutamisest, s. o., 26. mail 1915. See oli ette nähtud selleks, et kokku kõlastada liitlaste maa- ja mereväe koostööd. Kindral Cadorna arvates ei olnud sõjavägi siiski veel valmis väljaastumiseks ja oleks tulnud veel viivitada. Kuid ta märgib, et see oli valitsuse otsustada, kellel oli teada sõjaväe seisukord. Näib, et liitlaste poolt avaldatud surve ja lubadused olid nii mõjuvad, et Itaalia valitsusel ei jäänud teist valikut ja 23. mail 1915 ta kuulutas Austria-Ungarile sõja, põhjendades seda vajadusega astuda välja Itaalia õiguste ja huvide eest.

Londoni lepingust näeme, et Itaaliale oli tõesti palju lubatud, mis tõendab, et liitlased tundsid tõsist muret sõja edaspidise käigu kohta. Sellepärast ei hoolinud ka Inglismaa ja Prantsusmaa hinnast, mis neil tuli maksta. Venemaa oli palju tagasihoidlikum, sest Itaalia ekspansiooni laienemine Balkanile ei olnud kokkukõlas tema huvidega, kuid lõpuks kirjutas ka tema lepingule alla.

Nii näeme, et 1915. a. aprilli lõpu ja kogu mai sõjalistel sündmustel ei olnud erilist mõju Itaalia sõttaastumisele, vaid see oli põhimõtteliselt juba otsustatud septembris 1914. Võiks küsida, miks ta siis viimse võimaluseni viivitas. Seda vist kahel põhjusel: sõjavägi ei olnud veel korras ja teiseks ootas Itaalia parema ilmastiku saabumist mägedes.

Sakslased kinnitavad, et Itaalia sõttaastumine ei tõmmanud 1915. ja 1916. a. enda vastu saksa jõude peale ühe diviisi, nn. „Alpikorpuse“, kes võttis osa 1915. a. Tirooli

¹⁾ W. S. Churchill, „La Crise Mondiale“, lk. 75.

kaitsmisest, ja mõningate raskepatareide, mis tegutsesid Isonzo rindel.

Austerlaste jõud Itaalia piiril olid 1915. a. aprillis veel üsna tähtsusetud. Eespool nägime, et seda piiri kindlustati juba alates 1909. aastast, kuid eriti intensiivselt tehti kindlustustöid alates Maailmasõja puhkemisest. 21. aprillil 1915 andis kindral Conrad von Hötzendorf käsu „ülekäikude sulgemiseks“ ja kindluste lahinguvalmis seadmiseks¹⁾. Kuni Itaalia väljaastumiseni oli austerlastel Itaalia piiril Tiroolis mõned mägibrigaadid ja Isonzo joonel 39 landsturmipataljoni²⁾. Kohe pärast sõjakuulutamist Austria suurendas neid jõude 7 diviisi võrra. Seega oli jõudude ülekaal täielikult Itaalia poolel. Erilist strateegilist ootamatust oli aga raske saavutada pärast kindral Conrad von Hötzendorfi käsku 21. aprillil. Keskriigid pealegi kinnitavad, et Itaalia sõttaastumine ei tulnud neile üllatusena. Seega Itaalia väljaastumine ei toonud esialgu oodatud kergendust liitlaste rinnetel. Mõju avaldus alles ajajooksul.

Sellele esimesele sõjakuulutusele järgnesid uued: 20. augustil 1915 Türgimaale, 19. oktoobril 1915 Bulgaariale ja lõpuks 27. augustil 1916 Saksamaale.

KOKKUVÕTE.

Eeltoodust näeme, et Itaalia sõttaastumine liitlaste poolel on loogiline järeldus kõigist neist poliitilistest ja strateegilistest kaalutlustest, millede abil noor suurriik püüdis saavutada oma eesmärgi ja võimupositsiooni. Jälgides Itaalia poliitikategelaste ja sõjaväejuhtide tegevust, näeme, et nad peagu alati oskasid õieti kasutada üldist poliitilist konstellatsiooni, valides oma ekspansiooni eesmärgid alati kõige nõrgema vastupanu suunas. Niikaua kui

¹⁾ L. Villar'i teose venekeelne tõlge „Voina na italjanskom fronte“, lk. 34.

²⁾ Dr. G. Anschütz u. a., „Handbuch der Politik“, II, lk. 136.

noore suurriigi sõjaline jõud oli veel nõrk ja välja kujunemata, tegid ta diplomaadid poliitilisi tehinguid, mis vastasid Itaalia riigi ja rahva huvidele. Meie näeme ka, kuidas diplomaatia valmistab teed edaspidistele sõjalistele ekspansioonidele. Nii näiteks kuulutati 1911. a. sõda Türgimaale alles pärast seda, kui diplomaatiliste lepingutega, mille sõlmimist alati juba 1901. a., oli kõrvaldatud igasugune hädaoht teiste riikide poolt.

Olles oma koloniaalpoliitika alal saavutanud esialgu püstitatud eesmärgid, pöörduvad Itaalia silmad uuesti Austria-Ungari irredenta maa-aladele, Balkanile ja Aadria merele. Itaalia oli aga vähe lootust nende eesmärkide saavutamiseks läbirääkimistega, küll tundis ta aga juba varakult, et see ekspansioon viib sõjani Austria-Ungariga. Kuid esialgu oli see liiga võimas vastane. Maailmasõja puhkemisel arvas Itaalia, et antud jõudude vahekorra juures keskriigid jäävad alla ja seepärast ta ei soovinud nendega kaasa minna. Olukord oli talle soodus. Ta loobus formaalse ettekäände all kaasaminemast oma lepinguosalistega ja aetas ennast seisukorda, mis vastas ta selleaegsele sõjapoliitilisele seisundile, s. o., jäi neutraalseks. Varsti aga selgus, et sõdivad pooled vajasis teda ning teineteise võidu pakkusid talle kõike, mida ta ihaldas. Keskriigid, eriti Saksamaa, lootsid Itaalia neutraliteedi kestmisega hoida lahti transiitteid toorainee sisseveole. Austria aga oleks võinud niisugusel korral kasutada kõiki oma jõude Venemaa ja Serbia vastu. Itaalia valitsus tajus, et niikaua kui Austria ja Saksamaa olid kindlad sõja võidus, oli neilt raske loota ta soovide rahuldamist, mispärast ta valis teise tee oma poliitika realiseerimiseks.

Liitlaste huvi Itaalia kaasatõmbamiseks kasvas sõjategevuse venimisega. Itaalia oma poolt sai varsti aru, et kuidas ka sõjatulemused ei kujuneks, ta ei saavuta oma eesmärki ilma, et ise sõjategevusest osa võtaks. Poolte suhtes tal valikut ei olnud, sest niikaua kui Inglise ja Prantsuse

laevastikud valitsesid Vahemerd, oli ta oma geograafilise asendi tõttu neist täiesti sõltuv. Isegi enam, ta lootis nende abiga hävitada Austria-Ungari laevastiku, mis talle ka lubati Londoni kokkuleppega.

Lõpuks tuleks tähendada, et kirjeldatud Itaalia ekspansiooni püüded olid täiesti õigustatud ja põhjendatud, sest rahvas, kes 1801. a. omas Apenniini poolsaarel 17 miljonit inimest, 1908. a. aga juba 35 milj., vajab ruumi elamiseks. Saavutanud seda kolooniate näol, kerkis esile järgmise probleemina ühendusteede säilitamine ja lõpuks endale väärrika suurriigi-positsiooni loomine. Aga oli ka ette näha, et need ekspansioonipüüded pidid kord viima suuremale relvastatud kokkupõrkele. Nende suurte eesmärkide taotlemine viis Itaalia Maailmasõtta. Neis peituvad ka kõik sõjapoliitilised ja strateegilised põhjused, sest strateegia taotleb poliitika realiseerimist.

Poolte sõjajõud ja kaotused Tannenbergi lahingus 1914.

Kolonel G. Leets.

Käesoleval aastal möödus 25 aastat Maailmasõja huvitavamast ja õpetlikumast lahingust, mis aset leidis Ida-Preisimaal 23.—31. augustini 1914 ja lõppes vene 2. armee (kindral A. Samsonov) hävinguga. Materjaalsete kahjude kõrval see kaotus rõhus vene sõjaväge moraalselt: kuni sõja lõpuni ei saanud venelased lahti Tannenbergi „batsillist“.

25 aasta kestel on ilmunud nii Saksa- kui Venemaal palju uurimusi, memuaare ja kirjutusi, mis on pühendatud sellele lahingule. Huvi Tannenbergi lahingu vastu jääb sõjaajalukku püsima ka tulevikus. Kuidas saksa 8. armee suutis purustada vene 2. armee? Ja seda sõja algul, manööversõja olukorras, strateegiliselt „vabas ruumis“ (mõlema armee tiivad olid lahtised, mis andis poolte juhtidele täieliku manöövri-vabaduse), kusjuures vastaspooled omasid rahuaegse väljaõppega esmajärgulist sõjaväge. Milles peituvad sakslaste nii hiilgava võidu ja venelaste nii ränga kaotuse põhjused? Need küsimused huvitasid tollal ja huvitavad praegugi mitte ainult sõjaväelisi ringkondi.

Tannenbergi kohta, nagu öeldud, on ilmunud hulk uurimusi nii sakslastelt kui ka venelastelt. Neid ilmub veelgi¹⁾. Kogusin endale võimaliku täiuslikkusega kõiki materjale, mis on otseselt või kaudselt seotud mainitud lahinguga.

¹⁾ Venemaal on varsti oodata Tannenbergi lahingut käsitlevate arhiivdokumentide avaldamist kahes köites (analoogiliselt Lodzi operatsiooniga).

Kogutud materjalide uurimisel sattusin kahele asjaolule, mis kõitsid minu tähelepanu ja paistsid vähe uurituina ning ebatõenäolikuina saksa kirjeldusis, ja mis on seni ainult üldlause-list käsitlust leidnud vene allikates. Need on:

- vene 2. armee tegelik suurus Tannenbergi lahingus,
- sama armee kaotused.

Lisaks seni trükis avaldatud vene andmetele, mis ainult osaliselt valgustavad neid küsimusi, sain 1935. aastal RKKA sõjaarhiivist andmeid, mis käsitlevad eriti 2. armee lahingulist koosseisu ja kaotusi. RKKA arhiivi andmed seoses teiste seni trükis ilmunud andmetega võimaldavad jõuda vene 2. armee tegeliku suuruse üle õigete arvude juurde Tannenbergi lahingus. Samuti võime korrigeerida arvusid, mida seni on kasutatud 2. armee kaotuste määramisel. Mainitud küsimused peaksid eriti huvitama sõjaajaloolasi, sest olemasolevad allikad valgustavad neid küsimusi ühekülgsest ning puudulikult. See põhjustab aga omakorda ebaõigeid järeldusi Tannenbergi lahingust.

I. POOLTE SÕJAJÕUD.

Saksa 8. armee.

Saksa ametlikus Maailmasõja kirjelduses loeme¹⁾: „Leipzig, Metzi ja Sedani järele on Tannenberg suurim piiramislahing (Einkreisungsschlacht), mida maailmaajalugu tunneb. Vastandina eelmistele löödi Tannenbergi lahingus arvuliselt ülekaalus olevat vaenlast (Leipzig all 16.—19. okt. 1813 löid liitlased 276 000 mehega 150 000 prantslast, Metzi juures 14.—18. aug. 1870 sakslased 240 000 mehega löid 200 000 prantslast ja Sedani all 1. sept. 1870 löid sakslased 188 000 mehega 120 000 prantslast)... Sõjaajalugu ei tunne ühtegi teist sarnast näidet (kui Tannenberg — G. L.), — Cannae juures puudus oht seljataguses (Rückenbedrohung).“

¹⁾ Reichsarchiv, Der Weltkrieg 1914 bis 1918, Zweiter Band, 1925, lk. 242—243.

Allpool näeme, et toodud väide ei ole tegelikkusega kokkukõlas ning et saksa 8. armee oli märksa tugevam vene 2. armeest.

Tannenbergi lahingust võtsid osa tabelis I loetletud 8. armee üksused. Jõudude arvestusel tuleb silmas pidada, et kaotused Gumbinzeni lahingus 20. augustil olid veel täiendamata XVII korpuses (7000 meest) ja I reservkorpuses (200 meest), kuna I korpuse kaotused (3000 meest Gumbinzeni lahingus ja 1200 meest Stallupöneni lahingus) olid täiendatud.

8. armee üksused formeeriti Preisimaal kolmes rahuaegses korpuseringkonnas: I — Königsbergis, XX — Allensteinis, XVII — Danzigis. I ja XX korpus mobiliseeriti Ida-Preisimaal, XVII armeekorpus ja I reservkorpus Ida- ja Lääne-Preisimaal, 3. reservdiviis Pommernis ja Lääne-Preisimaal. Landveribrigaadid ja kindluste garnisonid formeeriti samuti kohapealsest elanikkonnast. Seega pea kõik 8. armee koosseisu kuuluvad väed koosnesid Preisimaa elanikest, kes oma kodu kaitsmisest olid eriti huvitatud.

Armeekorpused moodustati rahuaegsetest üksustest, täiendades neid sõjaaegse koosseisuni reservväelastega 22—25 eluaastates. Reservkorpused ja diviisid formeeriti reservväelastest aktiiv- ja reservohvitseride ja allohvitseride juhtimisel. Aktiivväed koosnesid seega 21—25 aasta vanustest meestest, reservüksused aga 25—28 aastastest. Kõik reservlased said 20—21 eluaastates täieliku sõjalise ettevalmistuse ja reservis oleku ajal tegid läbi veel 2 kordusõppust à 8 nädalat. Peale I, XVII ja XX armeekorpusete ja 1. ratsadiviisi kuulusid seega täieväärtuslike vältivägede hulka I reservkorpus ja 3. reservdiviis.

Landveriüksustesse kuulusid vanemad aastakäigud (29—37 aastased mehed), kes peale sundusliku sõjaväeteenistuse ja kordusõppuste reservis said veel 1—2 kordusõppust à 8—14 päeva (nn. landveriõppused). Landveri osades harilikult puudus orgaaniline suurtükivägi ja kuulipildu-

Saksa 8. armee Tannenbergi lahingus*)

Uksuse nimetus	Jalavägi			Suurtükivägi			(patareid)		Ratsavägi	Lennuvägi		Märkmed
	Rügemente	Pataljone	Klp.	Kergekahuri	Kergehaub.	Raskakahuri	Raskehaub.	Kokku	Eskadronid	Lennukeid	Zeppe- time	
1. 8. arme juhatus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	
2. I korpus:	(10)	(30)	(66)	—	—	—	8	—	(12	6	—	1) Uks patarei juurde antud 35. res.-diviisist.
— 1. jal.-diviis	4	12	24	10 ⁴⁾	3	—	—	—	7 ²⁾	—	—	2) Kaks eskadroni juurde antud 41. jalgväe- diviisist ja üks eskadron 35. res.-diviisist.
— 2. jal.-diviis	4	12	24	9	3	—	—	38	+	—	—	
— 5. kõvend. landv.-brig. (juurdeantud)	2	6	18	1	—	1	3	—	1	—	—	
3. XX korpus:	(12)	(37)	(78)	—	—	—	5	—	(9)	10	—	3) Nende hulgas üks jääripataljon.
— 37. jal.-diviis	4	13 ³⁾	30	9	3	—	—	—	4	—	—	4) Ilma kahe eskadronita (4. ja 5. eskad- ronid/10).
— 41. jal.-diviis	4	12	24	9	3	—	—	35	24	—	—	
— 3. res.-diviis	4	12	24	6	—	—	—	—	3	—	—	5) Ilma kahe patareita (2./81 ja 2./36).
4. XVII korpus:	(8)	(24)	(48)	—	—	—	4	—	(8)	6	—	
— 35. jal.-diviis	4	12	24	8 ⁵⁾	3	—	—	—	+	—	—	
— 36. jal.-diviis	4	12	24	8 ⁵⁾	3	—	—	26	+	—	—	
5. I res.-korpus:	(10)	(32)	(72)	—	—	—	4	—	(9)	—	1	6) Jõudis Taani piirilt Ida-Preisimaale 27. aug. Lahingus alates 28. augustist.
— 1. res.-diviis	4	13	30	6	—	—	—	—	3	—	—	
— 36. res.-diviis	4	13	30	6	—	—	—	18	3	—	—	
— 6. kõvend. landv.-brig. (juurdeantud)	2	6	12	2	—	—	—	—	3	—	—	7) Suunati 29. aug. kell 0300 vene 1. armee rindelt lõunasse vene 2. armee vastu. 80 km rännaku järele jõudis veel sama päeva õhtul Ortelsburgi rajooni.
6. Ungeri diviis:	(4)	(12)	(24)	—	—	—	—	—	(4)	4	—	
— 20. landv.-brigaad	2	6	12	3	—	—	—	—	3	—	—	
— landv. brig. Semmern.	2	6	12	3	—	1	—	7	1	—	—	
7. 70. kõvend. landv.-brig.	2	6	12	2	—	—	—	—	4	—	—	
8. 1. landv.-diviis ⁶⁾	4	12	24	2	—	—	—	2	+	—	—	
9. 1. ratsadiviisi 1. brig. ⁷⁾	—	—	?	?	—	—	—	?	8	—	—	
Kokku	50+3 jäägri- patl.	153	324	84	18	2	26	130	58	32	2	

Tääke jalaväes: 153 pataljoni × 1000 = 153000 — 9000 (XVII k. ja I r. k.

kaotused Gumbinni lahingus) = 144 000.

*) Th. v. Schäfer, Tannenberg, Berliin, 1928., lk. 258—263.
Reichsarchiv, Der Weltkrieg 1914 bis 1918, Band II, Die Befreiung Ost-

preussens, Berliin, 1915, lk. 358—362.

jad, mis neile anti juurde kohalikkudest kindlustest või landsturmi formatsioonidest. Ohvitserkonna landveri osades moodustasid rahuajal sõjaväeteenistusest lahkunud aktiivohvitserid ja allohvitserid + landveriohvitserid.

Lahinguline väljaõpe.

Saksa strateegia ja taktika olid rajatud pealetungile ja vastase hävitamisele haarava tegevusega. Kiire ja energiline pealetung, võimsad tiivalöögid ja haaramised olid suurte kui ka väikeste üksuste eelistatavamaid tegevuseviise. Aktiivsus ja pealetungivaim viisid sakslasi võidule 1870/71 sõjas ning kogu pärastine saksa sõjaväe lahinguline väljaõpe baseerus 43 aasta kestel pealetungikultusele.

Jalavägi. Manöövritel harjutati 40-, 50-, 60- ja isegi 70-km päevarännakuid täies varustuses ja sellise rännaku järele pidi jalavägi veel asuma lahinguülesande täitmisele. Jalaväe-eeskiri nõudis: „Sõdur peab pinevate rännakute järele üles näitama lahingus vahvust, teotsemisvõimet, mõtteselgust ja kiiret otsustuvõimet. Jalavägi on peaväeliik. Koos suurtükiväega tema surub maha oma vastase tulega. Üksi jalavägi murrab vastase viimase vastupanu... tema tegevus peab olema rajatud ainult ühele põhimõttele: edasi vaenlase kallale, maksku see mis maksab!... Hästi väljaõpetatud ja hästi juhitud jalavägi võib edule loota isegi raske-olukorras ja arvuliselt üleoleva vaenlase vastu... Kes märkab, et ta lahingukeerises on kaotamas julgust ja külma-verd, see vaadaku oma ohvitseridele. Kui neid enam pole, siis leidub küllalt allohvitsere ja vahvaid reamehi, kelle eeskujule võib toetuda (sich aufrichten)... Lakkamatu kiire edasitungimine ja püüdmine oma naabrist ette jõuda peavad pealetungil haarama kõiki. Kui edasitung osutub võimatuks, siis tuleb võidetud ala kogu jõuga oma käes hoida“¹⁾. Edule peab järgnema löödud vastase väsimata jälitamine.

¹⁾ W. Elze, Tannenberg, Breslau, 1928; lk. 19—20.

Kallaletung kindlustatud positsioonidele peab teostuma öösi või koidikul.

Kaitsele vaadati kui hädaabinõule: „Kes ennast tunneb nõrga olevat, see kaitseb end.“ Passiivne kaitse leidis hukkamõistmist. „Isegi edukas kaitsetegevus tähendab ainult vastase tagasitõrjumist, mitte tema purustamist. Viimasele võib loota ainult siis, kui kaitselt minnakse üle pealetungile. Kuid seda üleminekut pole kerge teostada, nagu sõjaajalugu näitab. Vabatahtlikult kaitsele asumine pole millegagi õigustatud. Arvamus, nagu oleks kasulik lasta vastast esmalt oma kaitsepositsiooni vastu verest tühjaks jooksta ja siis teda atakeerida, on kunstlik ja tuleb relvajõu ühekülgest ülehindamisest ja võtluse moraalseste tegurite alahindamisest“.¹⁾

Nendel põhimõtetel teostus jalaväe lahinguline väljaõpe.

Saksa jalaväe lasketasapind oli kõrge. Hästi väljaõpetatud jalaväelt nõuti lahingus tule avamist mitte varem kui 800 meetrilt.²⁾

Suurtükivägi. Suurtükiväelt nõuti mõjuvat abi jalaväele (nn. „tee rajamist“), samuti vastase suurtükitule mahasurumist. Edu puhul pidi suurtükivägi jälitama taanduvat vastast tulega. Otsustavatel momentidel pidid patareid püsima tulepositsioonil kuni lõpuni. Sel korral oli püsimine viimase võimaluseni „isegi siis õigustatud ja patareile kõrgemal määral austav (ehenroll), kui see tõi kaasa suurtükide kaotamise“³⁾.

Kerged patareid avasid tule normaalselt 1,5—2 km kauguselt vastase jalaväest (3—4 km vastase patareidest), rasked patareid asusid 1—3 km kergete taga.

Saksa suurtükiväe laskeoskus oli üldiselt hea. Väärrib allakriipsutamist asjaolu, et saksa rasked 150-mm haubitsapatareid omasid suurt liikuvust ja lahingus ei jäänud maha jalaväest. Raskepatareid oma võimsate mürskudega kõrval-

¹⁾ W. Elze, Tannenberg, lk. 48—49.

²⁾ W. Elze, Tannenberg, lk. 49.

³⁾ W. Elze, Tannenberg, lk. 20.

dasid jalaväe teelt igasugused tõkked ja murdsid lühikese ajaga vastase tugevaima vastupanu. Veel suurem oli nende moraalne mõju: tuleb pidada meeles, et venelastel raskepatareid puudusid või neid oli õige vähe ja vene jalavägi puutus esmakordselt kokku välilahingu olukorras raskesuurtükiväe tulega.

R a t s a v ä g i. Hästi väljaõpetatud saksa eskadronid, olles varustatud tugevate hobustega, olid teotsemisel tundmata maastikul väärtuslikuks luureorganiks jalaväediviisidele. Katteüksustena teotses saksa ratsavägi osavalt laial rindel. Nii näit. Tannenbergi lahingu ajal saksa 1. ratsadiviis täitis eeskujulikult katteülesannet 3 vene armeekorpusse vastas vene 1. armee piirkonnas. Ratsavägi oli vajaliselt ette valmistatud ka lahinguteks ratsarivis vastase ratsaväe vastu.

L e n n u v ä g i. Olgugi et sõjalised kogemused veel puudusid, oli saksa lennukivägi varustatud tolle aja kohta heade lennumasinatega. Lendurid olid ajakohaselt välja õpetatud ja täitsid nendel lasuvaid kaugeluure ülesandeid edukalt. Võib öelda, et pea ühegi vene suurema üksuse liikumine päeval ei jäänud saksa lenduritele märkamatuks. Õhuülekaal oli sakslaste käes. Nende lennukid teotsesid vabalt madalatel kõrgustel, sest õhukaitserelvi tol ajal veel ei olnud.

Kokku võttes eestoodut võib öelda, et saksa 1914. a. sõjavägi oma sõjaliselt haritud, energiliste ja teovõimsate juhtidega oli parimaid Euroopas. Rahva kõrge hariduslik tasapind, sisemine ühtlus, sõjaline kasvatus koolieast alates, suur organiseerimisvõime, hoolas sõjaline väljaõpe, raudne distsipliin, usaldus juhtide vastu, kõrge sõjatehnika — kõik see tegi sõja korral sakslasist tõsise vastase.

Vene 2. armee.

Vene 2. armee koosnes algul II, VI, VIII, XV ja XXIII armeekorjustest, 1. kütibrigaadist ja 4., 6., 15. ratsadiviisist. 15. augustil määrati 2. armee koosseisu veel I armeekorpus ja 16 augustil kaardiväekorpus, kelle ülesandeks oli armee

vasaku tiiva julgestamine Thorni suunast. Armeeülema õigused mainitud kahe korpuse kasutamise suhtes olid piiratud: tema võis I korpust (ilma kahe jalaväerügemendita) nihutada Nowogeorgiewski ja Ziehhanovi kaudu ainult kuni Soldauni, kaardiväekorpust aga kuni Ziehhanovini. 19. augustil vägede ülemjuhataja keelas kaardiväekorpuse kasutamise väljaspool Varssavi ja Novogeorgievski rajooni. 21. augustil lubati kasutada I korpust ka Soldaust kaugemal, kuid rinde juhatus tegi vastava korralduse alles 27. augustil, mis jõudis 2. armee staapi 1. septembril¹⁾. 22. augustil II armeekorpus läks rindejuhataja korraldusel 1. armee koosseisu.

Armee koosseisu pidid kuuluma veel tagavaradiviisid (59., 76., 77., 79. reservdiviisid), kuid nende formeerimine lõppes alles septembri I poolel ning Ida-Preisimaa augustikuu operatsioonist nad osa ei võtnud.

Teatavasti kuni 1910. aastani kõik vene kindlused riigi läänepiiril omasid alalisi garnisone erilistest kindlusevägedest. 1909. aastal otsustasid venelased oma vägede koondamiskava muuta ja viia koondamise „Poola kotist“ välja. Uueks koondusjooneks valiti Njemeni jõgi, Brest-Litovsk, Rovno. Ühenduses sellega otsustati likvideerida kõik kindlused ja kindlustised Bugi, Narevi ja Visla jõgedel. Kindluseväed kaotati. Hiljem muudeti otsus Novogeorgievski kindluse ja ajutiselt ka Lomža sillapea likvideerimise kohta. Kui 1914. a. vene vägede hargnemiskava uuesti muudeti ning koondusrajoonid viidi piirile lähemale, siis tekkis vajadus ka likvideeritud kindluste, resp. nende garnisonide järele. Rahuajal moodustasid kindluste ja kindlustiste garnisoni kohalikud väli-
väed ning sõja algul pidi osa välivägedest ajutiselt jääma kindluste kaitseks kuni jõuavad kohale vastavad reservväed. Sellega on seletatav asjaolu, et Tannenbergi lahingus puudusid vene 2. armeest mitmed üksused ning armee tegelik koosseis ei vastanud tabelisele. Kuna saksa 8. armee sai Preisi-

¹⁾ J. Zihhovitš, Operatsia 2. armi v Vost. Prussi v avguste 1914. goda, „Vojenno-istoričeski Sbornik“ nr. 3, Moskva, 1920, lk. 105.

maa kindluste garnisonidest väärtuslikku ja arvukat lisa oma välivägedele¹⁾, pidi 2. armee ülemjuhatus kätul jätma oma tagalas olevatesse kindlustesse märgatava osa oma välivägedest ning astuma Tannenbergi lahingusse nõrgestatuna juba enne lahingu algust.

2. armee pidi jätma ajutisteks garnisonideks tagalasse:

VI korpusest — 3,5 pataljoni ja 1 patarei Lomža piirkonda, ühe jalaväerügemendi (61.) Ossovetsi kindlusse. Viimane jõudis oma diviisi juurde tagasi 28. augustil pärast korpuse taandumist Ortelsburgi rajooni.

III korpusest — 1 pataljon ja 0,5 patareid Ostrolenkasse.

XV korpusest — 15,5 kompanit jäid Venemaale raudteekaitseks ja üks jalaväerügement (29.) kuni korralduseni Varssavi. Viimase liikumiseks korpuse juurde järgnes korraldus 17. augustil.

XXIII korpusest — 3. kaardiväediviis rindejuhataja varru Sokolkas (Grodno rajoonis), 23. kergehaubitsadivisjon ja 9. pioneripataljon Grodnosse. 9. pioneripataljon jõudis Mlvasse 25. augustil, 3. kaardiväediviisi osad tulid samasse osade kaupa ajavahemikul 24.—28. augustil. Korpuse transport ja tagalaasutised jaotati ära teiste korpuste vahel.

I korpusest — kaks jalaväerügementi (86. ja 96.) Varssavi.

1. kütibrigaad — jäi Novogeorgievski. Vedu Mlvasse algas 25. augustil ja lõppes 27. augustil.

Korpuste ratsaosad ei jõudnud kohale ettenähtud ajal ja ettenähtud arvul. XXIII korpusele määratud üksik kaardiväeratsabrigaad saadeti Edelarindele. Korpused omasid 1—6

¹⁾ Kokku 6,7 jalaväerügementi (20 pataljoni) + 5 eskadroni + 26 patareid (nendest 19 raskepatareid).

eskadroni, enamasti nõrga väljaõppega II ja III järgu kasakasotnjad. Mõnda korpuse tulid ratsaosad alles 29. augustil¹⁾. Diviisid said 0,5—1 sotnjat samuti III kategooria kasakatest, kes nagu korpuse ratsaosadki polnud võimelised luureülesandeid täitma.

Igale korpusele anti juure 3 lennukit. Nende tegevus aga oli väga piiratud bensiini ja õlide puuduliku juurdeveo ja halva materjalosa tõttu.

Raskesuurtükiväest oli 2. armeel ainult üks divisjon (3 patareid) VI korpuses. Teine raskesuurtükiväedivisjon jõudis Tannenbergi lahingu lõpufaasil Novogeorgievskist Mlava rajooni ja pidi minema I korpuse koosseisu, kuid lahinguväljale ta ei jõudnud.

Armee üksused koosnesid rahuaegsetest väeosadest, olles täiendatud mobilisatsioonikorras sõjaaegse koosseisuni. Tagavaraväelaste protsent oli väeosades üsna suur: sisemaa sõjaväeringkondadest tulnud väeüksustes oli tagavaraväelasi kuni 60%. Sisemaa jalaväerügemendis oli rahuajal, näiteks, 1862 meest, sõjaaegse koosseisu järele aga pidi olema 4300 meest; seejuures pidi iga jalaväerügement eraldama mobilisatsiooni puhul 16 ohvitseri, 296 allohvitseri ja reameest reservüksuste formeerimiseks. Piiriäärsed rügemendid omasid ka rahuajal kõvendatud koosseisu (kompanis oli 90 mehe asemel 180 meest).

Tannenbergi lahingust võtsid osa tabelis nr. 2 näidatud vene 2. armee üksused.

Lahinguline väljaõpe.

Vene strateegia ja taktika, nagu saksagi, eelistas kõikjal pealetungi: „Midagi peale pealetungi,“ „pealetung on parimaks tegevuseks kaitselahingus“. Lahinguformatsioonid sarnanesid saksa omadega. Pealetungi teostati ahelikkudega, mida toetati varudega lahingukorra sügavu-

¹⁾ J. Zihhovitš, Operatsia 2. armi v Vost. Prussi v avguste 1914. goda. „Vojenno-istoritšeski Sbornik“ nr. 3, Moskva, 1920, lk. 100.

Vene 2. armee Tannenbergi lahingus *)

Uksuse nimetus	Jalavägi			Suurtükivägi (patareid)					Ratsavägi	Lennuvägi	Märkmeid		
	rügemente	pataljone	klp.	kergekahuri	kergehaub.	raskakahuri	raskahaub.	Kokku				eskadron	lennukeid
1. VI korpus:	(8)	24	(72)	(12)	2	1	2	17	64)	3	1) Armee tagala- ja etapiteenistuse julgestamiseks jäeti maha igast pataljonist keskmiselt 2 kompanit. 2) Puuduvad 14 kompanit + 1 patareid, jäetud Lomžasse. 3) 16. jal.-diviisist 61. jalaväerügement oli jäetud Ossowetski kindluse garnisoniks. Jõudis Ortelsburgi rajooni alles 28. augustil. 4) Tulid korpuse koosseisu 24. augustil. 5) 4. ratsadiviis kaotas 6 kahurit retkel Bialla juures 9. augustil. 6) Uks pataljon + 0,5 patareid jäetud Ostrolenkasse. 7) Tulid korpuse koosseisu (Kurkeni juures) 25. augustil. 8) Puuduvad 16 kompanit, jäetud raudtee kaitseks Venemaale. 9) 2. Orenburgi kasakarügemendist 15. ratsadiivisist.		
— 4. jal.-diviis	+	10) ^{ja2}	32	5 ²⁾	—	—	—		24	67)		3	
— 16. jal.-diviis	4 ³⁾	14 ¹⁾	32	6	—	—	—						4 ⁹⁾
4. ratsadiviis (juurdeantud)	—	—	8	15)	—	—	—		—	—		10) Korpuse staap puudus, samuti puudusid korpuse tagalaasutised ja voorid. Korpusel polnud ka ratsaväge, pioneere ja suurtükiväge (23. kergehaubitsa-divisjon määrati II korpuse koosseisu).	
2. XIII korpus:	(8)	(27) ⁶⁾	(6+)	(11,5) ⁹⁾	2	—	—	13,5			—		3
— 1. jal.-diviis	+	14 ¹⁾	32	6	—	—	—						
— 36. jal.-diviis	+	14 ¹⁾	32	6	—	—	—	—			—		11) Kaardiväe Keksholmi rügement + kuulipilduja k-ndo kaardiväe Peeterburi rügemendist.
3. XV korpus:	(8)	(24)	(6+)	(12)	2	—	—		7	—		3	
— 6. jal.-diviis	+	12) ^{ja8)}	32	6	—	—	—						
— 8. jal.-diviis	+	12 ¹⁾) ^{ja8)}	32	6	—	—	—		—	—		12) 3. kaardiväe-diviisi vedu Grodno rajoonist Mlavasse algas 23. augustil. Sellest diviisist jõudsid lahinguväljale Litovski rügement ühe patareiga 25. augustil (Koslau juure) ja Keksholmi rügement ühe patareiga 27. augustil (läks I korpuse alluvusse). Teised diviisi osad (2 rügementi + 4 patareid) jõudsid raudteega Mlavasse öösel vastu 29. augusti ja samal päeval kell 1800 liikusid rännakukorras Neidenburgi suunas, lahingust aga osa ei võtnud.	
4. XXIII korpus: ¹⁰⁾	(5)	(18)	(48)	(7)	—	—	—	7			—		3
— 2. jal.-diviis	+	14 ¹⁾	32	6	—	—	—						
— 3. kaard.-diviisist ¹²⁾	1 ¹¹⁾	4	16 ¹¹⁾	1	—	—	—	—			—		3
5. I korpus: ¹⁴⁾	(10)	(28,5)	(80)	(15)	2	—	—		17	—		3	
— 22. jal.-diviis	3 ¹³⁾	10,5	24	6	—	—	—						
— 24. jal.-diviis	3 ¹³⁾	10,5	24	6	—	—	—		—	—		3	
— 1. kütibrigaad ¹⁵⁾	3 ¹⁶⁾	4,5	24	2 ¹⁶⁾	—	—	—	4			24		18
— kaardiväe Litovski rügement (juurdeantud)	1	3 ¹⁷⁾	8	1	—	—	—						
6. Armees ratsavägi.	—	—	8	2	—	—	—	4			24		18
— 6. ratsadiviis	—	—	8	2	—	—	—		82	12		13) 86. jalaväerügement 22. diviisist ja 96. jalaväerügement 24. diviisist jäeti Varssavi.	
— 15 ratsadiviis	—	—	8	2	—	—	—	82			12		14) I korpuse koosseisu määrati üks divisjon 2. raskesuurtükiväe brigaadist 26. augustil. See divisjon lahinguväljale ei jõudnud.
Kokku	39	121,5	344	61,5	8	1	2		72,5	82		12	

Täake jalaväes: $121,5 \text{ pataljoni} \times 840 = 102060$.

*) Andmed RKK sõjaarhiivist 1935.
J. Zihhovits, Operatsia 2. armi v Vost. Prussi, Moskva, 1920, lk. 100 – 105.
General N. Golovin, Iz istori kompani 1914 goda, Praha, 1926, lk. 176 – 177;
183 – 184; 235; 240; 426 – 427.

sest. Pealetungi eesmärgiks olid jõulised tiivalöögid. Üldiselt vene regulaarvägi seisis lahinguliste omaduste ja taktikalise väljaõppe poolest ajanõuete kõrgusel. Ajavahemikul 1906—1914 uuriti ebaedu põhjusi Vene-Jaapani sõjas ja uue taktika alused rajati sõjas ammutatud kogemustele. Maailmasõja algul oli vene sõjaväes hulk ohvitseri ja allohvitseri, kes võtsid osa 1904—1905 sõjast.

J a l a v ä g i, toetudes möödunud sõja kogemustele, püüdis loobuda tihedate ja massiivsete ahelikkude tarvitamisest ning pööras viimastel aastatel enne Maailmasõda tähelepanu väiksemate allüksuste — lülide — lahingulisele tegevusele. Selles suhtes vene jalavägi jõudis ette oma vastasest, saksa jalaväest. Väga kõrgele oli viidud jalaväe laskealane väljaõppe: vene jalavägi seisis laskeosavuse poolest teistega võrreldes esimesel kohal. Kujuka pildi vene jalaväetule mõjust Maailmasõja esimestes lahingutes Ida-Preisimaal saame saksa autori Kurt Hesse teosest „Der Feldherr-Psychologos“¹⁾. Kurt Hesse, kes 5. grenaderirügemendi ohvitserina võttis osa Gumbinneri lahingust, kirjeldab saksa 71. jalaväebrigaadi pealetungi 20. augustil 1917 ja mainib: „Niipea kui 5. grenaderirügemendi osad möödusid Schwentischke jõest, sattusid nad venelaste tule alla. Nende ees nagu avanes põrgu: tuld anti Warschlegeni küla suunast, paremalt tiivalt Sodehneni tuuliku juurest ja mitte vähem tugev pahemalt poolt, ja, tõesti, igast küljest. Kuid nägematuks jääb vaenlane, kelle tuli tuhandetest püssidest ja paljudest kuulipildujatest möllab maastikul ja kelle suurtükivägi nüüd samuti tegevusse astub... Üksused sulavad lühikese ajaga kokku. Juba lamavad terved read surnud. Kogu väli kajab karjetest ja ohetest... Saadame ühe teatise teise järele: suurtükivägi peab tulistama — või meie jookseme verest tühjaks!... Jalavägi on naelutatud vene tulest maa külge; sõdurid lamavad maas, keegi ei julge pead tõsta, rääkimata sellest, et omalt

¹⁾ Kurt Hesse, Der Feldherr-Psychologos, Berlin, 1922, lk. 19—42.

poolt avada tuld... Samasugune lugu on naabri 128. rügemendi juures. Seal vallutati küll Ribbinneri küla, kuid siis pääsis valla ka nende kohal tuletorm ning rügement pidi varsti teatama, et tema jõud on otsas“. „Vaevalt märkame, et astub tegevusse korpuse varu, 21. rügement... Ning tunneme varsti, kuidas surm möllab nende ridades. Ei kesta kuigi kaua, — ka neid vallutab hirm nägematu vaenlase ees. Algab tagasimineku, algul aeglane, pärast ikka kiirem... kuni kabuhirm võidab kõige kindlama kõikidest distsipliinidest — Ida-Preisimaa rügementide distsipliini“.

Varude kasutamises pealetungil ja vastulöökidel jäid venelased sakslastest palju maha. Sakslaste löögid kujunesid alati jõulistemaks ja osavamini juhitavateks. Vene varude tegevus harilikult hilines, sakslaste vastulöögid aga tulid alati õigel ajal ja andsid pea ikka hea tulemuse.

Samuti jättis soovida vene jalaväe tegevusse rakendamine õistes lahingutes. Õised rännakud lõppesid tihti kolonni lagunemisega, voorid ja staabid jäid üksustest maha. Õised lahingud lõppesid harva ülesseatud eesmärgi saavutamise, kaotused olid harilikult väga suured.

Kaitselahingu läbiviimises olid venelased tugevad. Väli lahingutes vene jalavägi kasutas osavalt labidat.

Suurtükivägi. Vene suurtükivägi sõja algul koosnes pea üksi kergepatareidest. Raskesuurtükivägi, mille poolt olid eriti tugevad sakslased, puudus pea täielikult.

Välisuurtükiväe lahinguline väljaõpe oli eeskujulik. Tulejuhtimise oskuselt vene suurtükivägi ületas kõikide teiste riikide suurtükivägesid. Ka prantsuse suurtükivägi, keda loeti kaua aega maailma parimaks, ei suutnud võistelda venelastega. Kui prantsuse patarei läks sõtta 2 telefoniaparadiga ja 0,5 km sidekaabliga ning tulistas reeglina telgvaatlusega poollahtiselt tulepositsioonilt, mis asus tulejuhust (vaatluspunktist) 50—500 m kaugusel, omas vene patarei 6 telefoniaparaati ja 12 km kaablit ning tulistas normaalselt külgvaatlusega täiesti varjatud tulepositsioonidelt.

Vene suurtükivägi pani ennast oma laskeosavusega lahinguväljal maksma. Kurt Hesse teoses leiame huvitavaid ridu, mis iseloomustavad vene suurtükiväe lahingulist väljaõpet ja väärtust „20. augustil 35. saksa jalaväediviis alustas pealetungi 36. diviisist vasakul ja sattus Sziergupöneni juures tuleseina peale, mille läbimine oli võimatu. Vene suurtükivägi oli siin kohutavam kui kuskil mujal. Venelased oskasid edukalt kasutada oma patareide flankeerivat tuld. Palju vaprust näitasid Graudenzi ja Thorni rügementide ohvitserid. Neid langes siin palju ja mitte vähem hukkus nende meeskondi. Selle esimese lahingu muljed olid liig masendavad. Üksused olid siin raskest paanikast haaratud. Neid ei pidanud kinni isegi Rominte jõgi. Ühe rügemendi jooksikuid kohati suurel arvul 20. augusti õhtul Angerapi jõel, s. o. lahinguväljast üle 15 km taga pool!“¹⁾ 36. diviisi vasakul tiival „sai eriti valusa kaotuse osaliseks. Kõrgendikule 77 Schwiegselni juures asusid tulepositsioonile kaks kergepatareid — 2./36 ja 2./81, et toetada oma jalaväge. Nad ei jõudnud veel tuld avadagi, kui juba esimesed granaadid lõhkesid eelike vahel. Lühikese aja pärast olid suurtükid tegevusvõimetud, numbritest mahajäetud, ümbritsetud surnute ja haavatute hunnikutest ja põlevatest laengukastidest. Iga katse päästa suurtükke varises kokku tähelepaneliku vaenlase tules“²⁾. Samas lahingus vene 27. diviisi kätte vangilangenud saksa ohvitser tähendas vene suurtükiväe kohta: „Kuidas venelased õppisid tulistama pärast Vene-Jaapani sõda!“³⁾.

Koostöö jalaväe ja suurtükiväe vahel oli üldiselt hea.

R a t s a v ä g i. Regulaarratsaväe riviline väljaõpe ja relvakäsitsemise oskus seisis kõrgel järjel. Taktikaline ettevalmistus aga ei vastanud ajanõuetele ja selle poolest vene ratsavägi jäi maha saksa ratsaväest. Vene ratsaväe lahingu-

¹⁾ Kurt Hesse, Der Felhderr-Psychologos, lk. 36.

²⁾ Kurt Hesse, Der Feldherr-Psychologos, lk. 37.

³⁾ Prof. kindral N. Golovin, Iz istori kampani 1914. goda na russkom fronte. I. Praha, 1926., lk. 146.

lises väljaõppes mängis ikka veel tähtsat osa iganenud „šoki“ doktriin.

Vajab märkimist asjaolu, et vene korpuste ja jalaväediviiside koosseisu määrati mobilisatsioonikorras II ja III kategooria kasakate üksused. Formeeritud puuduliku ettevalmistusega vanematest aastakäikudest, nad omasid pealegi nõrga ohvitseride ja allohvitseride kaadri. Need üksused vajasid plaanikindlat kordusõppust, kuid mobilisatsiooniplaan õppusi ette ei näinud. Tulemus oli see, et sõja algul korpused ja jalaväediviisid jäid tähtsast luureorganist ilma. Samal ajal aga saksa jalaväediviis omas orgaanilise ratsaüksusena hästi väljaõpetatud regulaarratsaväe-rügemendi.

L e n n u v ä g i. Vene lennuvägi oli alles arenemise ajajärgus. Korpusele ettenähtud 3 lennukit polnud kuigi modernsed ja süsteemilt olid ebaühtlased. Lendurite ja motoristide ettevalmistus jättis soovida. Puuduliku transpordi tõttu kehval teedel bensini ja õlide tagavarad ei jõudnud edasiliikuvatele korpustele järele, mis mõjutas halvavalt lennuväe tegevust. Väejuhatus polnud harjunud lennuväge kasutama. Looderinde armeede esimestes oper.-käskudes ei leidu ühtegi korraldust lennuväele. Väeosad ei osanud vahet teha oma ja saksa lennukite vahel, mistõttu tuli ette oma lennukite hävitamisi püssitulega. 1. armee ülem kindral Rennenkampf keelas seepärast oma vägedele igasuguse tulistamise lennukite pihta, ükskõik kellele lennuk ka ei kuuluks¹⁾

Kokkuvõttes vene sõjajõudude lahinguline väljaõpe a. 1914 oli üldiselt ajakohane. Eriti hea oli vene jalavägi ja suurtükivägi. Kuidas hindas oma vastast Saksamaa, seda näeme saksa kindralstaabi kokkuvõtetest vene sõjaväe kohta: „Venemaal läks korda viia armee ühele tasemele oma suurte Lääne-Euroopa vastastega“²⁾.

¹⁾ Prof. J. Watsetis, Operatsi na vostonšnoi granitse Germani v 1914. godu. Tšastj I, Moskva, 1929, lk. 36.

²⁾ W. Elze, Tannenberg, Breslau, 1928, lk. 59.

Saksa ja vene jõudude võrdlus.

Kui võrdleme saksa ja vene jalaväediviisi jõude, saame järgmise pildi:

	Diviisi koosseisus.					Korpus annab diviisi kõvenduseks:		
	jalaväge	ratsaväge	suurtükiväge (patareid)			jala- väge	suurtükiväge (patar.)	
			ker-geka-huri	k.-haub.	kok-ku		k.-haub.	rask.-haub.
Saksa . .	4 rügem. (12 ptl)	1 rüg. (4 esk.)	9	3	12	1 jääg-ri ptl	0	2
Vene . .	4 rügem. (16 ptl)	1 esk.	6	0	6	0	1	0

Saksa kompanis 250 tääki ja pataljonis 1000 tääki, vene kompanis 210 tääki ja pataljonis 840 tääki. Kuulipildujaid saksa diviisis 24, vene diviisis 32. Tääke saksa diviisis 12 000 (jäägripataljoniga 13 000), vene diviisis 13 440.

Tabelist näeme, et vene jalaväediviis ületas saksa jalaväediviisi umbes 1000 täägiga (jalaväerügementide arv oli sellejuures võrdne) ja 8 kuulipildujaga. Siinkohal peame tähendama, et Maailmasõja oludes ei saanud enam jalaväediviisi tugevust mõõta tääkide arvuga ega ka mitte pataljoni arvuga, nagu seda tehti Napoleoni ajajärgul, vaid diviisi tugevust näitas rügementide arv.

Saksa diviis omas neljakordse ülekaalu kergetes osades (4 eskadroni 1 vastu) ja kahekordse ülekaalu suurtükiväes. Sellejuures saksa diviisi käsutuses oli raskesuurtükivägi (2 raskehaubitsa-patareid), vene diviisil aga raskesuurtükivägi puudus. Arvestades suurtükitle (eriti raskesuurtükitle) tähtsust möödunud sõjas, võime pidada saksa regulaardiviisi tulejõu poolest poolteist korda tugevamaks vene diviisist.

Võrreldes saksa ja vene jõudusid Tannenbergi lahingus tabelite nr. I ja II järgi, näeme, et sakslased olid märgatavas ülekaalus isegi jalaväe alal: neil oli 12,5 diviisi vene 9,5 diviisi vastu.

Saksa ja vene jõudude võrdlus Tannenbergi lahingus:

	Jalavägi				Suurtükivägi (patareid)			
	diviise	rügemente	pataljone	tääke	kergekahuri	kergehaub.	raskeid	Kokku
Saksa 8. armee	12,5	50 + 3 jäägripataljoni	153	144 000	8+	18	28	130
Vene 2. armee	9,5	39	121,5	101 060	61,5	8	3	72,5

Kui võtame arvesse sakslaste 1,5-kordset tuleülekaalu regulaardiviisis, oli seega saksa 8. armee Tannenbergi lahingus üle 50% tugevam vene 2. armeest.

Eranditult kõik saksa autorid kõnelevad ekslikult vene jõudude ülekaalust. Näiteks, v. Schäfer loeb 2. armee koosseisu Tannenbergi lahingus 176 jalaväepataljonile ja 100 eskadronile, kokku 171 140 tääki ja mõõka, 392 kuulipildujat ja 83 patareid¹⁾. Ametlik sõjakirjeldus seab saksa 153 pataljoni (144 000), 58 eskadroni (9000), 296 kuulipilduja ja 728 suurtüki kõrvale vene 175 pataljoni (175.000), 99 eskadr. (16 000), 384 kuulipildujat ja 612 suurtükki²⁾. Samad arvud toob omas teoses Th. v. Schäfer³⁾. Kindral v. François arvestab saksa 8. armee 9 jalaväe- ja 1 ratsadiviisi, kokku 152 saksa patal-

¹⁾ Archivrat v. Schäfer, Karte zur Schlacht bei Tannenberg, Berliin, 1921.

²⁾ Reichsarchiv, Der Weltkrieg 1914—1918, Zweiter Band, Berlin, 1925, lk. 238 ja 240.

³⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 245.

joni vene 166 pataljoni vastu¹). Dr. V. Elze kõrvutab 153 000 sakslasele 728 suurtükiga 191 000 venelast 384 suurtükiga²).

Saksa autorid võtavad vene korpusi tabelise (organisatsioonilise) koosseisu järgi ning loevad 2. armee lahingukoosseisu hulka ka need üksused, mis jäid Venemaale ja Tannenbergi lahingust osa ei võtnud. Selles peitub vene jõudude ülehindamise põhjus sakslaste juures.

Eeltoodut kokku võttes, võime järeldada, et ka Tannenbergi lahingus — nagu Leipzigi, Metzi ja Sedani lahinguiski — oli võitja arvulises ülekaalus.

Juhtimine ja juhid.

Kui vene rügementide ja diviiside lahinguväärtust saame hinnata kõrgelt ja lugeda saksa vastavate üksustega võrdsseiks, siis olid venelased nõrgad suurte üksuste kasutamises lahingus. Vene sõjaväes leidus väga palju tublisid kompani-, pataljoni- ja rügemendiülemaid ning palju häid diviivisülemaid. Ajakohaselt ettevalmistatud korpuseülemaid aga oli vähe, kuna suuremate koondiste (armeede) etteotsa sattusid juba harva kohased isikud. Juhtimise puudulikkus, eriti kõrgemates instantsides, kujunes Venes otse traditsiooniliseks: see oli peapõhjuseks Vene operatsioonide nurjumisele 1904—1905 sõjas, peamiselt halva juhtimisega on seletatavad ka venelaste lüüasaamised 1914. aastal Ida-Preisimaal.

Modernsõja operatsioonide juhtimise oskuses olid saksa väejuhid oma vene kolleegidest palju ees. Juhtide ettevalmistamise küsimust võeti väga tõsiselt ja seda teostati sakslastele omase metoodilikkusega ja järjekindlusega kõikides instantsides. Vanemate juhtide teadmisi ja oskusi täiendati ja kontrolliti plaanikindlalt korraldatavate sõjamängudega, välisõitidega ja manöövriritega. Peeti silmas iga üksiku juhi iseloomu, võimeid ja teadmisi. Kõrgematele ametitele määra-

¹) H. v. François, General d. Inf., Tannenberg, Das Canne des Weltkrieges, Berlin, 1926, lk. 5—6 ja 64.

²) Dr. W. Elze, Tannenberg, 1928, lk. 146—147.

mise juures olid mõõduandvad eeskätt juhi võimed. Sõja ettevalmistust juhtis kindralstaap, kelle eesotsas viimase 53 aasta jooksul (1871—1914) seisis 4 tüsedat meest (kindralid graf Moltke vanem, graf Waldersee, graf Schlieffen ja graf Moltke noorem).

Seevastu ei pööratud Venes vanemate juhtide ettevalmistamisele kuigi suurt tähelepanu. Arvati, et kui ohvitser on lõpetanud sõjaakadeemia, siis on sellega saavutatud kui mitte kõik, siis vähemalt suur osa sellest, mis on vajalik väejuhile. Kui aga sõjaakadeemia lõpetanu jõudis kindrali auastmeni, siis isiku edasine ettevalmistamine harilikult lõppes. Kindralstaabi-kindral oli vene vaadete järgi juba säärane täiuslik olevus, kes ei vajanud enam mingit täiendamist. Kui veel diviisiülemad ühel või teisel viisil võtsid osa manöövritest ja teistest välisõppustest, siis korpuste ja sõjaringkondade ülemate (tulevased armee- ja rindeülemad) ettevalmistamisele ei mõeldud kuigi tõsiselt. Lasti silmist, et esimese kindrali auastmega alles algas kõikidest relvaliikidest koosneva väekoondise juhtimine, mis vajas püsivat õpingut ja harjutamist.

Vene kindralstaabi kindral A. Zaiontškovski kirjutab: „Meie ignoreerisime täielikult vanemate juhtide valikut ja ettevalmistamist. Viies sõjaväkke julgete manöövrite idee, meie piirasime seda ainult määrustikkudega ja väikeste üksuste kasutamisega, kuna ei praktiseerinud selles vanemaid juhte ja suuri üksusi. Tagajärg oli see, et vene armees polnud ühtlast arusaamist sõjalistest sündmustest... Meie diviisid ja korpused liikusid sõjateatril aeglaselt, nad ei osanud toimetada rännakuid suurtes massides. Seal kus saksa korpused sooritasid paljude päevade jooksul 30-kilomeetrilisi päevarännakuid, liikusid meie korpused suure vaevaga 15—20 km kiirusega“¹⁾. Kindralstaabi-kindralleitnant prof. N. Golovin tähendab: „Ilma fakti konstateerimata, et meie liiniarmee,

¹⁾ A. Zaiontškovski, Mirovaja voina, Vojennaja akadeemia RKKA, Moskva, 1929, lk 24.

mis oli eeskujulikult ette valmistatud kuni diviisideni ja kohati kuni korpusteni, ei vastanud kõrgemates väekoondistes ajanõuetele... Taktika seisis meil nõuetaval kõrgusel, strateegia aga lonkas ning selle eest pidime tasuma liigsete vereojadega¹⁾. Prof. J. Vatssetis kirjutab: „Vägede juhtimine jättis veel palju soovida, 1914. aasta oli tähistatud vanemate juhtide massilise tagandamisega ametikohtadelt kõlbmatuse tõttu. Kõige halvemaks osutus sõjaväeringkonnaülemate ettevalmistus, kes saades armeede ülemateks kaotasid võidetud lahingud... Oli tehtud jäme viga: armee kõrgem juhtkond osutus kõige vähem ettevalmistatuks operatsioonide juhtimisele eelolevas sõjas“²⁾.

Pealiskaudset suhtumist tähtsatesse riigikaitelistesse küsimustesse mõistame õieti, kui vaatleme tolleaaja Venemaa olusid, kus kõikjal valitses karjerism, proteksionism ja bürokraatlik kord. Tähtsatele kohtadele sattusid tihti juhuslikud ja „sobivad“ isikud. Sõjaministrid ja kindralstaabiülemad, kellest olenes oluliste sõjaprobleemide lahendamine, juhtkonna ettevalmistamine jne., ei püsinud ametis kuigi kaua ning selle tõttu neil puudus võimalus, aeg ja huvi laiaulatuslikumate küsimuste lahendamiseks. Ajavahemikul 1905 kuni 1914, s. o. 9 aasta kestel, oli Venes tervelt 6 kindralstaabiülemat (kindralid Palitsõn, Suhhomlinov, Mõšlajevski, Gerngross, Žilinski ja Januškevitsš)! Kindralstaabi ülem allus sõjaministrile. Sõjaministrid aga vahetusid sama sagedasti. Enne Maailmasõda oli sõjaministriks isik, kellest kindral prof. N. Golovin kirjutab: „Autor isiklikult kuulis pealt, kuidas ühel sõjaakadeemia professorite nõupidamisel sõjaminister Suhhomlinov laitis professorite kalduvust uuendustele ja tähendas, et tema ei või kuidagi rahulikuks jääda, kui kõneldatakse „moodsest sõjast“. Sõda on jäänud selleks, milleks ta

¹⁾ Prof. N. Golovin, Iz istori kampani 1914. goda, I, Praha 1926, lk. 44.

²⁾ Prof. J. Vatssetis, Operatsi na vostotšnoi granitse Germani v 1914 godu, Tšastj I, Moskva, lk. 15—16.

oli, kõik uuendused on kahjulikud: mina, näiteks, pole 25 aasta jooksul lugenud ühtki sõjalise sisuga raamatut...“ Vähe sellest, et kindral Suhhomlinov oli sõjaliselt harimata, ta oli pealegi imelikult kergemeelne. Need kaks puudust lubasid temal külma rahuga suhtuda kõige keerukamatesse sõjalistesse küsimustesse¹⁾.

Saksa kindralstaap oli teadlik Vene armee operatiivvõimete ja hindas neid omas kokkuvõttes enne Maailmasõda päris tabavalt: „Vägede liikumised (Heeresbewegungen) on aeglased ja raskepärased. Soodse operatiivolukorra kiiret ärakasutamist pole venelastelt loota. Seevastu võivad saksa väejuhid kokkupõrkel venelastega riskeerida ja teostada sarnaseid liikumisi, milliseid poleks tohtinud lubada võrdse vastase suhtes. Kalduvuse juures peatustele (stehenzubleiben) ja äraootamisele, eelistatakse kaitselahinguid (Stellungskämpfe). Osavus kohtamislahingus on puudulik. Ootamatu energiline kallaletung sunnib venelasi kergesti üle minema kaitsele. Asuvad aga venelased organiseeritud positsioonidel, siis peab nendega olema ettevaatlik“²⁾.

Sõjas omab erilist tähtsust juhi isik, tema võimed, iseloom, teadmised ja ettevalmistus juhtivale ametile. Suur tähtsus on ka juhi lähematel abilistel, juhi staabil. Staabitöö edukus oleneb suurel määral staabi „sissetöötamisest“. Juht peab tundma oma abilisi, teadma nende võimeid. Kõik see puudus suurel määral vene sõjaväes, kus sõja algul juhtisid rindeid, armeesid ja sageli ka korpuseid puuduliku ettevalmistusega kindralid. Staabid olid lapitud kokku isikutest, kes polnud üksteist varem näinud. Staabitöö eest vastutavad isikud ei tunnud abiliste jaoskonnaülemate võimeid. Sarnases olukorras mindi lahingusse niisuguse tõsise vastasega, nagu seda olid 1914. aastal sakslased. Halbade juhtidega ja puuduliku juhtimisaparaadiga ei või aga sõjas edule loota ka kõige parem sõjavägi.

¹⁾ N. Golovin, Iz istori kampani 1914. goda, lk. 36—37.

²⁾ Dr. W. Elze, Tannenberg, Breslau, 1928, lk. 57.

Vaatleme lühidalt isikuid, kes olid määratud juhtima poolte tegevust esimestes Maailmasõja lahingutes Ida-Preisimaal ja kelle kätte olid usaldatud rahuaegse väljaõppega parimad sõjaväeüksused.

VEENE.

1. *Vägede ülemjuhataja, suurvürst Nikolai Nikolajevitš.* Sündis 1856. Lõpetas sõjaakadeemia. Võttis osa 1877-78 sõjast. 2. kaardiväe-ratsadiviisi ülem 1890, ratsaväe kindral-inspektor 1895. Alates 1905 kogu kaardiväe ja Peterburi sõjaväeringkonna ülem. Teenis ainult riviametit. Vägede ülemjuhatajaks polnud ette nähtud ning polnud selleks ette valmistatud (mobil.-kava järgi pidi sõja korral juhtima teisejärgu tähtsusega 6. armeed Peterburi rajoonis) ning seetõttu ei olnud tuttav ei kindralstaabi kavadega sõja puhuks ega oma tulevaste lähemate abilistega ja nende võimetega. Saksa sõjaväeesindaja mereväekapten S. v. Hintze iseloomustab oma salajases ettekandes 1910. aastal teda järgmiselt: „Nikolai Nikolajevitš ei ole väejuht, ta on vaevalt hea rahuajakindral“¹⁾. Tolleaegsetes oludes oli tema siiski kohasemaks isikuks ülemjuhataja kohal, kuid ta vajab head staabiülemat ja vastavalt ettevalmistatud staapi. Need aga puudusid.

2. *Ülemjuhataja staabiülem kindralleitnant N. Januškevitiš.* Staabiülemal on eriline tähtsus ülemjuhataja kõrval. Selleks pidi mobil.-kava järgi saama rahuaegne kindralstaabiülem. Kindralstaabiülemaks oli kindralleitnant N. Januškevitiš, keda määrati sellele ametikohale alles 1914. aasta kevadel, s. o. paar kuud enne sõja algust. Sündis 1868. Lõpetas sõjaakadeemia 1896. Aastail 1898—1913 teenis sõjaministeeriumis kantseleiametit. 1910—1911 sõjaakadeemia professor, 1913 sõjaakadeemia ülem. Eriala — sõjaadministratsioon; operatiivalaga polnud varem kokku puu-

¹⁾ General A. Noskoff, Mit der russischen Dampfwalze, Berlin, 1939, lk. 99.

tunud. Teenides 15 aastat ametnikuna sõjainisteeriumi kantseleis ja olles mõned kuud sõjaakadeemia ülemaks, polnud N. Januškevitšil mingeid eeldusi saada kindralstaabiülemaks. Januškevitši tegevust sellel vastutusrikkal ametikohal iseloomustab kõige paremini tema enda lause: „Mina pole ennast seganud operatiivtöösse, selle jätsin täielikult oma kindral-kortermeistri J. N. Danilovi hoolele“¹⁾. Sellisest staabiülemast polnud, muidugi, vägede ülemjuhatajal mingit kasu.

3. *Kindralkortermeister, kindralleitnant J. Danilov*. Sündis 1866. Lõpetas sõjaakadeemia 1892. Osakonnaülem peastaabis 1904—1905, osakonnaülem kindralstaabis 1905—1906, kindralkortermeistri abi 1906. Jalaväerügemendi (166.) ülem 1906—1908. Kindralkortermeister kindralstaabis 1908—1914. Tema õlgadel lasus tegelikult 6 viimase aasta jooksul sõja ettevalmistustööd. Tüsedam tööjõud vene kindralstaabis ja hiljem ülemjuhataja staabis.

4. *Looderinde ülem kindral J. Žilinski*. Sündis 1853. Lõpetas sõjaakadeemia 1883. Võttis osa 1904—1905 sõjast Kaug-Ida valitseja staabiülemana. Sõjainistri käsutuses 1905—1906. Ratsadiviisi (14.) ülem 1906—1907. X armee-korpuse ülem 1907—1911. Kindralstaabi ülem 1911—1913. Tagandati ametist 1. ja 2. armeede saamatu juhtimise eest Ida-Preisimaa operatsioonis augustis 1914.

5. *1. armee ülem kindral-adjutant P. Rennenkampf*. Sündis 1854. Lõpetas sõjaakadeemia 1882. Võttis osa nn. „bokserite liikumise“ mahasurumisest Hiinas 1899—1890. Juhatas 1904—1905 sõjas Baikali kasakate diviisi. Korpuseülem 1905—1913. Vilno sõjaväeringkonna ülem 1913—1914. Kõigi ootuste vastu ei saanud Rennenkampfst head armeejuhti Maailmasõjas: ta ei ilmutanud oskust ja võimeid moodse armee juhtimiseks. Hiina ja Jaapani sõdades Rennenkampf teotses võrdlemisi edukalt karistussalkade ja väiksemate operatiivkoondiste eesotsas. Teda hinnati seepärast valitsevais

¹⁾ A. Zaiontškovski, Mirovaja voina, Moskva, 1929, kl. 42.

ringkonnis kui kindlakäelist ja tublit rivikindralit. Vene ohvitserkonnale aga olid teada Rennenkampfi karjääri tõelised põhjused: ebaõigete teatiste esitamine ülemusele, oma võitude ülespuhumine ja kaotuste mahasalgamine, kodanliku julguse puudumine ja karjääri tegemine valimata abinõudega.

Rennenkampfi tegevusetus Tannenbergi lahingu ajal põhjustas Tannenbergi lahingu ning kogu Ida-Preisimaa sõjakäigu kaotamist. Olgugi et ülemjuhataja esitas tsaarile Rennenkampfi tagandamise ettepaneku, jäi Rennenkampf 1. armee ülemaks edasi. Alles pärast seda, kui tema passiivsus tõi venelastele uue kaotuse novembris 1914 Lodz-Brzeziny juures, tagandati Rennenkampf armeeülem ametikohalt.

6. 2. *armee ülem kindral A. Samsonov*. Sündis 1859. Lõpetas sõjaakadeemia a. 1884. Jelizavetgradj ratsaväekooli ülem 1896—1904. Kasakate diviisi ülem 1904—1905 sõjas. 1905—1907 Varssavi sõjaväeringkonna staabiülem. Dooni kasakate ataman 1907—1909. Turkestani kindral-kuberner 1909—1914. Edukas tegevus ratsadiviisi eesotsas Vene-Jaapani sõjas tõi temale hea kuulsuse. Tannenbergi lahingu ajal avaldas vähe iseseisvust, sallides rinde staabi olukorravastast vahelesegamist tema võimuvalda.

7. *I armeekorpuse ülem kindral L. Artamonov*. Sündis 1859. Lõpetas sõjaakadeemia a. 1888. Jalaväediviisi ülem 1903—1908. Kroonlinna kindluse komendant 1908—1911. I korpuse ülem alates 1911.

Korpuse ülemana tunti Artamonovit Peterburi sõjaväeringkonnas kui raske iseloomuga isemeelset kindralit, kes ajas taga välist külge ja isiklist karjääri. Vägede inspitseerimisel tundis erilist huvi jumalapiltide arvu vastu kasarmutes, kärbeste hävitamise vastu sõduriköörides ja sellest, kuivõrd hästi sõdurid teadsid palvesõnu. Tagandati ametist korpuse saamatu juhtimise pärast Tannenbergi lahingus.

8. *VI armeekorpuse ülem kindral A. Blagoveštšenski*. Sündis 1854. Lõpetas sõjaakadeemia 1878. Sõjas 1904—1905 oli käskudetäitjaks kindraliks armeestaabis ja ülemjuhataja

juures. Jalaväediviisi ülem 1907—1912. VI korpuse ülem alates 1912.

Hulga aastaid teenis mitmesugustel kantseleiametitel (1879—1894). Suur formalist: ei kirjutanud alla ühelegi paberile, kus õiendusena puudus seaduse art. ja §. Sõjaasjanduse arengut ei jälginud, peale „Russki Invalidi“ midagi ei lugeanud. Ta oli nagu kindral Artamonovski täielik võhik vägede juhtimise alal uuema-aja sõja olukorras. Tagandati korpuseülema ametikohalt korpuse saamatu juhtimise pärast Tannenbergi lahingus.

9. *XXIII armeekorpuse ülem kindral K. Kondratovitš.* Sündis a. 1859. Lõpetas sõjaakadeemia 1884. Võttis osa 1877—1878 sõjast ja juhatas 9. Siberi kütidiviisi 1904—1905 sõjas. Sama diviisi ülem kuni 1907. Turkestani kindralkuberneri abi 1907—1910. I Kaukaasia korpuse ülem 1910—1914. XXIII korpuse ülemaks määrati vahetult enne Maailmasõda. Tagandati ametist oma korpuse mahajätmise pärast Tannenbergi lahingus.

10. *XIII armeekorpuse ülem kindral N. Kljujev.* Sündis 1859. Lõpetas sõjaakadeemia 1885. Jalaväerügemendi ülem 1902—1904 ja 1906—1909. Käskudetäitja kindral Varssavi sõjaväeringkonna ülema juures 1904—1905. Varssavi sõjaväeringkonna staabiülem 1909—1914. Mobilisatsiooni algades sai XIII korpuse ülemaks. Tannenbergi lahingus osutus heaks korpuseülemaks.

11. *XV armeekorpuse ülem kindral N. Martos.* Sündis 1858. Sünnilt eestlane. Lõpetas sõjaakadeemia 1883. Võttis osa 1877—1878 sõjast. 1904—1905 sõjas oli käskudetäitjaks kindraliks 2. armee ülema juures. Diviisiülem 1905—1907. Amuuri sõjaväeringkonna ülema abi 1907—1910. Vilno sõjaväeringkonna ülema abi 1910—1911. XV armeekorpuse ülem alates 1911. Tüsedam korpuseülem 2. armees Tannenbergi lahingu ajal.

Vene diviisiülematest omasid 56% kõrgema sõjalise hariduse.

Armeestaap oli mobilisatsioonikorras kokku lapitud üksteisele võõraist isikuist. Armeeülem ei tunnud oma lähemaid abilisi ja staabitöölisi. Armee juhatuses oli vaid üksikuid kindralstaabiohvitseri, kes enne sõda teeninud tähtsamatel ametitel Varssavi sõjaväeringkonna staabis ning tundsid sõjateatrit. Kui kindral Samsonov jõudis 5. augustil armeestaapi ja palus määrata omale operatiivosakonna ülemaks ühte kindralstaabi koloneli, kes võtnud osa Ida-Preisimaa operatsiooni kava koostamisest, siis see enam kui õigustatud palve ei leidnud täitmist¹⁾.

Armee staabiülemaks määrati kindralmajor P. Postovski, kes 1908—1913 oli kindralkortermeistriks Varssavi sõjaväeringkonnas ja 1913—1914 juhtis 1. Kaukaasia kütibrigaadi. Kindralkortermeistriks sai Novogeorgievski kindluse staabiülem kindralmajor N. Filimonov. Operatiivosakonna ülemaks määrati kolonel S. Vjalov, Vladimiri sõjakooli lektor Peterburis. Luureosakonna ülemaks sai kolonel D. Lebedev, sõjaakadeemia lektor. Üldosakonna- ja armee sideülemaks määrati kolonel A. Kadošnikov, vanem-adjutant Varssavi sõjaväeringkonna staabis.

SAKSA.

1. 8. armee ülem kindral P. von Hindenburg. Sündis 1847 Posenis. Rügemendi adjutandina võttis osa 1870—1871 sõjast. Lõpetas sõjaakadeemia 1876. Suures kindralstaabis 1877—1878, II armeekorpuse staabis 1878—1881, 1. diviisi staabis 1881—1884. Kompaniülem 1885. Suures kindralstaabis krahv Schlieffeni osakonnas 1885—1888. 5 aastat taktika lektoriks sõjaakadeemias. 1888—1889 I kindralstaabiohvitser III armeekorpuse staabis. 1889—1893 osakonnaülem sõjaministeeriumis. 1893—1896 jalaväerügemendi (91.) ülem. 1896—1900 VIII armeekorpuse staabiülem, 1900—1903 jala-

¹⁾ V. Fuks, Kratki otšerk operatsi Narevskoi armii, „Vojennõi Sbornik“ IV, Belgrad, 1923, lk. 126.

väediviisi (28.) ülem, 1904—1911 IV armeekorpuse ülem. 1911—1914 erus.

2. *Armee staabiülem kindralmajor E. Ludendorff*. Sündis 1865 Posenis. Lõpetas sõjaakadeemia, mille järele määrati suurde kindralstaapi. Teenis kindralstaabiohvitserina 5. armee staabis ja 9. jalaväediviisi staabis. 1908—1911 oli osakonnaülemaks suures kindralstaabis. 1911—1914 jalaväerügemendi ülem (39.) ja a. 1914 jalaväebrigaadi (85.) ülem. Maailmasõja algul osutas silmapaistvaid teeneid ja suurt isiklikku vaprust Belgia kindluse Liège (Lüttichi) vallutamisel.

3. *I armeekorpuse ülem kindral H. v. François*. Sündis a. 1856 Luxemburgis. Lõpetas sõjaakadeemia a. 1887, mille järele teenis kindralstaabi ohvitserina kindralstaabis, 31. jalaväediviisi staabis ja XV armeekorpuse staabis. Pärast aastast kompaniülema staaži määrati kindralstaapi tagasi. 1894—1898 teenis 8. jalaväe diviisi staabis, 1898—1899 oli pataljoniülemaks, 1899—1905 IV armeekorpuse staabiülemaks, 1905—1908 3. kaardiväerügemendi ülemaks, 1906—1911 jalaväebrigaadi (49.) ülemaks, 1911—1913 jalaväediviisi (13.) ülemaks. Alates 1913 I armeekorpuse ülem.

4. *XVII armeekorpuse ülem kindral A. v. Mackensen*. Sündis 1849 Saksenis. 2. Leibhusaari rügemendiga võttis osa 1870—1871 sõjast. 1876—1888 brigaadiadjutant. Alates 1880 kindralstaabis. 1887—1888 eskadroniülem. 1888—1894 teenis 4. diviisi staabis. 1894—1897 oli 1. Leibhusaari rügemendi ülemaks. 1898—1900 keisri tiibadjutant ja General à la suite. 1901—1907 Leibhusaaride brigaadi ülem („surmahusaarid“). Alates 1908 XVII armeekorpuse ülem.

5. *XX armeekorpuse ülem kindral F. v. Scholtz*. Sündis 1851 Flensburgis. 1898 osakonnaülem suures kindralstaabis, 1906 oberkortermeister, 1908—1911 21. jalaväediviisi ülem. Alates 1912 XX armeekorpuse ülem.

6. *I reservkorpuse ülem kindral O. v. Belov*. Sündis 1857 Danzigis. 1912—1914 oli 2. jalaväediviisi ülemaks I armeekorpuses. Alates 1914 I reservkorpuse ülem.

Saksa 8. armee ülemaks oli sõja algul kindral v. Prittwitz ja armee staabiülemaks kindralmajor krahv v. Waldensee. Gumbinneri lahingu järel 20. augustil v. Prittwitz kaotas usu Ida-Preisimaa kaitsmise võimalusse ning kavatses viia 8. armee Visla jõe taha. Meelekindluse puudumine sai armee ülemale ja tema staabi ülemale saatuslikuks: mõlemad tagandati ametist 22. augustil ja asendati kindralite v. Hindenburgiga ja Ludendorffiga.

8. armee staapi kuulusid veel ülemkortermeister kindralmajor Grönert, I kindralstaabiohvitser kolonelleitnant M. Hoffmann, pioneeride ülem kindralmajor Kasten ja idaraudteede ülem kindralmajor Kersten.

II. POOLTE KAOTUSED TANNENBERGI LAHINGUS.

Sakslased.

Huvitav on märkida, et sakslastel enestel puuduvad täpsed arvud oma kaotuste üle¹⁾. Saksa ametlik Maailmasõja kirjeldus ütleb lühidalt: „Kaotuste üldarv, nii palju kui

Üksus	Langenud	Haavatud	Kadunud	Kokku
I armeekorpuses . .	360 (21)	1 376 (59)	597 (2)	2 333 (82)
XX „ . .	631 (65)	3 001 (161)	1 871 (2)	5 503 (228)
XVII „ . .	93 (5)	275 (14)	103 (0)	471 (19)
I res -korpuses. . .	235 (26)	915 (27)	1 106 (1)	2 256 (54)
1. landv.-diviisis . .	150 (10)	626 (14)	690 (0)	1 466 (24)
Ungeri diviisis . . .	138 (8)	325 (12)	181 (0)	644 (20)
Lutterot'i salgas . .	5 (0)	41 (3)	0 (0)	46 (3)
I ratsadiviisis (I brig.)	3 (0)	10 (0)	40 (0)	53 (0)
	1 615 (135)	6 569 (200)	4 588 (5)	12 772 (430)

Klambrites on märgitud kaotused ohvitserides.
Langenute ja haavatute suhe = 1 : 4 .

¹⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk 241.

see on seni selgunud, oli sakslastel kokku umbes 12 000 meest¹⁾. Th. v. Schäferi järgi olid saksa 8. armee kaotused Tannenbergi lahingus järgmised²⁾:

Autor tähendab, et need arvud on väeüksustelt tulnud vahetult pärast lahingu lõppemist ning võivad olla puudulikud („Die während und unmittelbar nach der Schlacht erstatteten Meldungen enthalten folgende, allerdings keineswegs lückenlosen Angaben, die eben nur das Bild geben, das man sich damals machte“). Puuduvad andmed 3. reservdiviisi, 35. reservdiviisi (5. ja 20. landveribrigaadid), 6. landveribrigaadi ja 70. landveribrigaadi kaotuste kohta. Kuivõrd neid kaotusi on arvestatud XX armeekorpuse, I reservkorpuse ja Ungeri diviisi teatistes, selle üle ei ole sakslased praegugi veel selgusele jõudnud³⁾. Th. v. Schäfer ütleb, et kaotused 3. reservdiviisis olid vähemalt 800 meest ja 70. landveribrigaadis 543 meest. Autor selgitab võrdlemisi suurt „kadunute“ arvu (4 588 meest) ning tähendab, et umbes pooled kadunute arvust tuleb pidada langenuteks, kuna ülejäänud vähese erandiga on hiljem väeosadesse tagasi tulnud. Mainimisväärset kaotust vangidena polevat sakslastel olnud.

Enam täpsemalt määravad sakslaste kaotust langenutena kohapealsete saksa kalmude nimistud (Gräberlisten). Nende järgi oli sakslastel langenuid:

I armeekorpusel	841 meest
XX „	1 417 „
XVII „	50 „
1. reservkorpusel	516 „
3. reservdiviisil	254 „
1. landveridiviisil	300 „
Ungeri diviisil	295 „
5. landveribrigaadil vähemalt	58 „
Kokku	3 731 meest

¹⁾ Reichsarchiw, Der Weltkrieg II, Berlin, 1925, lk. 245.

²⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 241.

³⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 241.

See arv hiljem suurenes veelgi, sest „Führer über die ostpreussischen Schlachtfelder“ 1934 ütleb, et seni on Ida-Preisimaa pinnal kindlaks tehtud 4 014 saksa hauda, pärit Tannenbergi lahingust¹). Tähen datud arvus aga puuduvad veel need, kes surid haavadesse sisemaa laatsarettides ja haiglates, samuti need, kellede surnukehad saadeti kohtukodadesse. Sellepärast võib arvestada saksa 8. armee kaotusi surnute n a umbes 4 200 mehele.

Haavatute arv — tabeli V järgi 6 569 meest — pidi tegelikult samuti suurem olema, sest sakslased ise ütlevad, et nendel puuduvad kindlad andmed mõnedelt üksustelt. Tõenäoliktult tuleb sakslaste kaotusi haavatui n a pidada lähedaks 16 000-le (langenute ja haavatute suhe 1:4).

Th. v. Schäferi arvamust „kadunute“ suhtes võime jagada. V a n g i langes sakslasi venelaste kätte:

- 23. aug. Orlau-Frankenau juures? sõdurit + 6 klp + 2 srt.²)
- 28. aug. Waplitz juures 18 ohvitseri + 1 000 sõdurit (41. jalaväediviisist) ja
- 30. aug. Malgaofeni rajoonis? sõdurit + hulk kuulipildujat + 20 suurtükki²).

Venelased aga ei jõudnud saksa vange evakueerida ning need pääsesid sakslaste juurde tagasi. Nii et tabelis a) toodud kadunute arvu tuleb, nagu seda mainib ka Th. v. Schäfer, jaotada langenuteks (ca 50⁰/o), haavatuteks ja vangist tagasi-pääsnuteks (ca 2 000).

Üldised kaotused saksa 8. armees Tannenbergi lahingus olid seega lähedad järgmistele arvudele:

— surnuid (langenud + haavadesse surnud)	4 200 meest
— haavatuid	16 000 meest
	kokku 20 200 meest

¹) Führer über die ostpreussische Schlachtfelder, Königsberg.

²) „Vojennõi Sbornik“ VII, Belgrad, 1925, lk. 285

³) Prof. J. Watsetis, Operatsi na vostonšnoi granitse Germani v 1914. g., I, Moskva, 1929, lk. 185, 214.

2. Venelased.

Nagu eespool nägime sakslased ise ei suuda täpselt fikseerida oma kaotusi Tannenbergi lahingus, olgugi et selleks erilisi takistusi ei saanud olla. Jäid ju saksa väeüksuste staabid, dokumendid ja arhiivid terveteks, kuna vene 2. armee asjaajamine suurel määral hävis. Seepärast vene 2. armee kaotused ei ole täpselt määratavad. Kuid jõuda õigete arvude lähedale suudame siiski.

On mõistetav, et vene väejuhatuse Maailmasõja ajal ei soovinud avaldada 2. armee kaotuste suurust. Aga ka pärast Maailmasõda meie ei tea, et keegi vene sõjaajaloolastest oleks püüdnud selgitada lähemalt seda huvitavat küsimust. Seepärast jäid seni ajalukku püsima arvud, mis on pärit saksa allikatest ning on vastaspoole — venelaste — suhtes kontrollimata. Kuid nendegi arvude suhtes pole sakslased ise kuigi üksmeelsed.

„Lahingu tulemuseks oli Narevi-armee täielik hävitamine. Ta jättis lahinguväljale 150 000 surnut, kuna võitja kätte langes 93 000 mitteaavatut vangi paljude kindralitega ja vähemalt 500 suurtükiga“.¹⁾

„Narevi-armee sai 30. augustil täielikult hävitatud. Sakslaste kätte jäi 100 000 vangi. 70 000 meest langes ja sai haa-vata lahinguväljal“.²⁾

„Vangide üldarv kasvas lõppeks 92 000 meheni, ühes 13 kindraliga ja umbes 350 suurtükiga. Venelaste verised kaotused (die blutigen Verluste) võivad olla 50 000 meest“.³⁾

„Sõjasaak kasvas 3. septembriks 92 000 vangile, nende hulgas 13 kindralit, ja 350 suurtükile. Pealeselle on lahinguväljal maetud 6 739 langenud venelast. Kokku võisid venela-

¹⁾ Der Völkerkrieg, II Band, Stuttgart, 1914, lk. 230.

²⁾ General d. Inf. v. Freytag-Loringhoven, Heerführung im Weltkrieg, Berlin, 1920.

³⁾ Reichsarchiv, Der Weltkrieg, II, Berlin, 1925, lk. 230.
Dr. W. Elze, Tannenberg, Breslau, 1928, lk. 146.

sed kaotada 120 000 meest, täpset arvu ei ole võimalik kindlaks määrata¹⁾).

Seega sakslased hindavad vene 2. armee kaotusi 243 000 mehele 500 suurtükiga (maksimaalne arv) kuni 120 000 mehele 350 suurtükiga (minimaalne arv). Saksa ametlik Maa-ilmastõja kirjeldus loeb venelaste kaotuseks 142 000 meest 350 suurtükiga.

Püüame analüüsida toodud arvusid.

Kindral v. Hindenburg üsna õieti teatab 31. augustil 1914 Saksa keisrile peakorterisse, et „vene XIII, XV ja XXIII korpused hävitati, kuna I ja VI korpused said raskesti kannatada“²⁾. Ametlik sõjakirjeldus tähendab samuti õieti, et vene 5 korpusest ainult 2,5 pääsesid sissepiiramisest³⁾.

Meie ülesandeks jääb nüüd lahendada vene kaotuste küsimus kahes osas:

1) Kui suured olid 2. armee tiivakorpuste (VI armee-korpus ja kõvendatud I armeekorpus) kaotused, kes pääsesid sissepiiramisest.

2) Kui suured võisid olla hävitatud 2,5 keskkorpuse (XIII, XV ja 1/2 XXIII armeekorpus) kaotused.

1. Tiivakorpuste kaotused kujunesid järgmisteks.

VI armeekorpus. VI armeekorpus kaotused on täpselt fikseeritud nn. kindral Pantelejevi 1914. a. uurimiskomisjoni aruandes⁴⁾. 26. augusti lahingus saksa XVII armee- ja I reservkorpustega Lautern, Bischofsburgi rajoonis võttis osa 4. diviis, kuna korpuse teise, 16. diviisi, lahingust osa-

1) Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 241.
General d. Inf. H. v. François, Tannenberg, Berlin, 1926, lk. 64.

2) Dr. W. Elze, Tannenberg, Breslau, 1928, lk. 343.

3) Reichsarchiv, Der Weltkrieg, II, Berlin, 1925, lk. 243.

4) Doklad praviteljstvennoi komissi, naznatšennoi v 1914. godu dlja rassledovania uslovi i pritšin gibeli 2-i armii gen. Samsonova v Vost. Prussi osenju 1914. goda — „Vojenno-istoričeski bülleten“ nr. 2 ja nr. 3. Moskva, 1936.

võtt ei olnud nimetusväärne. 4. diviis kaotas selles lahingus 73 ohvitseri, 5283 sõdurit, 18 kuulipildujat, 16 suurtükki ja 37 suurtükikasti, 16. diviis aga ainult 2 ohvitseri ja 11 sõdurit; 27. augustil kaotasid 16. diviisi osad Pfaffendorfi juures 3 ohvitseri ja 138 sõdurit (langenuid 19, haavatuid 83, teadmata kadunuid resp. vange 36¹⁾). Nende hulgas oli saksa andmetel langenuid 336 ja vange 2 283²⁾).

Ortelsburgi rajoonis kaotasid VI korpuse osad (16. diviis) 29. ja 30. augustil 8 ohvitseri ja 373 sõdurit (langenuid 63, haavatuid 242, teadmata kadunuid, resp. vange 76³⁾). Saksa andmetel kaotasid venelased Ortelsburgi rajoonis 150 meest surnutena ja 190 meest vangidena ühes 2 kuulipildujaga⁴⁾). Kui arvata, et enamik vene haavatuid jäi sakslaste kätte ning osa raskesti haavatuid suri, siis vene ja saksa andmed ühtuvad.

Seega VI armeekorpusel oli kaotusi: 4. diviisis 73 ohvitseri ja 5 283 sõdurit, 16. diviisis 13 ohvitseri ja 522 sõdurit, — kokku 5 891 meest (ümmarguselt 5 900). Nendest lange-
nuid 486 meest (ümmarguselt 500) ja vange 2 473 meest (ümmarguselt 2 500). Pealeselle korpus kaotas 20 kuulipildujat ja 16 suurtükki.

I a r m e e k o r p u s. Vene allikates puuduvad täpsed arvulised andmed kõvendatud I armeekorpusel kaotuste üle. Kindral Pantelejevi uurimiskomisjoni aruanne mainib korpuse kaotustena vaid⁵⁾:

— 27. aug. 11 ohvitseri ja 887 sõdurit 85. jalaväerügemendis Usdau juures;

¹⁾ J. Zihhovitš, Operatsia 2 armii v Vost. Prussi v avguste 1914. „Vojenno-istoričeski Sbornik“, Moskva, 1920, lk. 133.

Prof. J. Watsetis, Operatsii na vostotšnoi granitse Germanii v 1914. godu, Tšastj I, Moskva, 1929, lk. 169.

„Vojenno-istoričeski būlleten“ nr. 3, Moskva, 1936, lk. 88, 90.

²⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 103—104, 108—109 ja 113.

³⁾ „Vojenno-istoričeski būlleten“ nr. 3, Moskva, 1936, lk. 93.

⁴⁾ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 213, 216—217.

⁵⁾ „Vojenno-istoričeski būlleten“ nr. 3, Moskva, 1936, lk. 75, 81 ja 83.

- 28. aug. 4 suurtükki kaardiväe Litovski rügemendi käsutuses olevas patareis, kes kaotas need Amalienhofi juures Skottau jõe ületamisel;
- 30. aug. 131 ohvitseri ja 6 114 sõdurit vastupealetungil Neidenburgi rajoonis.

Seega puuduvad andmed korpuse kaotuste üle 26. ja 28. augustil, samuti kaotuste üle 27. augustil väljaarvatud 85. jalaväerügement.

Aruandes märgitud korpuse suur kaotus 30. augustil vastupealetungil, mis pealegi jäi pooleli ning lõppes I korpuse osade tagasitõmbumisega ilma sakslaste surveta, ei ole tõenäolik. Embakumba, kas on tegemist trükiveaga „Wojenno-istoritšeski bülletenis“ nr. 3, lk 83, või on sattunud viga algdokumenti (kindral Pantelejevi komisjoni aruandesse). Saksa allikad märgivad vene I armeekorpuse kaotusena 30. augustil vaid „350 surnut ja 500 vangi“ (Th. v. Schäfer, lk. 213) ja „350 surnut ning 1 000 haavatut ja vangi“ (Dr. W. Elze, lk. 347). Lahinguväli koos vene surnukehadega jäi sakslaste kätte, seepärast võime pidada õigeks ka saksa allikates mainitud vene langenute arvu (350). Sellest välja minnes võisid vene I armeekorpuse kaotused kujuneda 30. augustil järgmisteks: langenuid 350, haavatuid $350 \times 4 = 1\,400$ ja vange 500, kokku ca. 2 250 meest.

Saksa andmetel maeti 26.—30. augustil vene I korpuse tegevuserajoonis 1 235 surnukeha, kuna vangi võeti 1 914 meest 11 kuulipildujaga¹). Haavatute arvu saame ligikaudse täpsusega, kui korrutame langenute arvu 4-ga, — haavatuid võis seega korpusel olla ümmarguselt 5 000 meest.

Kokku vene kõvendatud I armeekorpus võis seega kaotada 8 149 meest (ümmarguselt 8 200), nendest langenutena 1 235 meest (ümmarguselt 1 300) ja vangidena 1 914 meest (ümmarguselt 1 900), 11 kuulipildujat, 4 suurtükki.

¹ Th. v. Schäfer, Oberstleutnant, Tannenberg, Berlin, 1928, lk. 72—73, 75, 77—78, 82, 151 ja 213.

2. Keskkorpuste kaotuste arvutamine.

Keskkorpuste arvuline koosseis enne lahingut oli järgmine¹⁾:

Korpused	Mehi ühes tagala-asutistega	Klp	Suurtükke
XIII korpus	38 876	64	104
XV korpus.	31 832	64	108
1/2 XXIII korp.	15 018	48	56
	84 726	176	268

Keskkorpustest pääses Venemaale tagasi kokku 13 686 meest²⁾:

— XIII korpusest 476 meest (1. diviisist 168 ja 36. diviisist 308 meest),

— XV korpusest 6 332 meest 14 kuulipildujaga (6. ja 8. diviisist),

— 1/2 XXIII korpusest 6 878 meest (2. diviisist 6 366 ja kaardiväe Keksholmi rügemendist 512 meest).

Langenuid tuleb arvata keskkorpuste arvele 7 068 (Tannenbergi lahinguvälja piirkonnas maetud venelaste üldarv³⁾)

— 1 721 (langenud I ja VI korpustes) = 5 347 meest.

Seega võis keskkorpustest langeda vangi, haavatud kaasa arvatud, 84 726 — (13 686 + 5 347) = 65 693 meest. Meestele lisandub 162 kuulipildujat ja 268 suurtükki.

¹⁾ vt. tabel II.

RKKA arhiivi andmed 1935.

²⁾ RKKA arhiivi andmed 1935.

J. Zihovitš, Operatsia 2. armi v Vost. Prussi. v avguste 1914. „Vojenno-istoritšeski Sbornik“, Moskva, 1920, lk. 97.

J. Watsetis, Tannenberg. Razgrom 2. russkoi armi gen. Samsonova, Moskva 1932, lk 43.

„Vojenno-istoritšeski bülleten“ nr. 2, Moskva, 1936, lk. 91.

³⁾ Führer über die ostpreussischen Schlachtfelder, Königsberg, 1934, lk. 33.

Kokkuvõttes vene 2. armee üldine kaotus kujunes järgmiseks:

Korpused	Mehi	Klp	Suurtükke
Keskkorpused (XIII, XV ja 1/2 XXIII) . . .	84 726 – 13 686 = 71 040	162	268
VI korpus	5 891	20	16
I korpus	8 149	11	4
kokku	85 080	193	288

Kaotatud meeste liigitus:

- langenuid 7 068
- haavatuid ca 28 000 (langenute 4-kordne arv)¹⁾
- vange ca 50 000 (ilma haavatuteta)

Et aga keskkorpuste haavatud jäid sakslaste kätte, siis vangide üldarv tõuseb ca 21 000 mehe võrra haavatute arvel ning sakslaste kätte võis seega kokku jääda ca 71 000 vangivene 2. armeest.

RKKA arhiivist saadud andmetel kaotas 2. armee Tanenbergi lahingus kokku „272 suurtükki ja 129 kuulipildujat, umbes 70 000 meest, nendest umbes 10 000 langenutena, üle 25 000 haavatutena ja umbes 35 000 vangidena“²⁾.

Võrreldes neid arvusid saksa tagasihoidlikumategi arvudega (Reichsarchiv II, 1925: 92 000 mittehaavatut vangi + 50 000 surnut ja haavatut = 142 000 meest 350 suurtükiga; Th. v. Schäfer, 1928: 120 000 meest + 350 suurtükki), näeme, et need on siiski veel suuresti liialdatud ning vajavad korrigeerimist:

¹⁾ Teadaolevatel juhtudel oli ka venelaste juures nagu sakslastelgi, langenute ja haavatute suhe = 1 : 4.

²⁾ RKKA arhiivi andmed 1935.

Saksa allikad	Allikates toodut arv	Õige arv (ümmardatud)	Liialdus
1. Langenud ja haavatud:			
Reichsarchiv II, 1925	ca 50 000	langenuid 7 068*) haavatuid 28 000 <hr/> 35 000	+ 15 000
2. Vangid (mittehaavatud):			
Reichsarchiv II, 1925.	} 92 000	50 000	+ 42 000
Th. v. Schäfer, 1928.			
Kokku kaotusi inimestes	142 000	85 000	+ 57 000
3. Suurtükke:			
Samad allikad	350	288	+ 62

*) Nendest langes vangi ca 21 000 haavatut lisaks 50 000 mittehaavatut vangile.

Kerkib üles küsimus, millest on tingitud need liialdatud arvud saksa ametlikkudes sõjaajaloolistes teostes? Sellele on raske vastata. 142 000 meest ja 350 suurtükki — need arvud paistavad ebaloomulikult suurtena juba pealiskaudse vaatluse juures, isegi siis, kui võtta vene korpused täie, resp. tabelise koosseisu järgi. Vene sõjaväe organisatsioon ja korpuste tabeline koosseis 1914. a. oli sakslastele võrdlemisi täpselt teada. Kui juba Tannenbergi lahingu lõppedes oli sakslastele selge, et vene 5 korpusest 2,5 pääsesid sissepiirimisest, siis oli küllalt põhjust selleks, et kritiseerivalt suhtuda kas või „92 000 mittehaavatud vene vangi“ olemasolusse¹⁾.

¹⁾ Muide, see vangide arv, mis koostati armeestaabis väeüksuste käest saabunud teatiste alusel, võis suuremaks kasvada ka seetõttu, et mõned üksused vangistasid üht ja sedasama vangipartiid kaks korda. Meenutagem asjaolu, et suur hulk venelasi langes vangi kivitee rajoonis Willenbergi ja Neidenburgi vahel ning et see tee kujunes ühtlasi tähtsamaks vangide evakueerimise teeks. Vangipartiidel tuli tagalasse marssimisel läbida mitmesuguseid saksa I korpuse üksusi, kes varitsesid venelasi piki Willenbergi-Neidenburgi kiviteed, sulgedes nendele väljapääsud kohalikkudest metsadest.

Sõjaajalugu näitab, et vastaspoole jõude ja kaotusi ning oma trofeesid on alati suurendatud. Alles hiljem — mõnikord õige pika ajavahemiku järele — selguvad õiged arvud. Üheks kontrolli raskendavaks põhjuseks võib olla asjaolu, et saksa ajaloolaste kätte pole sattunud vastavaid vene allikaid. Seejuures tuleb mainida, et avalikkude ja kättesaadavate vene allikate hulgas polegi niisuguseid, mis annaksid konkreetse vastuse käesoleva kirjutisega puudutatud kõikidele küsimustele. Usk oma esialgsetesse, sõjaajast päritud arvudesse on sakslastel olnud nähtavasti nii suur, et ei tulnud mõttesse nende kontrollimise vajadus.

Tõsi, sakslaste hulgas on autoreid, kes kahtlevad toodud arvude täpsuses. Näitaks, märkides vene 2. armee kaotusi, ütleb Th. v. Schäfer, et „õiget arvu on raske ette tuua“ (lk. 241). Hinnates 2. armee arvulist seisust, tähendab sama autor, et saksa väejuhatuse „oskas koondada vene Nareviarmee vastu ligikaudu võrdsed jõud, mis tähtsamates kohtades olid venelastest isegi suuremad“ (lk. 251).

Võrreldes sakslaste ja venelaste kaotusi inimestes Tannenbergi lahingus, näeme, et võitja (sakslaste) kaotused osutusid enam kui 4 korda vähemateks võidetu kaotustest:

	Kaotused inimestes: x)			
	surnuid	haavatuid	vange	kokku
Saksa 8. armee	4 200	16 000	—	20 200
Vene 2. armee	7 100	28 000	50 000	85 100

x) Arvud on ümmardatud.

Ma ei taha öelda, et korrigeeritud arvud on nüüd lõplikud ning täpsed. Neis võib leida väiksemaid lünki, kuid nad on võrdlemise lähedased õigetele arvudele ning iseloomustavad õigemini poolte jõulist vahekorda ja kaotusi Tannenbergi lahingus.

Kaadri täiendusõppused.

Major F. Jänes.

I.

SISSEJUHATUSED.

Rahuaegse sõjaväe peamiseks ülesandeks on võitlejate igakülgne ja ajanõuetekohane ettevalmistamine sõja korraks. Rahuaegse sõjaväe tuuma, tema aju ja luustiku moodustab juhtkond — kaader, ja selle kaadri ettevalmistamine moodustabki kaasaja sõjavägedes ühe raskema küsimuse. Teiste sõnadega, ilma ajanõuete kõrgusel seisva kaadrita pole ka moodsemalt varustatud sõjavägi midagi väärt.

Kaadri, juhtkonna, ajakohase üldise ettevalmistamisega käib käsikäes ka tema teadmiste ja oskuste pidev täiendamine.

Seda alatist täiendamise vajadust, eriti ohvitserkonna suhtes, kriipsutab ilmekalt alla kindral N. Reek, mainides¹⁾:

„Selleks aga on tarvis kõrget üldkultuuri, mis on vundamendiks sõjalisele ettevalmistusele. Ainult hea üldharidus, alaline enesearendamine üldkultuuri alal, annavad võimaluse, loovad soodsa pinna, enese täienduseks sõjaasjanduse alal. Kaasaja sõjamees, eriti juhtival kohal seisev, pole lihtne professionaal, vaid on kõrgesti haritud eriteadlane...“

¹⁾ Kindr.-mjr. N. Reek, Mõtteid vanema juhtkonna ettevalmistamisest, Sõdur nr. 49, 1935, lk. 1144.

Ja edasi¹⁾: „Võitluse kandjaks oli, on ja jääb inimene oma sõltuvusega füüsilistest ja vaimlistest jõududest ja instinktides“.

Ülaltoodud väljavõtetest selgub, et kaadri-juhtkonna teadmiste täiendamise küsimus on sõjaväes üks põhjapanevamaid.

Teame, et sõdurit võib korralikult välja õpetada võrdlemisi lühikese aja jooksul. Seda on meile tõestanud viimaste sõdade ja Vabadussõja kogemused ning rahuaegne lühike sundteenistuse aeg. Seevastu aga juhtide ettevalmistus nõuab pikka aega ja väga kavakindlat tööd. On tuntud tõde, et omades häid juhte võib lühikese aja jooksul halvasti ettevalmistatud sõdurist teha hea sõduri. Seevastu aga hästi ettevalmistatud sõdur demoraliseerub väga ruttu ja ei oska võitlusväljal oma ülesandeid täita, kui teda juhib nõrgasti ja halvasti ettevalmistatud juht.

Kõigest eestoodust näeme, et hea üldharidus, alaline enesearendamine üldkultuuri ja oma eriala alal on teguriteks, mis loovad soodse pinna sõjaasjanduse alal nõutaval kõrgusel püsimiseks.

On ka ilmselt selge, et võitluse kandjaks on ja jääb inimene ja võitlevast massist omab peamist tähtsust juhtkond ehk kaader.

Edasirühkiv elu ja sõjaasjanduse eriti kiire areng aga nõuavad kaadri teadmiste ja oskuste kavakindlat ja ajakohast täiendamist. Seepärast olgu püüdeks kõigil, kellesse see asi otseselt puutub, hoolega valvata selle järele, et sõjaväe kaader aja nõuetest maha ei jääks.

¹⁾ Kindr.-mjr. N. Reek, Mõtteid vanema juhtkonna ettevalmistamisest, Sõdur nr. 49, 1935, lk. 1145.

II

KAADRI TÄIENDUSÕPPUSTE TEOSTAMISE ÜLDISI
PÕHIMÕTTEID VÄLISRIIKIDES.

Välisriikides kaadri täiendusõppustega tutvumise eesmärgiks on üldpildi saamine seal valitsevate sellekohaste põhimõtete ning vastavate nõuete üle. Tutvunud selle tööga välismail, suudame tõmmata paralleele meil sellel alal tehtava tööga.

Siinkohal tuleb aga märkida, et vastavad andmed välisriikide kohta on väga napid. Igal pool teostuvad kaadri täiendusõppused kas perioodiliste salajaste ringkirjade või juhtnööride kaudu. Avalikkusele kättesaadava materjali põhjal on võimalik tutvuda vaid kaadri täiendusõppuste üldiste põhimõtetega ja nõuetega.

Välisriikidest kaadri täiendusõppuste teostamise põhimõtetega tutvumisel huvitavad meid:

— Saksamaa, Prantsusmaa ja Poola kui riigid, kes kaasajal omavad suurearvulist sõjaväge.

Erilist huvi pakub küsimuse võrdlus Saksamaa kui Maailmasõjas kaotaja, Prantsusmaa kui võitja ja Poola kui Maailmasõja tagajärjel tekkinud suurema riigi seisukohalt.

— Lätimaa ja Nõukogude Vene kui naaberriigid.

Saades üldise ülevaate kaadri täiendusõppuste teostamise põhimõtetest ja nõuetest nendes riikides, meil on pärastpoole kergem võrrelda neid meil sel alal tehtava tööga.

1. SAKSAMAA.

Kõigepealt väärib allakriipsutamist sõjaväe eriline seisund Saksamaal. Kaasaja Saksamaal on sõjavägi selleks tugevamaks alussambaks, millele on rajatud riigi heaolu ja tulevik. Nagu vanasti nii ka kaasajal tunneb saksa rahvas erilist armastust, austust ja lugupidamist sõjaväe ja ühes sellega ka sõjaväelaste vastu.

Sõjaväeteenistusele vaadatakse Saksamaal kui suurimale aule. „Sõjaväeteenistus on auteenistus saksa rahvale“¹⁾.

Praegune valitsusejuht Hitler iseloomustab saksa sõjaväge, üteldes: „Mida saksa rahvas sõjaväele võlgneb, see laseb end kokku võtta ühes sõnas: kõik“²⁾.

Rahva militariseerimine Saksamaal algab peale perekonnast, täiendub koolis ja lõpliku lihvi saab sõjaväes.

Kaadri täiendusõppuste teostamise vajadust ja vastavad põhimõttelised nõuded on sakslastel tavaliselt fikseeritud nede eeskirjades.

Nende nõuetega tutvumiseks toon allpool kokkuvõtliku vabatõkelise ülevaate väljavõtete näol mõningatest saksa eeskirjadest.

„Ohvitseride kasvatamine, iseloomu, vaimu- ja tahtomaduste edasiarendamine, nende täiendamine sõjalistes ja üldistes õppeainetes on esijoones rügementide, iseseisvate pataljoni ja vastavate üksuste ülemate kohus.

Ohvitseri sõjaväeline väljaõpe teostub esmajoones praktilises teenistuses väeosades. Sellele järgnevad erilised harjutused eriküsimuste lahendamiseks, mis kaasa aitavad taktikaliste arusaamiste ja otsustamisvõime arendamiseks.

Eriharjutusena ohvitseridega tuleb harrastada kehalisi harjutusi ja laskmist. Vajalikuks osutuvad ka oskused rattasõidus ja mootorveokite juhtimises, eriti aga mootorratta juhtimises.

Ratsutamis- ja sõiduoskust tuleb nõuda kõikidelt ülematelt. Maastikusõidule tuleb osutada tähelepanu.

Jahisõidud hoiavad värskena ja elujõulisena.

¹⁾ Ausbildungsvorschrift für die Infanterie (A.V.J.), Heft 1, 1936.

²⁾ Oberstlttn. H. Foertsch, Der Offizier der neuen Wehrmacht, Eine Pflichtenlehre, Berlin, 1936, lk. 9.

Ohvitseride väljaõpet ratsasõidu alal mitte-ratsaosades tuleb korraldada vastavate ülemate poolt.

Ohvitseride sõjaväelist haridust tuleb arendada teaduslikult sõjamängude, taktikaliste ülesannete lahendamise, taktikaliste sõjaliste tööde, ettekannete, taktikaliste välisõitide, -reiside ja -matkade kaudu.

Sõjamängud ja taktikalised ülesanded arendavad otsust võtma ja seda käsus väljendama. Nad sunnivad uurima eeskirju. Kui võimalik, on kasulik, et sõjamängudest osa võtaksid kõikide väeliikide ohvitserid.

Talised tööd ja isiklikud ettekanded peavad valgustama ka puht sõjalisi, sõjateaduslikke, teenistuslikke või tehnilisi küsimusi. Sellesisuliste pikemate ettekannetega peavad esinema vanemad ja kogemusrikkamad ohvitserid. Teisi tuleb õpetada lühikeste, vabade ettekannete esitamises.

Tähtis on ka sõjaajaloo õppimine, kuna see süvendab teadmisi sõja olemuse alal, teritab otsusevõimet ja laiendab silmaringi.

Tuleb jälgida välisriikide sõjavägede organisatsiooni, võitlus- ja tuleviise. On kasulik võõrkeelte õppimine.

Rahva- ja riigielu tundmaõppimine kindlustab sidet rahva ja sõjaväe vahel. Välisriikide riigikorra tundmine on soovitatav.

Kõik leitnandid ja kaptenid on kohustatud iga kolme aastajooksul läbi töötama ühe rahva- ja riigiellu puutuva töö.

Allohvitseride teadmiste täiendamine peab toimuma samadel põhimõtetel kui ohvitseridegi oma. Kõikide harjutuste ja eriettekannete juures tuleb suuremat tähelepanu osutada nii oma kui ka teiste väeliikide taktikaliste omaduste tundmaõppimisele.“

Ratsasõidu eeskiri¹⁾ nõuab peale eestoodu veel, et kõik ohvitserid, kellel hobused koosseisus ette nähtud, peavad

¹⁾ Reitvorschrift (R. V.), 1937, § 93.

novembri algusest kuni märtsi lõpuni viis korda nädalas osa võtma ohvitseride ratsasõidu tunnist, kus nad töötavad oma teenistushobustega. Pealeselle iga ohvitser peab 3. ja 8. teenistusaasta vahel talve jooksul välja ratsastama ühe noore remonthobuse. Ratsavõistlustest osavõtt on soovitatav. Osavõtt sügisel korraldatavast jahisõidust on igale ratsaväeohvitserile teenistuslik kohustus.

Koltn. Foertch¹⁾ soovitab ohvitseride täiendusõppustel uurida sõjaajaloo kõrval ka sõjaelamusi, soovitades selleks igasugust sõjalist memuaarkirjandust. Kasvatuse ja väljaõppe küsimustes ei tohi puududa ka psühholoogiliste ja õppemeetodite küsimuste läbiarutamine. Samuti tuleb hoolt kanda üldise haridusetaseme tõstmise eest, kuna sõduri välisilm ei lõpe kasarmu uste taga. Tänapäeva ohvitser peab oskama ka poliitiliselt mõelda, kuna tema kutse üheks esmärgiks on ajaloo tegemine. Seda poliitilise mõtlemisviisi arendamist ja orienteerumist tänapäeva poliitilistes sündmustes kriipsutab alla ka major dr. Kurt Hesse.²⁾ Samuti ohvitser peab teadlik olema majanduslikes küsimustes.

Suurt rõhku osutatakse ka väeliikide koostööharjutuste läbiviimisele, kusjuures väeliikide koostöö tundmaõppimise krooniks on ohvitseri ajutine teenimine teiste väeliikide juures.

Oberstlttn. v. Mahlmann³⁾ rõhutab kava- ja järjekindlust ainete läbivõtmisel ja soovitab 3-aastast täiendusõppuste perioodit, põhjendades seda ülemate vahetusega, mis toimuvad keskelt läbi iga kolme aasta tagant.

Kuigi sakslased kaebavad aja,⁴⁾ noorema kaadri⁵⁾ ja ohvitseride puuduse ning tööpäeva pikkuse üle,⁶⁾ tuleb

¹⁾ Oberstlttn. H. Foertsch, *Der Offizier der neuen Wehrmacht*, lk. 46, 50 ja 51.

²⁾ Major dr. Kurt Hesse, *Soldatendienst im neuen Reich*, lk. 54, 55.

³⁾ Oberstlttn. v. Mahlmann, *Die Weiterbildung des Offiziers bei der Truppe*, Berlin, 1936, lk. 20 ja 30.

⁴⁾ *Militär Wochenblatt* nr. 8, 1937, lk. 447.

⁵⁾ Sama, nr. 45, 1937, lk. 2823.

⁶⁾ Sama, nr. 43, 1937, lk. 2645.

arvata, et kaadri täiendusõppuste teostamine suuri ja ülesamatuid raskusi esile ei kutsu. Seda saavutatakse sakslaste suurte kogemustega sellel alal, armee pikaajalise eksisteerimise ja ülirohke sõjakirjandusega.

2. PRANTSUSMAA.

Samuti kui Saksamaa, leiame ka Prantsusmaa kohta kaadri täiendusõppuste teostamise põhimõtteid ja nõudeid nende ametlikest eeskirjadest.

Väljaõppe eesmärgid defineerivad prantslased: „Ettevalmistus sõjaks on ainsaks väljaõppe eesmärgiks“.¹⁾

Väljaõppe aluseks on kindel distsipliin ja soliidne moraalne kasvatus. Mida rohkem on üksus distsiplineeritud ja mida rohkem on välja õpetatud ta ajutine koosseis ja k a a d e r, seda vähem tuleb temal kanda kaotusi võidu saavutamiseks.

Juhtide koosseisuga teostuvate õppuste eesmärgiks on välja arendada neis andeid juhtimiseks ja õpetamiseks.

Kaadri täiendusõppuste teostamist vaatleme prantsuse jalaväe- ja ratsaväe-eeskirjade nõuete seisukohalt. Üldised põhimõtted väljaõppe teostamise alal mõlemas eeskirjas ühtuvad, kuid kuna ratsaväe-eeskirjas on nad süsteemilt paremini esitatud, siis võtame üldiseks aluseks ka ratsaväe-eeskirja, tuues vajalikuks osutunud väiteid paralleelselt jalaväe-eeskirjast.

Kaadriõppuste läbiviimise alal näeme, et kaadri väljaõpet teostab i g a ü k s u s e ü l e m, eskadroniülem (kompül) eskadronis (komp.), divisjoniülem — divisjonis ja rügemendiülem — rügemendis.

Kaadri õppusi korraldatakse ohvitseridele, allohvitseridele, kapralitele (brigadiiridele) ja eriteadlastele.

¹⁾ Reglement de l'infanterie I, § 39, 40 ja 51.

Kaadri väljaõpe koosneb:

- eeskirjade teoreetilises õpetamisest,
- mõningatest kaardiharjutustest, kus õpetatakse käskude ja teatiste koostamist,
- harjutusist maastikul, mis on pühendatud kaadri taktikalisele väljaõppele või üksuste praktilisele väljaõppele,
- mõningaist loenguist sõjalistele ja üldhariduslikkudele teemadele.

Taktikalistel harjutustel kaadril nõutakse, et nendest osa võtaksid ka teiste väeliikide ohvitserid.

Kaardiharjutuse eesmärgiks on:

- 1) teostada teatav õppus ruumis;
- 2) ette valmistada kaader harjutuseks maastikul.

Loengute eesmärgiks on edasi anda määrustikes leiduvaid õpiseid või käsitleda üldisi teemasid, millede eesmärgiks on ohvitseri üldise kultuurilise taseme tõstmine. Nad peavad olema vähearvulised ja neid tuleb ette kanda kvalifitseeritud lektorite poolt.

Ohvitseride väljaõppe alal nõutakse pidevat ratsasõidu ja relvade käsitlemise oskust. Korpuseülemad peavad ergutama ohvitseri osa võtma võidusõitustest, maastikusõitustest, ratsavõistlusist ja igasugusest spordist.

Ohvitserid peavad vahetpidamata täiendama oma sõjalisi ja üldteadmisi, hoidma end alaliselt kursis kõigi saavutistega, mis puutub nende ja teiste relvaliiki ning nende omadustesse.

Allohvitserid, keda tulevikus võib määrata rühmaülemateks, peavad saama õppuse, mis neid teeb suuteliseks täitma vastavaid ülesandeid.

Allohvitseri osa kasvava tähtsuse tõttu peab nende sõjalist kasvatust ikka rohkem ja rohkem arendama ja järjest täiendama.

Allohvitseride üldhariduslikku tasapinda arendatakse aja piires, mis jääb vabaks teenistuse ja õppuste vahel. Sageli

on kasulik koguda neid ühistele kaadriõppustele ja ohvitseride loengutele.

Allohvitseride teadmiste tähtsust kriipsutab alla jalaväe-eeskirja § 54¹⁾, kus nõutakse, et allohvitser peale kapralitelt ja vanematelt kapralitelt nõutava teadmiste peab:

- põhjalikult teadma kõiki kompanis olevaid relvi ja nende omadusi,
- omama oskusi juhatada rühma sõja korral,
- oskama juhtida kompani juhtimisjagu,
- oskama kätte juhatada märke koordinaatide järgi, hinnata kaugusi ja tundma morsitähestikku,
- üldiselt tundma teiste väeliikide omadusi ja ülesandeid, eriti jalaväe abistamise seisukohalt vaadatuduna.

Ta peab oskama ka praktiliselt täita administratiivaruandeid.

Kogu rügemendi väljaõpet juhivad rügemendiülemed²⁾ ja on selle eest vastutav.

Ohvitseride väljaõppe alal on rügüli erikohuseks juhtida neid ühise doktriini poole, arendada nendes algatusvõimet ja isiksust, harjutada neid silma vaatama julgetele ja kaalutud otsustele ja teha neist juhte, kes oskavad hinnata olukorda, otsustada ja võtta endale vastutust.

Ülaltooduga on tugevasti alla kriipsutatud rügemendiülema tähtsus ohvitseride väljaõppel.

Juhtide ettevalmistamiseks üksuse juhtimiseks saavutatakse vastavate vestlustega, taktikaliste harjutustega kaardil ja maastikul ja taktikaliste harjutustega maastikul koos vägedega.³⁾

Ohvitseride õppused viiakse läbi rügüli ja patulide poolt ettenähtud kavade korras ja piires, kusjuures rügül reguleerib kaadri väljaõpet p o o l a a s t a õppekavade kaudu.⁴⁾

¹⁾ Reglement de l'infanterie I partie, §54.

²⁾ Reglement de la cavalerie I partie, § 38 ja 10.

³⁾ Reglement de l'infanterie I partie, § 68.

⁴⁾ Reglement de l'infanterie I partie, § 81 ja 85.

Nõudeid ohvitseride täiendusõppuste alal kriipsutab alla ka jalaväe-eeskirja teine osa¹⁾. Siin nõutakse, et ohvitseride teadmisi tuleb täiendada nende lähetamisega:

- erilistesse jalaväekoolidesse ja jalaväe laskekooli,
- kursustele, mis avavad võimaluse ülendamiseks järgmisse aukraadi,
- informatsioonikursustele,
- välisõitudele koos kindralstaabi-ohvitseridega.

Väärrib allakriipsutamist, et õppusi ruumis (vestlusi, kaardiharjutusi) tuleb korraldada **m a k s i m u m k a k s k o r d a k u u s**, kusjuures neid õppusi teostatakse perioodil, kui väed ei viibi manöövritel ja laagrites. See nõue on maksev ka õppuste suhtes maastikul.

Samuti väärrib tähelepanu, et kaardiharjutused teostatakse suuremalt osalt **ü h e p o o l s e t e** õppustena.

Kokku võttes näeme, et kaadri täiendusõppuste teostamise peamine rõhk on prantslastel asetatud taktikalisele ettevalmistamisele, kuna teiste ainete kohta eespool käsitletud eeskirjades esineb võrdlemisi vähe nõudeid.

3. POOLA.

Allikate ja andmete puudus Poola kohta on suurimaks takistuseks küsimuse valgustamiseks soovitavas ulatuses.

Kaadri täiendusõppused teostatakse Poolas vastavalt „Instruktsioon elukutselise kaadri täiendusõppusteks väeosaades“¹⁾ nõudeile. Nimetatud instruktsioon on salajane ja ilmub perioodiliselt vastavalt muutuvale olukorrale.

Kaadri täiendusõppuste eesmärgiks instruktsiooni nõuete kohaselt on: „Olemasolevate teadmiste süvendamine ja puuduste kõrvaldamine tehnilise ja taktikalise väljaõppe alal oma ja teiste väeliikide kasutamises selleks, et tagada vägede reeglipärasest koostööd võitlusväljal.“²⁾

¹⁾ Règlement de l'infanterie II partie, § 331, 332, 336 ja 343.

²⁾ Przegląd kawaleryjski nr. 7, 1932, lk. 14.

Jalaväehvitseride üldine ettevalmistus sünnib¹⁾):

- sõjakoolide kaudu,
- kaptenite kursuse kaudu enne majoriks ülendamist,
- staabi- (vanem-) ohvitseride üldkursuste kaudu ja peale selle igasuguste erikursuste ja Kõrgema Sõjakooli kaudu.

Poolakad arvestavad, et sõjakooli lõpetamise momendist kuni staabi- (vanem-) ohvitseride kursusteni tuleb ohvitseril keskmiselt teenida 25 aastat. Sellest nad järeldavad, et vahepealsed kursused selle 25 a. piirides on üksteisest eraldatud niivõrra suure ajavahemikuga, et ohvitseride teadmiste täiendamine väeosades osutub möödapääsematuks.

Täiendusõppuste eesmärgiks on:

- mõtlemise painduvuse arendamine,
- huvi ellukutsumine enesetäienduseks,
- koolides ja kursustel omandatud teadmiste värskendamine,
- sõjaasjanduse arendamise jälgimine ja sammupidamine kaasaja modernsete nõuetega sõjakunsti alal,
- vaimu ja tahte treening.

Ohvitseride täiendusõppuste teostamise ajana näevad poolakad ette suvise ja talise õppeperioodi. Suvel ohvitser ei esine niivõrd instruktoriga (noorte ettevalmistus) kui juhi osas. Taline õppeperiood on rohkem pühendatud õppustele ruumis ja osaliselt maastikul.

Kaadri täiendusõppusi rügemendis juhib rügemendi-ülema, kasutades oma abijõududena rüüli abi ja vanemaid pataljoniülemaid.

Ohvitseride õppusi jal.-rügemendis tuleb teostada kahes grupis:

- nooremate ohvitseride grupp, mis töötab küsimustega rühma ja kompani piirides,

¹⁾ Przegląd piechoty nr. 2, 1929, lk. 35—50.

- vanemate ohvitseride ja kaptenite grupp, mis töötab küsimustega pataljoni piirides.

Esimese grupi eesmärgiks on ohvitseride teadmiste täiendamine neid otseselt huvitavate küsimuste alal ja nende ettevalmistamine kompani juhtimiseks. Teise grupi ülesandeks on patülide ettevalmistus.

Mis puutub ohvitseride täiendusõppuste üldkavasse rügemendis, siis ühed pooldavad kolmeaastast¹⁾, kuna teised loevad kõige sobivamaks kaheaastast kava. Seda põhjendatakse rüگیլide sagedaste vahetustega, sest iga ülem tahab midagi uut omalt poolt väljaõppesse sisse viia.

Kokkuvõtult:

- rügemendis peab olema ohvitseride täiendusõppuste alal kaks kava (eraldi vanematele ja eraldi noorematele ohvitseridele),
- üldkava ei tohi kesta üle kahe aasta.

Õppeainetest on ette nähtud:

- 1) taktika kursus,
- 2) tutvumine vanade eeskirjade muudatustega ja uute eeskirjade nõuetega,
- 3) tutvumine oma ja välismaa sõjavägedes toimunud organisatsiooniliste muudatustega ja täiendamistega,
- 4) tutvumine oma ja välismaa uuemate sõjatehniliste saavutistega,
- 5) teatav arv loenguid, millistega valgustatakse riiklikke, ühiskondlikke, üldteaduslikke ja sõjaväe elusse puutuvaid küsimusi,
- 6) teatav arv loenguid sõjaajaloost,
- 7) teatav arv tunde praktiliste kogemuste süvendamiseks ja kehaliseks kasvatuseks.

Mis puutub taktika kursuse läbivõtmisse, siis seda tuleb teostada õppustena:

- kaardil ja liivakastil (pappmaastikul),

¹⁾ Przeglad piechoty nr. 2, 1929, lk. 39.

- maastikul,
- üksustega.

Viimase juures asendab loengut õppuste lõpul teostatav arutus ja üldine kokkuvõte.

Ohvitseride õppused pidavat kestma jaanuarist märtsini, niisiis kolm kuud. Aprillis teenistuse ilmuvad noored ei võimalda ilma nende väljaõpet kahjustamata enam ohvitseridega intensiivselt töötada.

Ohvitseride täiendusõppusteks peetakse küllaldaseks neli tundi nädalas. Õppused teostugu teenistuse, aga mitte vabal ajal. Nendest neljast tunnist kaks olgu pühendatud taktikale, üks loengutele ja üks praktiliste oskuste süvendamisele või kehalisele kasvatusesele.

Arvestades aega ja kehtivaid teenistuslikke nõudeid Poola sõjaväes ja soovides jääda reaalelu nõuete piiridesse, peetakse võimalikuks, et taliperioodil on võimalik pühendada:

- 18 tundi taktikale, (kaardi- ja maastikuharjutused kokku) ehk 9 õppust. Vanematele ohvitseridele on arvestatud 3 õppust vähem, kuna selline arv neid teostatakse diviisis,
- 12 tundi õppusteks üksustega maastikul,
- 12 tundi loenguteks.

Kaheaastase kava juures ettenähtud tundide arv kahekordistub. Kuid ka see üldine arv polevat küllaldane, et rahuldada rüglide nõudeid. Ei jäävat üle muud kui pikendada täiendusõppuste aega teistele kuudele aastas. Nendele kuudele võivat määrata loengute pidamine ja mõni üksik taktikaline õppus peamiselt üksustega.

Aasta kava koosneks:

- umbes 10 taktikalisest õppusest vanematele ohvitseridele ja 15 — noorematele,
- 30—35 õppusest üksustega (välja arvatud laagriperiood),

- 12 laskmisest ohvitseridele,
- 30 praktiliste oskustele ja kehalisele kasvatusetele pühendatud tunnist.

Säärane tundide ja õppuste arv olevat maksimumne, mida võib kätte saada hea organiseerimise juures, eeldusel, et see ei kahjusta õppusi kompanites.

Mis puutub õppuste organiseerimisse, siis ohvitseride täiendusõppuste kava tuleb terve aasta peale ette koostada ja see õigeaegselt ohvitseridele kätte anda. See võimaldab ohvitseridele õppusteks õigeaegset ettevalmistust.

Loengute teemad tuleb täitjatele teatavaks teha mitu kuud enne ettekandmist.

Kol. Skuratowicz vaatleb sama küsimuse lahendamist ratsaväes¹⁾. Tema vaated üldiselt ühtuvad eespooltoodud vaadetega, kuid taktikaliste harjutuste kohta ta märgib muuseas:

- kaardiõppusi on kasulik läbi võtta kontsentratsiooni- (laagri) või piirirajooni kaartidel,
- õppused läbi viia kõikide rügemendi ohvitseridega korraga, neile ametialasid ette mitte määrates,
- õppused läbi viia diskussiooni alusel, täiendades neid lühikeste kirjalike töödega,
- talve jooksul läbi võtta 3—4 kaardiharjutust kestusega 3—4 tundi,
- täiendusõppuste üldkava koostada 2—3 aastaks.

Mis puutub ohvitseride isiklikkudesse kirjatöödesse, siis eelnimetatud „instruktsiooni“ nõuete kohaselt iga ohvitser peab talve jooksul täitma ühe sellise töö. Iga kodutöö peab olema enne ettekandmist õppuse juhataja poolt kontrollitud ja parandatud. Peale selle olevat vajalik, et iga noorem ratsaväeohvitser aasta jooksul täidaks ühe töö maastiku tundmaõppimise alal.

¹⁾ Przegląd kawaleryjski nr. 7, 1932, lk. 11—42.

Taktikaliste ja muude kaadriõppustest ülevaatliku pildi saamiseks soovitatakse pidada „Nooremate ohvitseride täiendusõppuste päevikut“, mis peab sisaldama:

- täiendusõppuste üldkava,
- ohvitseride osavõttu igast õppusest,
- hinnet iga ohvitseri töö üle,
- osavõttu lahinguõppustest,
- üldist kokkuvõtet iga ohvitseri kohta möödunud õppeaastal.

Ohvitseri üleviimise korral teise väeossa saadetakse vastav väljavõte uude väeossa.

Kaadri täiendusõppusi soovitatakse piirata, soovitades sellele pühendada ainult neli kuud aastas.¹⁾

Kaadri täiendusõppustel tuleb eriti silmas pidada ka kasvatuse küsimust. Kasvatamine ja väljaõpe peab toimuma kogu aeg paralleelselt. Ohvitserilt ei või nõuda, et ta ainuüksi tegeleks sõdurite ettevalmistamisega. Osa ülesanneteid tuleb jätta allohvitseridele iseseisvaks lahendamiseks ohvitseri juuresolekuta. Säärane nõue olevat täiesti õigustatud, kuna ta süvendab allohvitseri kutse ning vastutustunnet ja harjutab neid teotsema iseseisvalt ja omal algatusel. Need omadused on aga kaasaja lahingus väga tähtsad.

Kokku võttes näeme, et Poolas kaadri täiendusõppustele osutatakse suurt tähelepanu. Kõik siin ohvitseride kohta üteldu on maksev ka allohvitseride kui ohvitseride lähemate abiliste kohta. Nende õppusi teostatakse vaid nende haridustasapinnale vastavalt.

Paistab, et suurimat rõhku ohvitseride ja allohvitseride täiendusõppustel osutatakse taktikalisele väljaõppele, kuna sellele on pühendatud suurim arv tunde.

Teiseks iseärasuseks on, et kaadri täiendusõppused teostatakse teenistustundide ajal.

¹⁾ Przegląd kawaleryjski nr. 10/11, 1932, lk. 256.

4. LÄTIS.

Lätis teostatakse ohvitseride täiendusõppusi vastavalt „Määrused ohvitseride õppusteks, sõjamängudeks ja manöövriteks“, mis välja antud armee staabi poolt 1932. a.

Nende määruste järgi täiendusõppuste üldiseks eesmärgiks on täiendada kaadriohvitseride oskusi ja teadmisi juhtimise ja väljaõppe alal.

Õppused on sunduslikud kõikidele ohvitseridele (rivi, administrat., sanit. jne.).

Õppused toimuvad t ö ö t u n d i d e a j a l ja a r v e l ning neid teostatakse:

- a r m e e s t a a b i j u u r e s diviiside, rügementide ja vastavatel kohtadel teenivatele ohvitseridele,
- diviiside, suurtükiväe inspektuuri ja eskaadri staapide, armee inseneri, lennuväe inspektori, armee side ja soomusjõudude ülemate juures — rügemendi ja pataljoni ülematele, kui ka vastavatel ametikohtadel teenivatele ülematele,
- v ä e o s a d e s — kõigile väeosade koosseisu kuuluvatele ohvitseridele.

Ohvitseride õppuste eesmärgiks väeosades on:

- võimaldada ohvitseridele praktikat nende üksuste juhtimise raamides, mida neil tuleb juhtida sõja korral, kui ka ette valmistada neid järgmise kõrgema ametikoha vastu,
- tutvustada ohvitseri uuemate saavutistega sõjakunsti ja sõjatehnika alal,
- tutvustada ohvitseri eeskirjade, relvastuse, organisatsiooni ja holdusküsimustega,
- tutvustada ohvitseri riigi-, seltskonna- ja armee-elu päevaküsimustega,
- arendada ohvitseri kehaliselt.

Õppusi juhatab rügemendiülem. Õppustest on kohustatud osa võtma kõik patülid, kompülid ja vastavatel kohtadel tee-

nivad ametiisikud. Nooremate ohvitseride väljaõpet juhivad patülid.

Peamine tähelepanu on suunatud taktikalistele kaardi-harjutustele, loengutele ja osalt ka laskmisele.

All ohvitseride-üleajateeni-jate täiendus-õppuste kohta üldisi juhendeid keskasutuse poolt välja antud pole. Õppusi nendega teostatakse kohalikkude ülemate näpu-näidete järgi kahes järgus:

- suvisel õppeperioodil teostatakse peamiselt laskmisi laske-eeskirjade nõuete kohaselt,
- talveperioodil teostuvad õppused taktikas ja peda-googikas.

Peale selle ammutab kaader oma teadmisi veel mitme-gustelt kursustelt.

5. NÕUKOGUDE VENE.

N. Vene punaväe kaadri kohuseid kriipsutab alla nende sisemäärustik, kus nõutakse, et „iga sõjaväelane peab ausa-meelselt täitma tema peale pandud kohuseid ja lakkamatult suurendama (täiendama) oma sõjalist ja poliitilist etteval-mistust“.¹⁾

Punavägi üldiselt jaguneb:

- juhtivaks (komandnõi),
- komandeerivaks (načalstvjuštši),
- nooremaks juhtivaks ja komandeerivaks ja
- rea koosseisuks.²⁾

Juhtivasse koosseisu kuuluvad kõik üksuste otsekohesed ülemad, komandeerivasse koosseisu — sõjapoliitiline, sõja-tehniline, sõjamajanduslik ja administratiiv, sanitaar, veteri-naar ja juriidiline personaal.

Kaadri täiendusõppust käsitlev peallikas³⁾ vaatleb üksikasjalikult ainult komandeeriva koosseisu õppetööd nii ter-ritoriaal- kui ka kaadrivägedes.

¹⁾ Ustav vnutrennei sluzbõ, 1937, lk. 10, viimane lõik.

²⁾ Ustav vnutrennei sluzbõ, 1937, lk. 11, 12.

³⁾ Zanjatija s načal. sostavom IV.

Kuna juhtiva ja komandeeriva koosseisu ülemate kohustused ja võimupiirid on peagu ühesugused, siis ka nõudmised nende teadmiste täiendamise alal peaksid olema ühesugused. Seda ühevääristamist kriipsutab samuti alla punaväe uus sisemäärustik, kus näiteks rügemendiülema ülesannete loetelus defineeritakse: „olles väeosa isikliku koosseisu otsekoheseks ülemaks, kannab ta täit vastutust rügemendi poliitilis-moraalse, sõjaväelise distsipliini, lahingulise ja mobilisatsioonilise valmisoleku ning majanduse eest.“¹⁾

Rügemendikomissari kohta üteldakse: „on ühteviisi (naravne) rügemendiülemaga otsekoheseks isikliku koosseisu ülemaks“...“ jne. Samasugused nõuded on maksvad ka kompaniülema kohta³⁾.

Võimu ühtlustamist ja kaadri täiendusõppuste teostamist ühistel alustel juhtiva ja komandeeriva koosseisuga kriipsutab alla ka punaväe sõjaajakirjandus. Nii üteldakse „Krasnaja Zvezdas“: „... peale nende ülesannete iga väeosa juhatuse tähelepanu keskuseks peab olema juhtide väljaõpe, mis peab hõlmama kõiki juhtiva ja komandeeriva koosseisu kategooriaid...“⁴⁾

Võime arvata, et kõik nõuded täiendusõppuste alal, mis esitatakse komandeeriva kaadri kohta, on samal määral üldiselt maksvad ka juhtiva kaadri kohta. Erinevus vahest seisneb üksikute õppeainete ulatuses.

Kaadri täiendusõppusteks kulutatakse vanema ja keskmise koosseisu peale 76—80 tundi ja noorema koosseisu peale 74—78 tundi.

Vanema ja keskmise kaadri õppuste eesmärgiks on uurida küsimusi üldtaktika alalt ja valmistada ette ülemateks isikuid, kes on suutelised juhtima mitmest relvaliidist

1) Ustav vnutrennei službõ, 1937.

2) Ustav vnutrennei službõ, 1937, § 47.

3) Ustav vnutrennei službõ, 1937, § 57 ja 59.

4) Krasnaja Zvezda nr. 3 — 1938, Podgotovka konnitsõ.

koosnevaid väekoondisi. Nemad peavad suutma õpetada nooremad kaadrit laskur-taktikalise ja instruktori väljaõppe alal.

Noorema kaadri õppuste eesmärgiks on: kaasa aidata nende taktikalise silmaringi laiendamisele, viimistleda neid laskeasjanduse alal, õpetada ja seletada eeskirjade nõudmisi ja arendada instruktorlikke oskusi.

Mis puutub õppuste organiseerimisse, siis neid teostatakse iga õppeperioodiks eraldi koostatud erikavade kohaselt.

Täiendusõppuste läbiviimine keskmise juhtkonnaga lasub rügemendiülema õlgadel. Noorema kaadri teadmiste täiendamine lasub pataljonide, rügemendi kooli ja rügemendi patarei ülemal rügemendiülema üldisel järelevalvel.

Õppused noorema kaadriga koosnevad: 1) taktikaliste ülesannete lahendamisest liivakastil, pappmaastikul ja maastikul, 2) vestlustest jalaväe taktika ja tehniliste võitlusvahendite üle, 3) instruktoriliste oskuste viimistlemisest punaväelaste väljaõpetamisel. Laskur-taktikalisele ettevalmistusele eelistatakse määrata rohkem õppetunde kui puht laskeasjanduse alal¹⁾.

Nooremate ja keskmiste ametimeeste ettevalmistus lasub rügemendiülema abi (meie mõiste järele — majül) peal.

Täiendusõppuste läbiviimiseks laskurirügemendi kaader jaguneb:

- 1) vanem — ühte gruppi,
- 2) keskmine — pataljonide kaupa gruppidesse ja võimalikult mitte üle 10 isiku grupis,
- 3) noorem — gruppidesse, vastavalt rügemendi allüksustele (kompani, patarei jne.).

Allohitserid, kes on hästi lõpetanud täienduskursused rügemendi kooli juures, võtavad taktikalistest harjutustest osa üldistel alustel keskmise kaadriga.

Näeme, et N. Vene punaväes, samuti kui teistes välisriikides, osutatakse suurt tähelepanu kaadri täiendusõppustele.

¹⁾ V. Kononovitš-Gorbatski, Zanjatija s mladšim komandnõm sostavom v strelkovom polku, Moskva, 1938, lk. 8.

Peale puhtsõjaliste täiendusõppuste punaväe kaadril tuleb pühendada hulk aega poliitilisele ettevalmistusele.

Poliitilise töö eesmärk väeosa õppegruppides üldiselt peab:¹⁾

- tutvustama juhtkonda vastava poliitilise aparadi struktuuriga ja tööga sõja ajal,
- võimaldama juhtivale koosseisule praktikat poliitilise töö organiseerimise ja läbiviimise meetodites,
- võimaldama tundma õppida arvatavat sõjateatrit sotsiaal-poliitilisest ja majanduslikust küljest,
- tutvustama vastase poliitilise töö organisatsiooniga, vormidega ja meetoditega.

Nii näiteks territoriaal-laskurirügementides noorema kaadri täiendusõppuste tundidest pühendati poliitilisele kasvatusesele 600 õppetunnist 100 tundi.²⁾ 1938. aastal ilmunud vastav direktiiv³⁾ määrab poliitilise kasvatusese tunde:

- ajateenijatele sõduritele kummalgi teenistusaastal à 230 tundi, ehk kokku teenistusaja jooksul 460 tundi,
- nooremale kaadrile 150 tundi aastas.

Kuidas tegelikult praegu kaadri täiendusõppusi kohapeal läbi viiakse, sellele otseselt vastata on raske. Kas kõik nõudmised täitmist leiavad, on vaevalt usutav, sest tihti leiame selle üle kaebusi nii sõja- kui ka ajakirjanduses.⁴⁾

¹⁾ V. Orlov. „Politrabota v boevoi podgotovke voisk, Gosizd, 1929, lk. 70.

²⁾ Zanjatija s načal. sostavom IV, lk. 56.

³⁾ Krasnaja Zvezda nr. 281 — 1938, Direktiva Političeskago Upravlenia RKKK o političeskoi učebe krasnoarmeitsev i mladših komandirov RKKK v 1938—1939 učebnom godu.

⁴⁾ Voennõi Vestnik nr. 4 — 1938, lk. 9—11.

Krasnaja Zvezda nr. 3 — 1938, Podgotovka konnitsõ.

„ „ nr. 225 — 1938, Nikakih pererõvov v boevoi učebe.

„ „ nr. 230 — 1938, Avtoritet načaljnika.

„ „ nr. 245 — 1938, Komandirõ, ovladevaite võššei voennõi kulturoi.

„ „ nr. 268 — 1938, O komandirskih zanjatijah.

„ „ nr. 281 — 1938, Političeskaja učeba krasnoarmeitsev i mladših komandirov.

Erilist tähelepanu väärrib kapten P. Vozovik'i artikkel (Kr. Zv. nr. 245 — 1938. a.). Siin autor väidab, et praegu kehtiv juhtiva koosseisu täiendusõppuste süsteem (sistee- ma komandirskoi učebõ) vajab tõsist parandamist.

Selle süsteemi peamiseks negatiivseks nähteks olevat asjaolu, et ta ei loovat küllaldaselt soodseid tingimusi juhi teoreetiliste oskuste täiendamiseks. Ebasoodsed tingimused olevat tingitud ühise õppekava puudumisest. Iga väeosa loovat oma õppekava, kus aastast-aastasse kajastuvat ühed ja samad küsimused. Keskastutistest täiendusõppusi reguleerivad direktiivid saabuvat väeosadesse kokkukõlastamatuna. Iga keskasutis (arvatavasti väeliigi inspektuurid) määravat oma- moodi kindlaks tundide arvu ja teemade hulga. Sõjaringkon- na staabid tahtvat sageli täiendusõppuste õppeainestikku läbi võtta ühe aasta jooksul.

Juhtiva koosseisu täiendusõppuste teostamisel seab au- tor eesmärkideks:

- juhtide ja komandöride operatiiv-taktikalise mõtlemis- ja teotsemisviisi kunsti ja vägede juhtimise oskuse arendamist,
- sõjatehnika arengu alal juhtkonna teadmiste suuren- damist,
- üldharidusliku taseme tõstmist, eriti võõrkeelte õppi- mise alal.

Eesmärkide saavutamiseks autor nõuab: 1) stabiilsete täiendusõppuste õppeprogrammide, 2) ülesannete ja metoo- dika käsiraamatu ja 3) täiendusõppuste organisatsioonilis- metoodilise juhendi välja andmist. Viimases juhendis pida- vat lahendust leidma küsimused:

- juhtiva koosseisu täiendusõppuste ülesanded ja orga- niseerimine,
- näitlik ajaarvestus juhtiva ja komandeeriva koos- seisu täiendusõppuste teostamiseks,
- metoodilised üldnõuded ja metoodilised nõuded iga õppeaine läbivõtmiseks.

Täiendusõppusi tulevat juhtiva koosseisuga teostada regulaarselt aasta jooksul. Õppuste tulemusi peab kokku võtma oktoobris ja uut täiendusõppuste aastat alata 1. novembrist. Täiendusõppusi korraldada kolmel päeval kuu jooksul. Seega kokku siis 36 kaadri õppepäeva aastas. Pealeselle tulevat perioodiliselt pühendada 12 õppepäeva väljaõppe metoodiliste küsimuste läbiarutamiseks (oktoobris-novembrist ja aprillis-mais).

Juhtiva koosseisu teadmiste täiendamine ei võivat piirduda nende eriõppustega, vaid iga juht pidavat end iseseisvalt ja pidevalt täiendama vabal ajal. Selleks temale tulevat võimaldada vabu õhtupoolikuid ja vähemalt kolm õhtut kuuest päevast.

Täiendusõppusi väeosades tulevat korraldada gruppide kaupa, jaotades kaadri ametialastesse gruppidesse (rühmülide, kompülide jne. grupid). Grupijuhid peavad olema vähemalt kaks ametiastet kõrgemal kohal seisvad.

Õpilaste teadmisi ja edasijõudmist tuleb hinnata isikliku edasijõudmise seisukohalt perioodide kaupa. Aasta lõpul tuleb korraldada katsed ja tulemused sisse kanda juhi atestatsiooni. Katsed hästi sooritanuid tuleb järgmisel õppeaastal üle viia kõrgemasse gruppi.

Väeosaulemad peavad süstemaatiliselt läbi viima oma väeosa piirides juhtide stažeerimise teistes eriüksustes.

Talveperioodil taktikaliste harjutuste seerias tuleb üksikasjaliselt läbi töötada lahingu kolm põhiviisi ja nimelt: kaitse, pealetungi ja kohtamislahingu.

Taktikaliste harjutuste läbivõtmisel tuleb paralleelselt tutvuda ka teiste õppeainetega, nagu topograafia, sõjainseriline ja -keemiline ettevalmistus jne.

Loengute ja referaatide seeriaga tuleb juhtivat koosseisu tutvustada sõjaajaloo, sõjamaateaduse, viimaste sõdade kogemuste, salaluure vastu võitlemise meetodite, välisriikide sõjavägede organisatsiooni ja teotsemisviiside põhimõtete jne. küsimustega.

Nagu näeme on kapten P. Vozovik'i vaated kaadri täiendusõppuste suhtes täiesti ajakohased. Kuid vaevalt neid suudetakse teostada. Seda tõendab ka autor ise oma kirjuti-
tise alguses.

Et punaväes aga kaadri täiendusõppustele suurt tähelepanu osutatakse ja vastavaid õppusi teostatakse, on vastuvaidlematu, kuna Stalini hüüdsõna „kaadrid otsustavad kõik“¹⁾ on ka praegu maksev. On ka kindel, et maršal Vorošilovi nõue, et „täieliselt omal kohal võib olla ainult säärane juht ja komandör, kes lakkamatult ennast täiendab, mitte seisma jäädes saavutatul“²⁾, kohapeal täitmist leiab.

Vaadelnud nüüd kaadri täiendusõppuste teostamise küsimust välisriiges, näeme, et igal pool osutatakse sellele küsimusele suurt ja tõsist tähelepanu. Erinevad vaid meetodid ja õppeainete läbivõtmise ulatus ja kohalikud tingimused. Kuid kõikjal on läbi löönud arusaamine, et kaader ja tema teadmiste ajakohane tase on selleks alusmüüriks, millele toetub riigi ja rahva heaolu ja tulevik.

Järgnevalt vaatleme lühidalt, kuidas see küsimus on lahendatud meil ja mida meil sellel alal tuleks täiendavalt teha.

III. KAADRI TÄIENDUSÕPPUSTE TEOSTAMINE MEIL.

Täiendusõppuste teostamine on edukas ainult siis, kui omame selget pilti kaadri üldise ja sõjaväelise hariduse tasemest. See ülevaade võimaldab reguleerida õppusi nii aja kui ka ainstiku ulatuses ja hoiab ära teadmiste ja oskuste ilmaaegse kordamise ning ajaraiskamise.

Meie ohvitseride ettevalmistust reguleerib „Väeliigi ohvitseride ettevalmistamise seadlus“.

Sellest seadlusest nähtub, et meie oludes võib kõige kiiremini kutseohvitseriks saada keskmiselt mitte enne 4—5 aas-

¹⁾ Bolš. Sovetsk.-Entsiklopeedia, lk. 528.

²⁾ Pravda nr. 53 — 1937, Kadrõ rešajut vsje.

tat. See aeg on küllaldaselt pikk selleks, et omada vajalik kompleks praktilisi teadmisi oma erialal.

Millise tähtsuse omab siis kaadri täiendusõppuste teostamisel kutseohvitseri üldine ettevalmistuse tase? — Tähtsus seisneb just praktiliste sõjatehniliste oskuste omamises, s. t. meie võime kaadri täiendusõppustel maksimumi tähelepanust suunata juhtimise, sõjaliste ja üldhariduslike küsimuste lahendamisele ja vähem aega kulutada puhtpraktiliste sõjatehniliste oskuste edasiarendamisele.

Mis puutub ohvitseride praktilistesse oskustesse (alates *leitnandist ja kõrgemale*), siis ohvitserid, tingitult juba teadmis- tuse enese iseloomust ja kestusest, omavad küllaldaselt määr- ral praktilisi sõjatehnilisi oskusi vastavalt oma erialale.

Siinjuures ei tule sugugi alahinnata praktiliste oskuste omandamise, alalhoiu ja viimistlemise vajadusi. Ei, nende edasiarendamine on hädavajalik, kuid nad ei tohi seista esi- plaanil, vaid esiplaanile peab jääma juhtimiskunsti arendamine, sest sõjas, milleks me rahu ajal ette valmistume, on ja jääb ohvitseri pääülesandeks alluvate juhtimine.

Kaadriallohviterid komplekteeritakse meil parimatest reameestest. Vastava ettevalmistuse saavad nad reservalloh- vitseride ettevalmistamise üksustes ja erikursustel Lahingu- koolis. Erikursusi korraldatakse vajaduse piirides Sõjavägede Ülemjuhataja igakordsel koraldusel ja Sõjavägede Staabi ülema etepanekul.

Kaadriallohviteri ettevalmistuse eesmärgiks on:

- anda neile viimistletud oskused ja teadmised üksik- mehe, jao või rühma väljaõpetamiseks,
- valmistada neid ette jao või rühma juhtimiseks.

Selle ettevalmistuse kestel kaadriallohviter saab küllal- dase ettevalmistuse, et olla suuteline oma ülesandeid täitma väikeste üksuste piirides.

Kuid ohvitseride ja kaadriallohvitseride ettevalmistus ei lõpe sellega, vaid see jätkub pidevalt mitmesuguste perioodiliste kursustega, väeosades korraldatavate täiendusõppustega ja iseseisva ning alalise eneseharidustööga.

Kaadri täiendusõppuste teostamise aluseks on meil „Juhendid ohvitseride ja kaadri-allohvitseride täiendusõppuste korraldamiseks (J. O. ja A. Õ.)“ ning Sõjavägede Ülemjuhataja poolt kinnitatud perioodilised Sõjavägede Staabi ülemalt koostatud juhendid.

Kui J. O. ja A. Õ. loob üldise raamistiku täiendusõppuste korraldamiseks ühes õppemeetodite märkimisega, siis Sõjavägede Ülemjuhataja poolt kinnitatud perioodilised juhendid täpsustavad üldnõudeid vastavalt aja ja olukorra nõuetele.

Allpool vaatleme J. O. ja A. Õ. üldisi põhimõtteid, jättes arusaadavail põhjusil vaatlemata perioodiliste juhendite erinõuded.

Ohvitseride täiendusõppuste aluseks on J. O. ja A. Õ., Sõjavägede Ülemjuhataja juhend ja vastavad §-id kehtivatest eeskirjadest.¹⁾ Siinjuures olgu märgitud, et kõik, mis puutub ohvitseride täiendusõppustesse, on põhimõtteliselt kehtiv ka kaadriallohvitseride täiendusõppuste kohta.

Mis puutub ulatusse, siis siin tuleb eraldada:

- ulatust iga õppeaine käsitlemisel,
- ulatust õppeajas.

Ulatus õppeaine käsitlemisel oleneb täiel määral kaadri üldise ettevalmistuse tasemest, eelmistel aastatel teostatud täiendusõppustest ja kohalikkudest oludest igas väeosas.

J. O. ja A. Õ. § 14 järele ohvitseride ettevalmistuse täiendamine sünnib väeosas järekindla ja püsiva edasiarendamisega, mis teostub:

¹⁾ Vaata Sisemäärustik §§ 9, 11, 12—23, 50, 51, 55, 77, 83, 85, 88—91, 94, 100, 114, 116—123, 134—183, 199, 200, 208—210, 214, 230—231, 298—300, 329, 331, 333, 348, 350, 352, 353, 406, 469 p. l. 475, 602 j. t.

- ohvitseri iseseisva, hoolsa ja väsimatu enesekasvatuse- ja eneseharidus-tööga, eriti neil aladel, milles ta end tunneb nõrgana,

— ohvitseride täiendusõppustega.

Näeme, et ohvitseride ettevalmistuse täiendamisel on rõhutatud momente, et see sünnib väeosas, tööolgu iseseisev ja juhitud täiendusõppustega.

Vaadeldes nüüd ohvitseride täiendusõppuste eesmäärke, näeme, et nendeks on:¹⁾

- laiendada ohvitseride silmaringi, tõsta nende üldist vaimset taset ja täiendada nende sõjatehnilisi teadmisi, mis on aluseks ohvitseride edukale iseseisvale tööle kasvatajana, õpetajana ja juhina;
- arendada ohvitseride isiklikke kehalisi võimeid ja sõjalisi oskusi, mis on vajalikud ohvitseride teenistuskohuste edukaks täitmiseks, nagu: laskeosavus, relvade ja teiste tehniliste vahendite käsitsemine vastavalt väeliikidele, rakendusvõimlemine ja teotsemine maastikul lahinguolukorras;
- kasvatada ohvitserides harjumusi ja oskusi iseseisvale vaimsele tööle nende sõjaasjanduslikkude küsimuste alal, millega ohvitseridel tuleb tegemist teha teenistuses;
- tutvustada ohvitseri uuema sõjakirjandusega ning õpetada neid teda kasutama allikana mitmesuguste sõjaliste küsimuste uurimisel;
- arendada ja süvendada ohvitseride-kasvatajate ja õpetajate praktilisi oskusi, et oma käsualuste kasvatust ja väljaõpet otstarbekohaselt organiseerida ja teostada;
- arendada ja süvendada ohvitseri-juhi taktikalist arusaamist ja praktilist oskust lahinguolukorras juhtida temale alluva üksuse tegevust;

1) J. O. ja A. O. § 135.

- ühiste õppuste ja harjutustega luua tihe vaimne side ja vastastikune arusaamine väeliikide vahel ja ülemate vahel kõigis juhatusastmeis.

Näeme, et ülalnimetatud eesmärkide saavutamiseks tuleb kaadrile täiendusõppusi korraldada peaaegu kõikide sõjaasjandusse puutuvate küsimuste üle.

Mis puutub õppuste organiseerimisse, siis üldiseks aluseks kaadri täiendusõppuste teostamisel jääb J. O. ja A. Õ. ning perioodilised õppusi reguleerivad juhendid, kusjuures kaadri täiendusõppuste üldine juhtimine lasub:

- sõjaväeringkonnaülemale alluvates väeosades (asutistes) — sõjaväeringkonnaülemal,
- diviisides — diviisiülemal või temale vastaval ülemal.

Sõjaväeringkonnaülem koostab vastavalt juhendite nõuetele ja diviisiülemalt saadud õppeülesannete alusel sõjaväeringkonna kaadri täiendusõppuste kava.

Sõjaväeringkonnaülema täiendusõppuste kavas määratakse igale väeosale, arvesse võttes väeliigi väljaõppe erinõudeid, tundide arv ja üksikasjalikud õppeülesanded, milliste võtmist väeosa täiendusõppuste töökavasse sõjaväeringkonnaülem peab tarvilikuks.

Sõringlülidele mittealluvatele väeosadele (asutistele) täiendusõppuste kava koostatakse vastava diviisi juhatuse poolt.

Eespooltähendatud ülemate poolt antud kavade alusel väeosa ülem koostab väeosa kaadri täiendusõppuste üksikasjaliku töökava.

Täiendusõppuste teostamiseks korraldatakse:

- ettekandeid ühes läbirääkimistega,
- praktilisi õppetunde juhi ja instruktori oskustöö alal,
- taktikalisi juhtimisharjutusi (maastikul, kaardil, liivakastil),

- õppusi erialaste oskuste arendamiseks ja süvendamiseks (vastavalt väeliigi erialale), uuemate relvade tundmaõppimiseks ja teiste väeliikidega tutvumiseks.

Kaadri teadmiste ja praktiliste oskuste täiendamiseks mitmesuguste võitlus- ja tehniliste vahendite tundmises, käsitlemises ja kasutamises ning teiste väeliikidega tutvumiseks korraldatakse õppusi järgmistel aladel: 1) taktika, 2) väeliigi võitlusvahendid, 3) soomusvägi, 4) tangitõrje, 5) suurtükivägi, 6) õhukaitse, 7) side, 8) pioneriala, 9) sõjagaasid ja gaasikaitse, 10) moondamine, 11) sõjaväe tervishoid. Pealeselle veel välismaa ja meie sõjakirjanduses ilmunud akuutsemate küsimuste selgitamiseks lühikesi informatsiooni-ettekandeid ühes arutlusega.

Taktikaliste juhtimisharjutuste alal kaardil ja maastikul talvisel õppeperioodil nõutakse, et iga ohvitser täidaks kummalgi alal vähemalt kaks harjutust üksuse piires, mis temale antakse juhtida sõja korral. Seega kokku 4 harjutust.

Kõik eespoolteldu käsitles riviohvitsere ja väeosas praktikal viibivaid aspirante — ohvitseri kandidaate. Sanitaar- ja veterinaarohvitserid ja sõjaväeametnikud on kohustatud osa võtma kõigist väeosas ohvitseridele korraldatavatest taktikalistest juhtimisharjutustest, kuna teistest õppustest nad võtavad osa väeosapäeva äranägemisel. Pealeselle neile korraldatakse eraldi õppusi:

- erialaste teadmiste ja oskuste täiendamiseks ja süvendamiseks,
- sanitaar- ja veterinaarteenistuse korraldamiseks ja organiseerimiseks pataljoni, rügemendi ja brigaadi piires mitmesugustes lahinguolukordades (kaardil ja maastikul).

Administratiiv- ja majandusala ametikohtadel teenivad ohvitserid ja sv.-ametnikud on kohustatud osa võtma kõigist väe-

osas ohvitseridele korraldatavatest juhtimisharjutustest, informatsiooni- ja iseseisvatest ettekannetest.

Kaadri täiendusõppusteks ettenähtud aja arvel ei korraldata sõjamänge, manöövreid ja välisõite ning õppusi nende sõjaliste teadmiste ja oskuste alal, mida juht, instruktor ja ametimees oma harilikkude otseste igapäevaste tööülesannete täitmiseks vastavalt oma ametikohale ja kutsele peavad teadma. Peale kõige eespoolüteldu väeosa (asutise) ülem õppe alal korraldab kaadrile kontrollkatseid ja teostab kindla kava järgi drillipäraseid järeleaitamise õppusi nõrgaks osutunutele. Kaadrile tuleb korraldada õppeotstarbelisi matku ja ekskursionee, arendada kehalisi võimeid, korraldada võõrkeelte õppimist ja mootorveokite juhtimise õppusi. Võõrkeelte õppimine ja mootorveokite juhtimise õppusi tuleb korraldada väljaspool määralist õppeaega.

Naeme, et õppeainestik ohvitseride täiendusõppuste teostamiseks on võrdlemisi suur ja tekib küsimus, kas seda kõike ettenähtud õppetundide piirides talveperioodil on võimalik teostada.

Mis puutub kaadriallohviteride täiendusõppustesse, siis nende kohta on ametlikud nõuded, alused, ulatus ja eesmärgid kehtivad samuti kui ohvitseride kohta. Vahe seisneb vaid õppeainete sisulise ulatuse piirides, vastavalt nende üld- ja sõjalise hariduse tasemele. Kaadriallohviteridel langevad välja iseseisvad ettekanded, kuid teistest õppeainetest tuleb neile täiendusõppusi korraldada vastavalt nende võimetele.

Võttes kokku meil praegu kehtivaid nõudeid kaadri täiendusõppuste alal näeme, et nad on kaasaja nõuetele vastavad.

IV. ETTEPANEKUID KAADRI TÄIENDUSÕPPUSTE TEOSTAMISEKS JA TEGELIKU ÕPPETÖÖ ORGANISEERIMISEKS.

1. Eeldusi kaadri täiendusõppuste teostamiseks meie oludes.

Enne kui asuda konkreetsete ettepanekute tegemisele, tuleb tutvuda tingimustega ja teguritega, millistest sõltuvad kaadri täiendusõppused meie oludes. Peab jõudma selgusele kas praegused teenistuslikud ja muud tingimused kaadri täiendusõppusi soodustavad või kahjustavad. On see meile selge, siis suudame ka üles seadida jõukohaseid eesmärke täiendusõppuste teostamiseks. Nende tingimuste ja tegurite analüüs ja nendest vastavate järelduste tegemine olgu suunavaks teenäitajaks täiendusõppuste organiseerimise küsimuse lahendamisel.

Kogemused ja õpised möödunudest kaadriõppustest.

Möödunud aastate kogemused on isikutele, kes tegutsenud kaadri täiendusõppuste organiseerimisega ja läbiviimisega, andnud rikkalikke kogemusi sellel alal. On vaid vaja, et need kogemused seoses vastavate nõuetega saaksid ära kasutatud. Erilist rõhku tuleb aga osutada möödunud õppeperioodil esiletulnud vigade ja väärnähetega kõrvaldamiseks algaval õppeperioodil.

Uurides möödunud õppeperioodite vastavaid materjale näeme, et kohtadel pole nõuetavalt kinni peetud üllesetatud normidest. Peamise pahena esineb kaadri täiendusõppusteks määratud tundide arvu suur ületamine.

Õppetundide arvu ületamise on peamiselt esile kutsunud asjaolu, et palju aega on raisatud nende sõjaliste teadmiste ja oskuste täiendamiseks, mida kaader oma hariliku otsese igapäevase tööülesannete täitmiseks peab teadma ja praktiliselt täitma. Paljudes väe-

osades on kaadri täiendusõppusteks ettenähtud tundide arv ületatud 3—4 kordselt. Arusaadav, et sarnane ülekoormatus pole asjale kasuks. Ta on vaid kahju toonud.

Vaadeldes kaadri õppuste organiseerimist sisulisest küljest, tuleb mainida järgmist:

a) *L a s k e a s j a n d u s e l e* on pühendatud suurim arv tunde. Kuid siinjuures õppuste eesmärkidena figureerivad nõuded, nagu materjalosa ja hooldamise tundmine ja eeskujuliku käsitsemise oskuse alalhoidmine ning süvendamine, sõjapüssi tuleomaduste tundmine ja uurimine, sõjapüssi tulejuhtimise oskuste süvendamine ja edasiarendamine.

Need eesmärgid ja selleks kulutatud suur õppetundide arv pole otstarbekohased, kuna neid eesmärkides mainitud teadmisi iga kaadri-sõjaväelane peab juba küllalt hästi tundma, enne kui ta kaadri-sõjaväelaseks üldse saab. Pealegi viimistletakse neid teadmisi ja oskusi teenistuse kestes alatiselt edasi. Küll on aga vajalik nende eesmärkide saavutamiseks korraldada kontroll-katseid. Ja siin piisab juba palju vähemast tundide arvust.

b) *L o e n g u t e* alal määratakse ühelt poolt vahel teemasid, millistest raske on aru saada, mida nendega tahetakse kätte saada; teiselt poolt ei vasta teema täitja teadmiste tasemele. Nii näiteks on määratud loengute temadeks:

„Viimase veerandsaja aasta vältusel peetud sõdade kogemusi kaitse organiseerimiseks väheste jõududega laial rindel ülekaalukate vaenlase jõudude vastu.“ Tuleb arvata, et sarnase loengu koostamine on ülejõu käiv isegi K. S. lõputööna. Uurida viimase veerandsaja aasta vältusel peetud sõdasi kaitse seisukorrast vajab suure hulga allikate läbitöötamist ja analüüsimist. Ja vaevalt jätkub ravis teenival ohvitseril selleks aega ja võimalusi.

„Viimase kümne aasta sõdade kogemusi võitlusest soomusjõudude vastu.“ Ka see teema on võrdlemisi laiaulatuslik.

„Meie majanduslik areng kahe viimase aasta jooksul.“

„Euroopa suurriikide välispoliitika pärast Maailmasõda.“

Mõlemad viimased teemad on jõukohased vaid vastavale eriteadlasele ja nende läbitöötamine vajab suure hulga allikate uurimist. Pole usutav, et riviohvitserid oma teenistuse kõrval nende teemade täitmisega rahuldavalt toime tuleksid.

„Võitlused ja sisemised läbielamused Maailmasõjas taktikalisest seisukohast vaadatuna, ehk sõda nii kuidas mina teda nägin.“ Teema ülesehitus on segane ja raske on aru saada, mida selle teemaga taheti kätte saada.

c) Sõjakirjandusega tutvustamise alal määratakse sageli läbiarutamiseks õppetunni kestel liiga palju küsimusi. Nii näiteks ühes väeosas on 50 min. tunni kestvusel määratud läbiarutamiseks tervelt 7 küsimust. On ilmselt selge, et neid küsimusi antud aja jooksul läbi arutada ei suudeta, kuna siin langeb iga küsimuse käsitlemiseks keskmiselt 7 min. aega.

d) Tutvumine teiste väeliikidega. Peagu kõik väeosad ja väeliigid on tutvunud soomusjõududega, si-, pi- ja suurtükiasjandusega, kuid vähe leidub kaasajal nii võimsaks relvaliigiks muutunud lennuväe omadustega ja võitlusviisidega tutvunemist.

Torkab silma ka põhiväeliigi, s. o. jalaväe omaduste ja võitlusviisidega mittetutvumine eriväeliikide poolt.

e) Võõrkeelte alal on peamine tähelepanu pühendatud vene keele oskuse õppimisele nende ohvitseride poolt, kes seda sugugi ei valda.

Kõike eespooltoodut kokku võttes tuleks suuremate puudustena märkida, et:

— pole küllalt tähelepanu osutatud J. O. ja A. O. ning vastavate juhendite nõuete täitmisele;

- kaader oli liialt ülekoormatud täiendusõppuste tundidega ja oma otsestest ülesannete täitmistest kõrvale kistud;
- puudus ühtlus õppeperioodi- kui ka kuukavades, mis raskendab õppuste üldist jälgimist ja kontrolli;
- õppeained ja -alad on liigitatud mitmet moodi;
- väeosaülematel pole küllalt vabadust ja enesealgatuse võimalust jäetud väeosa üksikasjalikkude kavade koostamiseks;
- vähe leidub möödunud sõdade ja uuemate sõjapidamisviiside uurimist;
- lennuväe ja jalaväe tähtsuse uurimisele on vähe tähelepanu osutatud;
- Vabadussõja uurimist leidub väga vähe;
- pole küllalt tähelepanu pühendatud sise- ja välispoliitiliste küsimuste valgustamisele meie seisukohast;
- palju aega on raisatud nende sõjaliste teadmiste ja oskuste täiendamiseks; mida kaader oma hariliku otsese igapäevase tööülesannete täitmiseks peab teadma ja praktiliselt täitma;
- kontroll pole olnud igakülgne.

Sõjavägede Ülemjuhataja nõue kaadri täiendusõppuste suhtes kõlab: „Tuletan meelde, et õppetööd peavad saama kontrollitud. Üks asi on juhtnööre anda, teine aga seda kontrollida...“ See Ülemjuhataja nõue on niivõrra selge, et ta ei vaja mingisuguseid kommentaare.

Väljaõppe mentaliteet.

Meil valitseb üldiselt vaade, ohvitser peab kõikjal ja alati viibima mitmesuguste teenistuslikkude ülesannete täitmise juures. Säärane vaade on väär. Siin peab läbi viidama täpne tööjaotus ohvitseri ja tema lähema abilise, kaadriallohvitseri, vahel. Allohvitser peab iseseisvalt läbi

viima tööd, mis ametikoha järgi kuuluvad tema kompetentsi ja milledega ta väga hästi hakkama saab.

Näiteks, sõduritele õpetatakse sõjapüssi või kk „Mad-seni“ materjalosa tundmaõppimist. Õppuse juures viibivad siin rühmaülem, rühmavanem ja jaoulemad. Oleks küllaldane, kui säärast õppust juhatavad vaid allohvitserid, kuna ohvit-serid sellel ajal tegeleks millegi muuga. Säärane tööjaotus arendaks ka nooremates juhtides algatusvõimet, mille külluse üle me sugugi kiidelda ei või. Peame välja jõudma olukorrani, kus „iga mees oleks oma ala meister“. Selle küsimusega on otseselt seotud ka aja küsimus.

Aeg.

On üldine tõde, et kaadril tuleb otsekoheste teenistus-kohuste täitmisele pühendada keskmiselt 9—10 töötundi päevas. See tingib, et osa tööd tuleb sooritada, kui nõnda öelda võib, vabast ajast. Kui meie aga reguleerime aega niimoodi, et tööülesanded täpselt ohvitseride ja allohvitseride vahel ära jagame, siis leiame juba tööajast küllalt vabu tunde, mida võime pühendada kaadri teadmiste täiendamiseks. Kui säärase tööjaotuse juures ajast puudu tuleb, siis seda puudu-jääki võime rahuliku südamega täiendada vabast ajast, kuna vabale ajale langevate tundide arv ei saa olema suur. Aja küsimuse lahendamise juures tuleb kõige rohkem silmas pidada väeosade kohalikke võimalusi. Ja kuna need igal pool pole ühesugused, siis siin peab küsimuse otsustamise juu-res kõige suurema vabaduse jätma väeosaulemale.

Sõjakirjandus.

Täiendusõppuste teostamise edukus on otsekohehes sõl-tuvuses vastavasisulise kirjanduse kättesaadavuse ja tema käsitlemisvõimalustest. Meie raamatukogud üldse ja väe-osade raamatukogud eriti on võrdlemisi kehvasisulised välisriikide sõjanduslikkude uudisteoste alal. Teatava paran-duse on siia toonud raamatukogude asutamine vastavate

sõjaringkondade staapide asukohas, kuid ka sealt raamatute hankimine on tülikas. Raamatute hankimine väeosade vajaduste rahuldamiseks aga Sõjavägede Staabi raamatukogust on hoopis raske, kuna sellele baseeruvad kohapealsed suurimad asutised ja Kõrgem Sõjakool. Sagedaseks nähtuseks on, et sealt mõne raamatu saamist tuleb oodata kuude kaupa.

Kuna meie väeosade majanduslik kandejõud vajalikuude uute sõjateaduslikkude raamatute hankimiseks on nõrk, siis saaks sellest küsimusest üle niimoodi, et väeosad muretsevad oma raamatukogudesse puhterialaseid raamatuid vastavalt väeliigi nõuetele ja sõjaväeringkonna staapide juures asuvasse raamatukogudesse muretsetaks üldsisulist uuemat sõjakirjandust.

Kas ei leidu veel teisi teid meie sõjakirjanduse rikastamiseks? Arvan, et parimaks ja odavamaks küsimuse lahendamise mooduseks osutub tõlkekirjanduse soetamine. Siin võiks suure töö teha meie Kõrgem Sõjakool. Kõrgema Sõjakooli õpilastest igaüks valdab vähemalt ühte võõrkeelt. Kui igale Kõrgema Sõjakooli õpilasele teha ülesandeks kursuse jooksul üks värskem välisriigi sõjateaduslik teos tõlkida kas tervikuna või osaliselt, oleksime me suure sammu sellel alal edasi jõudnud. Seni on meil Kõrgema Sõjakooli lõpetanud paarisaja ohvitseri ümber. Seevõrra oleks me praegu rikkamad tõlkekirjanduse poolest. Arvan, et see küsimus tuleks tulevikus sellesuunaliselt lahendada. Ka võõrkeeli valdavate teiste ohvitseride osavõtt sellest tööst on igati soovitav.

Niimoodi tervikuna või tähtsamate osade kaupa tõlgitud teoste kirjastamine trükkimise teel ei tasu ennast ära, kuid 200—300 eksemplari paljundamine, mis minu arvates meie raamatukogude täiendamiseks küllaldane on, ei võiks ülepääsmatuid majanduslikke raskusi esile kutsuda.

On endastmõistetav, et iga tõlketöö tuleb ergutuse mõttes väiksema summaga tasuda.

Sõjakirjandusega tutvumise all ei tule mõista üksnes sõjakirjanduslike teostega, vaid ka vastavate ajakirjadega tutvumist.

On nõudeks „Sõduris“ ilmunud artiklite refereerimine. „Sõduri“ artiklite refereerimine on tulus vaid siis, kui seda teostatakse asjatundlikult, s. o. refereerides vaid neid artikleid, millised lugejaskonnas eriarvamusi esile kutsuda võivad. Suur osa kaadrit tellib ja arvatavasti ka loeb seda meie perioodilist sõjanduslikku ajakirja. Ja kuna „Sõduri“ artiklite sisuline mõistmine kaadrile raskusi ei sünnita, siis ajakirjas leiduvate suurema osa artiklite sõelumine osutub asjatuks. Küll osutuks aga kasulikuks sõjakirjanduse refereerimine. Siin tuleks väeosades mõnele ohvitserile vastavalt tema võimele ja võõrkeele oskusele ülesandeks teha põhjalikult tutvuda ühe või teise sõjakirjandusliku teosega ja selle sisu siis kokkuvõtlikult teistele ohvitseridele ette kanda.

Võõrkeeled.

Võõrkeelse sõjakirjanduse olemasolust pole midagi kasu, kui kirjandust ei osata lugeda. See tingib vastava keele oskust.

Meie ohvitserkonna keeleoskuse tasemega võib üldiselt rahule jääda, kuna valdav enamus oskab vene keelt ja igas väeosas leidub ka Lääne-Euroopa keele oskajaid.

Majanduslikud võimalused.

Kaadri täiendusõppuste edukus on otseselt seotud ka kaadri majanduslikust kandejõust. Mida rohkem kaader majanduslikult kindlustatud on, seda paremad väljavaated on kaadril oma teadmisi täiendada. Siia kuulub esmajoones vastava sõjateadusliku kirjanduse soetamine, võõr-

keelte õppimise võimalused ja osavõtt kultuurelu üldistest avaldustest nagu teater, kunst jne.

Kuna kaader ei suuda isiklikult endale sõjateaduslikku kirjandust vajalisel arvul soetada, siis peab ta kasutama selleks vastavaid raamatukogusid. Olemasolevad andmed näitavad, et huvi raamatukogude kasutamise vastu on võrdlemisi suur.

Meie kaadri palk, eriti vanema kaadri palk, võimaldab elatumist, kuid ei soodusta suuremat rahakulutamist muuks otstarbeks. Kui noorem ohvitser saab ühes lisatasudega kuus keskmiselt 125 krooni palka, siis vaevalt tal jääb üle midagi nimetusväärset kultuuriliste tarvete rahuldamiseks. Kui noorem ohvitser veel perekonnaisa on, siis on päris kindel, et tema peale ametliku „Sõduri“ ja mõninga eeskirja muud sõjateaduslist kirjandust omandada ei suuda.

Kuidas sellest küsimusest üle saada? Siin ei aita muud kui äärmine kokkuhoid kuludes ja teatava summa ohverdamine sõjakirjanduse hankimiseks. Sakslased soovivad selleks kulutada vähemalt umbes 30—40 kr. aastas ehk 2,5—3,5 S. marka kuus¹⁾. Pealeselle tuleb teatav summa ohverdada teatri, kunstinäituste ja kontsertide külastamiseks. Ilma nende kultuurilade tundmiseta on raske kujutleda kaasaja kaadrisõjaväelast, sest, nagu ütlevad sakslased, kaasaja sõjaväelase maailm ei lõpe mitte kasarmu väravate taga²⁾

Huvi.

Olulisema teguri kaadri täiendusõppuste teostamise juures moodustab huvi asja vastu. Kui ei suudeta õppusi muuta huvitavateks sisult ja ettekande vormilt, siis muutub õppus lihtsaks ajaraiskamiseks. Ja seepärast peame eemale

¹⁾ Oberstlt. v. Mahlmann, Die Weiterbildung des Offizieres bei der Truppe, lk. 58.

²⁾ Oberstlt. H. Foertsch, Der Offizier der neuen Wehrmacht, lk. 50.

viskama kõik säärased õppeained ja -alad, mida kaader juba küllalt teab. Siin tuleb korraldada vaid aeg-ajalisi kontrollkatseid, et veenduda kaadri oskuste ja teadmiste tasapinna säilitamises. Siia alla kuuluksid laskeasjandus, kehaline kasvatus, igavad ja mittemidagiütleva sisuga loengud jne.

Siin mängib kõige suuremat osa väeosaülema isik ja tema vastavad kogemused ning organiseerimisoskus õppusi huvitavaks teha.

Olles nüüd tutvunud mõningate tähtsamate tegurite ja tingimustega kaadri täiendusõppuste teostamise alal ning vaadelnud kehtivaid nõudeid, võime konstateerida, et eeldused kaadri täiendusõppuste teostamiseks on meil kui mitte hiilgavad siis küllaltki rahuldavad. Tarvis vaid korrekture sisse tuua väljaõppe mentaliteeti, täiendusõppuste teostamisel kohandada otstarbekohast õppemeetodit, lahendada sõjakirjanduse kasutamise küsimus, näidata üles teatavat ohvri-meelsust, aratada asja vastu huvi ja korrigeerida kehtivaid nõudeid. Nende küsimuste otstarbe- ja ajakohane lahendamine on meile tagatiseks kaadri täiendusõppuste edukuseks.

2. Täiendusõppuste eesmärgid ja õppeainestik.

Kaadri täiendusõppuste õppeainestiku arv, ulatus ja õppuste organiseerimine on otseselt sõltuvad ülesseatud eesmärkidest.

Milliseid eesmarke kaadri teadmiste täiendamisel peame taotlema?

Esijoones muidugimõista sääraseid, mis aitavad kaasa kaadri olemasolu õigustamisele. Kaadri olemasolu õigustab tema rahuaegne töö sõdurite väljaõpetamiseks ja enesetäiendamine sõja korraks.

Teades, et:

— ülema tähtsaim kohus on käsualuste lahingu-tegevuse juhtimine¹⁾,

¹⁾ Sisemäärustik § 88.

- edukaks võitluseks vastase võimaliku ülekaaluga on tarvilik, et omaksime tugeva moraaliga, hästi organiseeritud, õpetatud ja tehniliselt varustatud kaitseväge¹⁾,
- sõduri kasvatus ja väljaõpe tuleb rajada neile alustele ja nõudeile, mida esitab sõda²⁾,
- väljaõppe teostamisel põhjalikkus on tähtsam kui mitmekülsus³⁾,
- ohvitser on oma üksuse kasvataja, õpetaja ja juht⁴⁾,
- allohvitser on oma käsualuste tegelik kasvataja, õpetaja ja juht.

näeme, et nende põhjanevate nõuete raskuspunkt lasub lahingutegevuse juhtimisel ja sõduri kasvatamisel ja õpetamisel.

Juhtida, kasvatada ja õpetada saab aga see, kes ise selle ala meister on.

Meister olla, või nagu seda kindral N. Reek nimetab „olla kõrgesti haritud eriteadlane,“⁵⁾ nõuab alalist treeningut oma erialal. Peame valvama, et me selle treeningu alal laiali ei valguks, sest „eriteadlane“ saab olla vaid ühel aga mitte mitmel alal. Kaadri treeningu eesmärgiks on ja jääb „kõrgesti haritud eriteadlase“ väljaarendamine lahingutegevuse juhtimiseks. Nii näeme, et peamist rõhku kaadri teadmiste täiendamisel peame osutama lahingutegevuse juhtimise oskuste säilitamisele ja edasiarendamisele. Sellele järgneksid kasvatuse ja väljaõppe omaduste arendamine.

Kaasaja sõjaasjanduse kiire areng nõuab kaadrilt sõjaasjanduse arenemise jälgimist ja sammu pidamist kaasaja modernsete nõuetega sõjakunsti alal.

¹⁾ L.E. § 2. II lõik.

²⁾ J. Ö. — 38 § 1 p. 1.

³⁾ Sama, § 1 p. 5.

⁴⁾ Sama, § 2 p. 2.

⁵⁾ Sõdur nr. 49 — 1935, lk. 1145.

Komplitseeritud ja kiiresti vahelduv välispoliitilise olukorra tundmine on kaadrile, eriti ohvitserkonnale, kohustuslik. Ütleb ju selle kohta Sõjavägede Staabi ülem kindralleitnant Reek: „Juhtkond peab suutma aru saada ja jälgida poliitikat, olles poliitikast puutumata, peab suutma aru saada ja jälgida riigi kultuurilist ja majanduslikku arengut, juhtkond peab tundma, kus asuvad riigi ja rahva jõuallikad.“¹⁾

Olulist tähtsust kaadri ettevalmistusel omab teiste väeliikide tundmaõppimine, sest „edu lahingus saavutatakse kõikide väeliikide koostöoga.“²⁾

Kaadri teadmiste täiendamiseks tuleb kaadril tunda oma lähemaid naabreid, nende sõjaväe organisatsiooni ja tegevusviise, kursis olla riigikaitse küsimustes, tunda võõrkeeli jne.

Kõiki neid nõudeid kokku võttes, tuleb defineerida kaadri täiendusõppuste eesmärged järgnevalt:

Kaadri täiendusõppuste eesmärgiks on:

- arendada ja süvendada kaadris juhitaktikalise ja sõjatehnilise arusaamist ja praktilist oskust üksuse juhtimiseks mitmesugustes lahingutingimustes,
- arendada ja süvendada kaadri kasvatajate-õpetajate praktilisi oskusi käsualuste kasvatusel ja väljaõppe teostamiseks,
- kogemuste omandamine koostööks teiste väeliikidega,
- tutvustada kaadrit uute võitlusvahenditega ja nende kasutamiseviisidega,
- tutvustada kaadrit välismaa sõjakirjanduses ilmunud sõjaliste uudsustega,
- tutvustada naaberriikide sõjaliste jõududega ja nende teotsemise põhimõtetega,
- laiendada kaadri üldist silmaringi, tõsta tema vaimset tasapinda ja äratada huvi enesetäiendamise alal,

¹⁾ Sõdur nr. 49 — 1935, lk. 1145.

²⁾ LE § 14.

- vaimu, tahtejõu ja mõtlemisviisi painduvuse arendamine,
- arendada kaadri kehalisi võimeid.

Vastavalt ülesseatud eesmärkidele vaatleme järgnevalt neid õppeaineid ja -alasid, millised eesmärkide saavutamisele kõige lähemale viivad.

Taktika.

Kaadri täiendusõppuste õppeainetest omab kõige suuremat tähtsust taktika, kuna tema on peamiseks abinõuks juhi taktikalise arusaamise ja mõtlemisviisi arendamiseks. Siin tuleb korraldada taktikalisi harjutusi kaardil, maastikul, sõjamänge ja tegelikult juhtida üksusi.

Põhimõtteks olgu, et iga ohvitser taktikalistel harjutustel kaardil, maastikul või sõjamängus teotseks üksusega, mida temal tuleb juhtida sõja korral, või teotseks üksusega üks aste kõrgemal tegelikult juhitud. Allohvitserid peavad oskama teotseda rühma lahingulise juhtimise piirides.

Erilist rõhku tuleb osutada kiirele otsusevõtmisele ja lühikeste, kuid selgete käskude andmisele. Käskude andmine sündigu käsu tegelikus sõnastuses, kas suusõnaliselt või kirjalikult. Kirjalikkude käskude ja teatiste redigeerimisele tuleb osutada erilist tähelepanu.

Sõjamänge tuleks väeosades õppeperioodil korraldada vähemalt üks. Vastavat literatuuri mängude korraldamiseks ja läbiviimiseks leidub võrdlemisi rohkesti.

Sõjamängude eesmärgiks, muu hulgas, olgu ka otsuste võtmise väljendamine kirjateel. Sõjamängudest tuleb eelistada kahepoolseid sõjamänge. Sõjamängu ettevalmistamine nõuab küll organiseerijate poolt suurt ja põhjalikku ettevalmistust, kuid see vaev tasub end mitmekordselt osavõtjate huviga ja asjasse süvenemisega. Sõjamängu suudavad suuremad väeosad korraldada iseseisvalt. Väiksemate väeosade juures võib mängu korraldada vähemate väeosade kaadri

koondamisega õppusteks. Sõjamängudest ohvitseride vähesuse korral tuleb lasta osa võtta ka aspirantidel ja allohvitseridel.

Allohvitseridele asendab taktikalisi harjutusi kaardil harjutused maastikul, liivakastil või pappmaastikul. Harjutuste eesmärk on samasugune nagu ohvitseridelgi.

Taktikaliste välisõitude all on esmajoones mõeldud katterügementide kaadri välisõite rajoonidesse, kus väeosal tuleb teetseda esimestel sõjapäevadel. Piiriäärse katterajooni tegeliku tutvumise tähtsust ei vaja ma siin eriti alla kriipsutada. Kaadriväeosade kaadrid peavad välisõite korraldama rajoonidesse, mis neil sõjaplaanis ettenähtud.

Neid välisõite korraldavad kätteüksused kas laagritesse mineku eel või sealt lahkudes, teised väeosad ajal, mis vastab kohalikkudele oludele.

Taktikalistel harjutustel tuleb uurida ja lahendada ka kõiki tagalateenistusse puutuvaid küsimusi.

Taktikaliste harjutuste eriliseks eesmärgiks olgu aga otsusevõtmise treening ja otsuse väljendus kas kirjas või sõnas.

Väeliikide omadused ja tegevuse põhihooned.

Ilma teiste väeliikide omaduste ja tegevuse põhihoonte tundmiseta ei ole kaasaja lahingu edukas läbiviimine mõeldav, kuna teame, et „edu lahingus saavutatakse kõikide väeliikide koostööga.“ Siin peab aga hoiduma uppumisest ülearustesse tehnilistesse üksikasjadesse.

Erilist rõhku tuleb osutada suurtükiväe, lennuväe ja soomusjõudude tegevusviiside uurimisele.

Olulist tähtsust omab ka kaasaja jalaväe omaduste tundmaõppimine, eriti aga suurtükiväelastele. Teiste väeliikide tundmaõppimine sünnib taktikaliste harjutuste, eriettekanete ja tutvumiskäikude kaudu.

Naaberriikide sõjajõudude organisatsioon ja teotsemisviisid.

Siin tuleb peamist rõhku panna arvatava vastase organisatsiooni ja teotsemisviiside tundmaõppimisele. Selleks tuleb kasutada kõiki võimalusi. Taktikaliste harjutuste juures teotsegu üks pooltest alati arvatava vastase lahingudoktriini nõuete ja koosseisude kohaselt.

Oma liiduriigi, Läti, vägede organisatsiooni ja tegevusviise tuleb teada ja uurida. Arvan, et siin oleks kõige otsustarbekohasemaks vastava brošüüri väljaandmine ja tema aegajaline täiendamine.

Sõjaajalugu.

Sõjaajaloo tundmaõppimise eesmärgiks olgu vastavalt väeliigile vastavate sõjaajalooliste lahinguliste sündmuste jälgimine ning järelduste tegemine. Erilist hoolt tuleb aga kanda Vabadussõja ajaloo uurimise alal. Vabadussõda on rikkalik sõjalistest sündmustest ja operatiiv-taktikalistest õpistest, nii et sellel alal materjalide puudumist karta pole.

Kui ohvitserid Vabadussõja ajalugu veelgi tunnevad, siis allohvitserkonna seisukord on siin märksa halvem. Hulk vanemaid allohvitseri, kes ise Vabadussõjast osa võtsid, on tegevast teenistusest lahkunud ja neid on asendanud noorem generatsioon. See noorem generatsioon omab Vabadussõjast vähe teadmisi. Algkoolis ja sundteenistuse ajal saadud katkendlistest teadmistest Vabadussõja üle ei jätku aga kaasaja kaadri-allohvitserile.

Sõjamaadeteadus.

Sõjamaadeteaduse alal tuleb peamiselt uurida territooriumi seda osa, kus väeosal sõja algpäevil tuleb teotseda.

Sõjakirjandus.

Omamaa sõjakirjandusest oli juttu juba eespool. Välismaa sõjakirjanduse kaudu tuleb kaadrit tutvustada seal

ilmunud akuutsemate küsimustega oma relvaliigi, taktika, sõjatehnika arengu jne. alalt. Siin oleks soovitav, et vastavat informatsiooni esitaks väeosaülem ise. Kui see aga osutub teostamatuks, siis selleks määrata eri ohvitserid, kes vastavat keelt põhjalikult tunnevad. Nendest ohvitseridest üks jälgiks relvaliiki puutuvaid küsimusi, teine — sõjatehnikat jne.

Praktilised õppetunnid.

Praktiliste õppetundide kohta on vastavad nõuded ja läbiviimise kord toodud J. O. ja A. Ö. teise jao III peatükis. Praktilisi tunde tuleb korraldada rohkem nooremale kaadrile, kuna vanem selleks küllaldaselt vilumust ja meetoodilisi võtteid omab.

Eeskirjade tundmise ja praktiliste oskuste kontroll.

Eeskirjade alal tuleb kaadrit kontrollida uuemate eeskirjade teadmiste oskustes. Praktiliste oskuste kontroll on otstarbekalt lahendatud vastavas juhendis.

Siia alla kuuluksid sõjaline ja kehaline kasvatus, relvade käsitsemine, ratsa-, ratta- ja suusasõit jne.

Laskeasjanduse küsimus on lahendatud Sõjavägede Juhataja käskkirjaga nr. 2 — 10. 05. 1937. ja täiendatud Jalaväe inspektori ringkirjaga 8. 07. 37. nr. 166, mispärast eritundide määramine kaadrile laskeasjanduse alal osutub üleliigseks. Samuti aitavad laskeasjanduse taset nõutaval kõrgusel pidada ja edasi arendada OLÜ. See on ka üheks aluseks, mis võimaldab kaadri täiendusõppuste tunde suuremal arvul säästa teiste õppeainete läbivõtmiseks, kui et neid kulutada laskmisteks sõjapüssist. Võib mainida, et laskeharjutused sõjapüssist on kaadrile huvitav sport, mitte hädavajalik õppeaine.

Väeliigi võitlusvahendid.

Siin tuleks kaadrile korraldada eriõppusi ainult mitme suguste kasutamisele võetud uuemate relvade, nende omaduste, võimete ja kasutamisviiside tundma-

õppimiseks ja praktiliseks käsitlemiseks. Pole usutav, et kaader o m a relvi ja nende omadusi ei tunneks. Kui säärane nähe aga esineb, siis selle kõrvaldamiseks on väeosälema käsutuses mõjuvad abinõud.

Riigikord ja riigikaitse.

Siin tuleb kaadrile loengute seeriaga pidevalt selgitada riigielu üldist korraldust, riigi ülesehitamise ja arendamise kandvamaid aluseid, põhiseaduse nõudeid ning riigikaitse vajadusi. Neid vajadusi kriipsutab alla ka Sõjavägede Ülemjuhataja.¹⁾

Kaader peab olema kaljukindlalt veendunud, „et kord alatud võitlust relvastatud jõuga kallaletungiva vaenlase vastu ei ole õigustatud lõpetama ükski võim riigis, kui pole säilitatud riigi iseseisvus, sõltumatus ja riigi maa-ala tervik.“ Kuna need ettekanded omavad põhjanevat alust riigikaitse alal, kuuluks nende küsimuste valgustamise suunamine Sõjavägede Staabi kompetentsi.

Rahvamajandus.

Kaadril peab olema selge ettekujutus rahva ja riigi majanduslikust kandejõust. Eriti tuleb aga valgustada sõjamajanduslikke küsimusi.

Kuna väeosades vastava ettevalmistusega isikuid vaevalt leidub, tuleb selliste loengute organiseerimine läbi viia väljaspoolt koopteeritud jõududega.

Naaberriigid.

Naaberriikide sõjajõudude organisatsiooni ja teotsemisviiside kõrval peab kaadril olema üldine ettekujutus vähemalt oma naabrite riiklikust korrast, rahvastikust, riigi majanduslikust kandejõust, sõjatööstusest jne.

¹⁾ Sõjateadlane nr. 1 — 1938, kindral.-ltn. N. Reek, Riigikaitse probleem ja uus Põhiseadus, lk. 5.

Poliitiline kasvatus.

Poliitilise kasvatus küsimus on õrnemaid küsimusi. Meie teame, et vanasti sõjaväes poliitiliste küsimustega tegelemist loeti suurimaks patuks. Kaasajal on pilt hoopis muutunud ja poliitilise kasvatus küsimuste läbitöötamine on osutunud niisama hädavajaliseks, kui puht sõjateaduslikkude oskuste omandamine.

Poliitilisele kasvatusle sõjaväes pühendatakse eriti suurt tähelepanu meie suuremate naabrite juures idas ja läänes.

Poliitilise kasvatusle kohta venelased ütlevad:

„Meie ajastut iseloomustab masside osavõtt poliitilisest elust...“ „Kaasajal masside poliitilise aktiivsuse suurenemise tõttu sõda on poliitika abinõuks, samal ajal aga ka poliitika on muutunud üheks võitlusvahendiks...¹⁾ „Sõjaväelane peab olema poliitilise küpsuse eeskujuks...“²⁾

Sakslased mainivad: „Poliitiline tegevus on sõdurile ja ohvitserile keelatud. See on üks tark tingimus, mis põhjendab headel kogemustel. Poliitiline mõtlemine ja poliitiline kaasaelamine on aga nende kohus. Poliitiline kasvatus on ka kasarmus vajalik. Sõduri kasvatus peab mehe südame avama ka kaasaja poliitilise olukorra tundmisele...“³⁾

Vaadeldes meie olusid, siis näeme, et juba noortelt nõutakse teatavat poliitilist orientatsiooni, kuna nad peavad oskama „hinnata vastase kihutustöö (propaganda) eesmärke ning tunda selle vastu võitlemise abinõusid ja võtteid“.⁴⁾ Propaganda on ju üks poliitilise kasvatusle harudest. Nõue, et „juhtkond peab suutma aru saada ja jälgida poliitikat, olles poliitikast puutumata“...⁵⁾ näitab sel-

¹⁾ A. J. Verhovski, Osnovõ podgotovki komandira, lk. 27 ja 33.

²⁾ Ustav vnutrennei službõ, § 7.

³⁾ Oberstlttn. H. Foertsch, Der Offizier der neuen Wehrmacht, lk. 15 ja 87.

⁴⁾ J. Ö. — 1938. § 12 p. 2.

⁵⁾ Sõdur nr. 49 — 1935, lk. 1145.

gesti, mis sellel alal kaadrilt tuleb nõuda. Ja kui „sõda on poliitika jätkamine teiste vahenditega“,¹⁾ siis teades, et sõja juhtiva koosseisu moodustab tema kaader, peab viimane seda rohkem teadlik olema rahuaegse poliitika eesmärkide taotlemisest.

Poliitilise kasvatus juures tuleb valgustada nii sise- kui välispoliitilist olukorda.

Rahvusriiklik ja seltskondlik kasvatus.

Rahvusliku kasvatus all tuleb mõista kaadri rahvustunde ja riikliku mõtlemis- ja teotsemisviisi alatist õhutamist. Vähe on teadmisest, et ollakse eestlane, vaid seda tuleks ka alaliselt alla kriipsutada. Kaadris tuleb kasvatada mentaliteeti, mis rahvustunde esikohal hoidmist igati soodustab. Riikliku kasvatus all tuleb mõista riigiustavuse, iseseisvuse aate ja eneseohverdamise omaduste arendamist. Vaade, et meie riik ja rahvas on territooriumilt ja rahvaarvult väike ja seepärast eneses nõrkuseidusid kannab, ei tohi kaadris aset leida. Riiklike huvide isiklikest huvidest kõrgemale asetamine olgu meie kaadri kindel sisemine veene. Rahvusriikliku kasvatus mure väeosades peab lasuma esmajoones väeosäüema ja vanemate ohvitseride õlgadel. Rahvusriiklik kasvatus toimugu kogu teenistusaja kestel, eritunde selleks määrata vaid üksikuid.

Kaasaja kaader ei seisa väljaspool seltskonda, mispärast ka seltskondlikule kasvatusesele tuleb tähelepanu osutada. Siin on üldiseks suunanäitajaks väeosäülem ja küsimuse lahendajateks ohvitseride- ja kaadriallohvitseridekogud eesotsas oma juhatustega.

Võõrkeeled.

Võõrkeelte oskuse vajadus kaadrile, eriti ohvitserkonnale, on tähtis ja hädavajalik.

¹⁾ Sõjateadlane nr. 1 — 1938, lk. 8.

Juhiksin tähelepanu asjaolule, et kui juba suurte rahvaste sõjavägedes¹⁾ osutatakse erilist tähelepanu võõrkeelte tundmisele, siis seda rohkem peame küll tegema meie kui väikerahvas.

Võõrkeelte oskuse vajadust kriipsutavad alla ka meie ametlikult eeskirjad ja juhendid. Ja kui võõrkeelte oskuse tähtsus leiab allakriipsutamist ametlikkudes eeskirjades, siis kuulub see teenistukohuste hulka.

Keelte õppimise alal väeosades meil on küllalt kogemusi²⁾, mis näitavad, et nii mõneski kohas suurearvuline keelteõppimise algus on lõppenud mõne üksiku ohvitseri pideva tööga. Huvi vaibumise põhjusteks on olnud:

- majanduslikud kaalutlused,
- aja puudus,
- huvi kaotus asja vastu.

Seda küsimust aitaks lahendada kõige resoluutsemalt sundus. Kuna paljude keelte õppimine ohvitseridele raskeks osutub, tuleks vene keele, kui suure naaberrahva keele õppimine teha teenistuslikuks ülesandeks.

Teiste keelte õppimine tuleks jätta ohvitseride eneste otsustada. Siin olgu ohvitseril aga ühtlasi kindel teadmine, et teenistuses edasijõudmine oleneb edaspidi suurel määral ka keelteoskusest.

Võiks tuua näitena, et Saksamaal võõrkeele õppimist kroonib reis vastavasse välisriiki³⁾. Kui meie majanduslik olukord ka seda lubaks, võtaks võõrkeelte õppimine hoopis teise suuna.

¹⁾ Oberstlt. v. Mahlmann, Die Weiterbildung des Offiziers bei der Truppe, lk. 42 ja Krasnaja Zvezda nr. 268 — 1938. kapt. P. Vozovik, O komandirskih zanjätiah.

²⁾ Sõdur nr. 50/52 — 1935, Kk, Võõrkeelte õppimisest sõjaväes, eriti meie oludes.

³⁾ Oberstlt. v. Mahlmann, Die Weiterbildung des Offiziers bei der Truppe, lk. 44.

Kõnekunst.

JE I § 5 nõuab, et igal juhul tuleb „pidada kindlat kõnedistsipliini (lühike ning loogiliselt selge väljendusviis) kõiki-des ametlikes kõnelustes.“

Seni pole kõnekunsti arendamiseks midagi suuremat tehtud ja me võime igal sammul ning kõige lihtsemate küsimuste arutluse juures tähele panna pikki ja väsitavaid seletusi. Pikkade seletuste ja arutluste taga peitub tihtipeale ka mitte küllaldane arusaamine küsimusest enesest.

Kõnekunsti harjutusteks tuleb kasutada igasuguseid soodseid võimalusi, olgu see siis kas iseseisvate ettekanne-tega esinemise, praktiliste tundide andmise või hariliku teenistuskohuste täitmise juures. Heaks abinõuks on siin lühiajalised 5—10 minutit kestvad ettekanded jooksvate küsimuste üle. Neid harjutusi tuleb harrastada ka kas kaadriõppuste tundide algul või lõpul vastavate sissejuhatavate lausete või kokkuvõtete tegemisega. Üheks heaks ohvitseride kasvatamiseks ja nende tundmaõppimise viisiks on omavahelised koosviibimised. Neid tuleks korraldada vähemalt kord nädalas ühiste õhtusöökidena (näol¹⁾). Ja siin enne õhtusööki, selle kestusel ja lõpus peaksid ohvitserid esinema lühikeste ettekanne-tega kas ette määratud või oma poolt valitud vabadele teemadele. Neid koosviibimisi saab korraldada minimaalsete kuludega, kuid kasu nendest on suur.

Tutvumismatkad.

Siin peab kaader tutvuma:

- Vabadussõja lahinguväljadega,
- tööstuslike keskustega,
- väeosade asukoha ja ümbruse geograafiliste, ajalooliste, majanduslike ja kultuuriliste küsimustega jne.

¹⁾ Oberstlttn. H. Foertsch, Der Offizier der neuen Wehrmacht, lk. 53 ja 67; Oberstlttn. v. Mahlmann, Die Weiterbildung des Offiziers bei der Truppe, lk. 40.

Kehaline kasvatus.

Ohvitser ja allohvitser peab olema oma alluvatele füüsilise vastupidavuse eeskujuks. Selleks tuleb end pidevalt ette valmistada ja vormis hoida. Kuna teenistustunnid selleks küllaldaselt aega ei võimalda, tuleb spordi harrastamiseks mõned tunnid vabast ajast pühendada. Kergejõustiku aladest tuleb eelistada jookse, hüppeid ja pikemaid matku. Kui vähegi võimalik, harrastada ratsasõitu, eriti aga maastiku- ja jahisõite. Olgu märgitud, et ratsasõidule osutatakse eriti suurt tähelepanu Saksamaal¹⁾.

Suurt tähtsust omavad kehalised harjutused staapides ja asutistes viibivatele ohvitseridele ja allohvitseridele. Siin tuleb see küsimus lahendada vastavalt kohapealsetele oludele ja võimalustele.

Mis puutub iseseisvatesse ettekannetesse ükskõik misugusel alal, siis tuleb kindlasti hoolitseda, et:

- töötäitjatele määratakse nende teadmiste, oskuste ja võõrkeelte valdamise tasemele vastavad teemad,
- teema määraja aitaks kõigiti kaasa vastavate allikate ja andmete muretsemisel,
- töötäitjal oleks tagatud küllaldane aeg teema läbitöötamiseks,
- määratud töö saaks tingimata ette kantud,
- teemade määramine sünniks kindlas järjekorras.

Nagu näeme, on kaadri täiendusõppuste õppeainestik kaunis suur. Nende läbivõtmine ühe talveperioodiga pole teostatav. Kaadri täiendusõppuste materjal tuleb jagada mitme perioodi peale.

Täiendusõppuste peamiseks eesmärgiks on kaadri teadmiste ajanõuete kõrgusel hoidmine, kuid igal kaadrisõjaväelasel, eriti ohvitseril, olgu kindel veendumus ja teadmine, et ametlikkudest täiendusõppustest üksi ei jätku. Kes tahab

¹⁾ A. V. J. Heft I — 1930 § 8 ja Oberstlt. v. Mahlmann, Die Weiterbildung des Offiziers bei der Truppe, lk. 55 ning Oberstlt. H. Foertsch, Der Offizier der neuen Wehrmacht, lk. 85.

edasi jõuda, see peab ka ise ennast pidevalt nii sõjakuiki ka üldteaduslikkudes ainetes täiendama.

Oma juhtkonna, kaadri, kasvatuses peame välja jõudma eesmärgini, kus keegi ei saaks ütelda, et meil: „Ei puudu neidki, kes teenivad ja töötavad ilma tarvilise huvita oma kutse vastu, kes ei tee lihtselt midagi rohkem, kui nad on just sunnitud tegema, ega näe vähematki vaeva oma kutse teadmiste täiendamiseks ning oma tahtjõu treenimiseks ja iseloomu tugevdamiseks“¹⁾.

3. Kaadri täiendusõppuste organiseerimine.

Kehtivaid nõudeid kaadri täiendusõppuste organiseerimise alal iseloomustab tsentralisatsioon. Kui juhend seab üles üldised eesmärgid, siis sisuline ulatus määratakse iga aasta täiendusõppuste perioodile kindlaks sõjaväeringkondade ja diviiside ülemate poolt. Viimaste poolt koostatud üksikasjalikkude kavade põhjal koostavad väeosaülemad väeosa kaadri täiendusõppuste üksikasjaliku kava. See kõik ei osutu aga küllalt praktiliseks.

Minu arusaamise järgi tuleks see küsimus lahendada järgmiselt:

- Sõjavägede Staap annab nagu senigi kaadri täiendusõppuste alal perioodiliselt üldisi juhtnõore õppuste teostamise alal.
- Sõjaväeringkonna või diviiside ülemad juhiksid väeosaülemate tähelepanu ühel kui teisel väljaõppe alal esile tulnud väärnähetele või seaksid mõned uued üldnõuded üles ja nõuaksid nende kõrvaldamist ja elluviimist.
- Väeosaülem kui kõige kompetentsem isik oma väeosa kaadri teadmiste täiendamise vajadustes, koostaks üksikasjaliku täiendusõp-

¹⁾ Sõdur nr. 24/25 — 1933. Ho, Juhtkond, lk. 736.

puste kava ja esitaks selle vahenditule ülemale heakskiitmiseks ja kinnitamiseks.

Sellega oleks välditud ka seni ilmnenuid väärnähted sellel alal.

Vajalik oleks senine J. O. ja A. Õ. kas ümber töötada või täiendada kaadri täiendusõppuste üldise õppekavaga, kus lahendust leiaks kõikide relvaliikide nõuded kaadri täiendusõppuste alal. See üldine kaadri õppekava peaks sisaldama peale puht õppeainestiku ulatuse määramise veel vastavaid tabeleid õppeaja arvestuse üle. Samuti peaks üldine õppekava sisaldama metoodilisi näpunäiteid (õppegrupid jne.) ja töökavade vorme. Sellega oleks meie kaadri täiendusõppuste organiseerimise sisuline ja vormiline külg ühtlustatud. Säärane ühtlustamine kergendaks ka tunduvalt tehtud töö kontrolli. Praegu aga valitseb meil sellel alal mitmekesisus.

Mis puutub ülemate kohustesse kaadri täiendusõppuste teostamisel, siis siin kõik ülemad ilma erandita peavad hoolt kandma selle eest, et kaadri täiendusõppused kaadrile tõsist tulu tooksid. Suurim kohustus aga täiendusõppuste kordamineku üle lasugu väeosaülemal õlgadel.

Täiendusõppuste teostamise aja kohta olgu kehtivad reeglid, et

- täiendusõppusteks ettenähtud aeg kasutatakse tervikuna ettenähtud kava nõuete täitmiseks,
- täiendusõppusi korraldataks võimalikult teenistus tundide arvel; kui aga kohalikud olud seda ei luba, siis täiendusõppusi tuleks korraldada mitte rohkem kui üks kord nädalas vabast ajast,
- täiendusõppused kestaksid aasta ringi.

Talveperioodil leidku käsitlemist need ained, milledest oli jutt eespool. Suveperioodil kaadri teadmiste täiendamise eesmärgiks olgu üksuste tegelik juhtimine taktikalistel koostööharjutustel ja manöövritel. Need tegeli-

kud juhtimisharjutused olgu väarikaks krooniks talveperioodil teoreetilistele ja praktilistele õppustele.

Peab kindlalt silmas pidama nõudeid, et:

- õppeainete ja -alade läbivõtmisel kaadrile ei seataks üles nõudeid, milledegi tema kutsevõimed ei ulatu,
- põhjalikkus on tähtsam kui mitmekülgus.

Ohvitseride täiendusõppuste peamiseks eesmärgiks aga jäägu nende teadmiste täiendamine operatiiv-taktikalise ehk juhtimise oskuse arendamiseks. Allohvitseride õppuse peamiseks eesmärgiks olgu aga puhtpraktiliste oskuste viimistlemine ja taktikalise mõtlemisviisi arendamine rühma tegevuse piirides.

Kaadri täiendusõppuste tegelik käik tuleb väeosades fikseerida vastavate kokkuvõtete, tööaruannete, kontrollraamatute jne. näol.

Minule võidakse ette heita, et uute aruannete ja kokkuvõtete ellukutsumine viivad meid liigsesse bürokratismi, tekitades liiga suurt paberlikkust ja asjata tööd. Pealiskaudsel vaatlusel paistab see esialgu küll nii. Kuid süvenedes asjasse ja arvesse võttes seniseid kogemusi, tuleb konstateerida, et meil seni sellel alal valitseb teatud segadus ja õige pildi saamine kaadri täiendusõppuste teostamisest kohapeal on äärmiselt raske.

Minule vaieldakse võib-olla vastu, et ega ükski aruanne, kontrollraamat jne. ei saa anda selget pilti sellest, mida möödunud perioodil kaader on tegelikult omandanud ja seda saab vaid siis näha, kui jälgida kaadri tegevust konkreetsete ülesannete täitmise juures, nagu üksuse juhtimisel lahingu- ning manöövriolukorras, tunniandmisel jne. Siiski see pole nii. Tähtis on, et kaadriõppused teostuksid kindla perioodilise kava (kavade) kohaselt. Õppusi tuleb järjekindlalt fikseerida, et vältida kordumisi. Mida kaader on omandanud, seda me jälgida ei saa, kuid me saame jälgida, mis on läbi võetud ja mis peaks olema omandatud. Ka ei usu mina, et aruannete koostamisel

aset leiaks valeandmete sissekandmine. Kui see nii on, siis me võiks samuti kõrvale heita ka igasugused majanduslikud, eriti rahalised aruanded.

Aruannete ja kontrollraamatute peamiseks eesmärgiks on ja jääb:

- õppuste reeglipärane organiseerimine,
- sagedaste kordumiste vältimine,
- õppuste ühtlustamine vormilisest küljest väeosades,
- ülevaatliku pildi saamine tehtud tööst,
- kontrollimise hõlbustus.

Pidades silmas kaadri täiendusõppuste suurt tähtsust, moodustab aruannete pidamine selle töö kõrval mürdosa tööst. Kuid kasu sellest on suur.

Täiendusõppuste s i r g j o o n e l i n e ja ajanõuetele vastav korraldus, õige aja ja õppeainestiku ulatuse reguleerimine tagavad meile täiendusõppuste eesmärkide saavutamist ja huvi säilitamist asja vastu.

4. Täiendusõppuste kontroll.

Kaadri täiendusõppuste teostamise sisulist ja vormilist külge tuleb kontrollida. Seda kontrolli peavad teostama kõik väljaõppe eest vastutavad ülemad.

Täiendusõppuste kontroll väljendub:

- õppekavade,
- õppeaja jaotuse,
- õppeainestiku ja selle ulatuse,
- õppuste organiseerimise,
- õppetöö tegeliku läbiviimise kontrollis ja
- kontrollõppuste korraldamises.

Esimest kontrolli teostaksid sõjaväeringkondade või diviiside ülemad vastavalt neile otseselt alluvates väeosades. Siin vastavad kontrollijad ülemad peavad õppeperioodi alguseks kõigepealt selgitama, kas:

- väeosajad ülemad on kinni pidanud Sõjavägede Staabi poolt ülesseatud eesmärkide taotlemisest,

- on arvesse võetud sõjaväeringkonna- või diviisiülema üldkorraldused ja suunavad näpunäited väljaõppes ilmsikstulnud vigade kõrvaldamiseks,
- väeliikide inspektorite nõuded on täitmist leidnud,
- aeg on õieti arvestatud,
- õppeainestiku ulatus on kaadri võimetele vastav,
- täitjatele määratud iseseisvad õppeülesanded on üldse vastuvõetavad ja jõukohased.

Väeosäüema poolt kinnitamiseks saadetud kaadri täiendusõppuste kavad (eraldi ohvitseride ja allohvitseride peale) kinnitatakse pärast kontrollimist ja saadetakse väeosadele kasutamisele võtmiseks tagasi.

Tekib vahenditult ülemal kavade ja tegeliku õppetöö jälgimise tagajärjel siiski kahtlus õppetöö tulemustes, siis tuleb õppeperioodi lõpul korraldada kontrollkatseid. Kontrollkatseid tuleb korraldada aga vastavalt iga eriväeliigi nõuetele ja piirides, mis väeosa kaadri täiendusõppuste kavas oli ette nähtud.

Kaadri täiendusõppuste väeosade kavu tuleb kontrollijale ja kinnitajale esitada iga aasta 15. oktoobriks. Kontrollijad peavad need väeosadele tagasi saatma hiljemalt 25. oktoobriks. Siis jääb väeosäülemal üle veel aega nõutud muudatuste tegemiseks ja õppuste esimese kuuõppekava väljatöötamiseks. Kuuõppekavadest saadetakse üks eksemplar vahenditult ülemale.

Kaadri täiendusõppuste üle tuleb pidada kontrollraamatut ohvitseride ja kaadriallohvitseride peale eraldi. Sellesse kontrollraamatusse kantakse sisse õppusest osavõtnute arv, õppuse tulemus jne.

Aasta lõpul väeosäülem võtab kokku kontrollraamatu lõpus talviste ja suviste õppuste tulemused vabasõnalise kirjelduse näol. Kokkuvõttele lisandatakse täiendusõppuste arvustik. Arvustik lõpetatakse väeosa ülema märkusega õppustel ilmnenuv puuduste ja soovitatavate muudatuste üle. Arvustiku ära kiri esitatakse vahenditule ülemale, kes, koos-

tades vastava üldise väekoondise arvustiku, esitab selle alluvuse järjekorras Sõjavägede Staabi ülemale.

Kaadri täiendusõppuste väeosa üldkava lisatakse juurde kontrollraamatule pärast üldise kokkuvõtte tegemist ja hoiatakse väeosas alal 5 a.

Sõjavägede Staap kontrollib väeosade kaadri täiendusõppusi:

- sõjaväeringkondade ja diviiside ülemate,
- väeliigi inspektorite,
- eridelegaatide ja
- väekoondiste kokkuvõtete ja arvustikuliste aruannete kaudu.

Niimoodi vastastikku kontrollitud õppused peavad Sõjavägede Staabi poolt ülesseatud üldiste ja perioodiliste eesmärkide saavutamist igati kindlustama.

Kontrolli teostamise nõuded, kontrollraamatu ja aruannete vormid tuleb paigutada Sõjavägede Staabi poolt väljaantavasse üldisesse õppekavasse.

V

LÕPPSÕNA.

Kaadri täiendusõppuste teostamine on osutunud hädavaajaliseks. Ja kui see on nii, siis tuleb vaid leida nende teostamiseks kõige otstarbekohasemaid viise ja läbiviimise võimalusi. Kuidas neid viimaseid teostada, sellest on eespool püütud anda ülevaade. Kuid kaader peab ka ise omama vee- net, et täiendusõppuste peamiseks eesmärgiks on vaid teadmiste taseme nõutaval kõrgusel hoidmine. Palju tööd tuleb sellel alal sooritada teenistuse ajal rööbiti teenistuskohuste täitmisega, veel rohkem tuleb aga enese kallal iseseisvalt tööd teha vabal ajal. Ainult iseseisev ja kavakindel enesehariduse töö on kindlaks tagatiseks oma kohuste ausas täitmisel riigi ja rahva vastu ning isiklikuks edasijõudmiseks teenistusredelil.

Šifrite kasutamine Maailmasõjas.

Kapten A. Viiret.

I

LÜHIKE ÜLEVAADE ŠIFRIASJANDUSE EHK KRIP- TOGRAAFIA AJALOOLISEST ARENEMISEST¹.

Šifriasjanduse ehk kriptograafia alged ulatuvad õige kaugesse minevikku. Arvatakse, et kriptograafiaga on tegel-
nud juba vanad hiinlased ja pärslased, kuid tollest ajast pole
säilinud ühtki seda arvamust kinnitavat dokumenti. Palju
enam on andmeid šifrite kasutamise kohta vanast kreeka-
ja roomaajast. Ajaloolaste tõendused lubavad kinnitada, et
vanad kreeklased ja roomlased panidki aluse tänapäeval
üldiselt tuntud šifrisüsteemidele — ümberpaigutus- ja asen-
dusšifritele.

Kuid alles XV sajandil hakkasid mitmesugused šifri-
misviisid oma arengus lähenema täiuslikkusele ja XVII sa-
jandil nad jõudsid selle arengu kõrgeimale tipule. Tol aja-
järgul osutati kriptograafia arendamisele ja dekripteerimise
edendamisele tõsist huvi. Mitmed toleaegsed šifrid on
koostatud niivõrd osavasti, et nad on hinnatavad tõhusate
šifrimisviisidena veel tänapäevalgi²).

¹) Kriptograafia on tuletatud greekakeelseist sõnust ja tä-
hendab „salakirja“. Tänapäeval mõistetakse kõige sagedamini kriptograafia all teadust, mis tegeleb sõnumite sisu salajustamise viiside uurimise-
ga šifrimise või kokkuleppekeele abil. Keemiliste tintide kasutamine
ja sõnumite salajustamise muud võtted siia ei kuulu.

Kriptoloog on isik, kes toimib šifriasjandusse, peamiselt aga
võõraste šifrite avamise puutuvaid teoreetilisi uurimisi.

Dekripteerimine tähendab avama võõrast šifrogrammi, mille
šifrivõti ei ole teada.

²) Lange et Soudart, *Traité de cryptographie*, 1935, lk. 15, 17, 18
ja 36.

Pärast mainitud ajajärku algas šifrite arengu ja kasutamise alal languse ajajärk, mis kestis ligi kaks sajandit (XVIII ja XIX sajand). Šifreid kasutati üha harvemini ja kasutatavad šifrid muutusid kord-korralt nõrgemaks. 1870.—1871. a., Saksa-Prantsuse sõjas, kasutati šifre võrdlemisi vähe, nagu see on selgunud sellekohasest eriuurimusest, mis teostati Berliini sõjaarhiivis leiduvate dokumentide põhjal.

XIX ja XX sajandi vahetusel tärkas uuesti elavam huvi kriptograafia vastu. Tekkis uuesti arusaamine teoreetiliste uurimuste tähtsusest kriptograafia alal. Suuremate riikide sõjavägedes hakkas levima šifrite kasutamine ja alates a. 1888, nagu kinnitavad Lange ja Soudart oma teoses „Traité de cryptographie“, esinevat kriptograafia õppeainena kõigis sõjakooles¹⁾.

Kriptograafiliste uurimuste alal on alati esirinnas samunud Prantsusmaa. Temale on järgnenud Itaalia, kuna Saksamaal ja Austrias on selle küsimusega tegeldud vähe-mal määral²⁾.

Vahetult enne Maailmasõda tegeldi šifritega peale diplomaatilise teenistuse vaid mõne üksiku riigi sõjaväes ja sealgi väga piiratult ning peamiselt kõrgemates staapides. Maailmasõjas raadioside kiire arengu ja tema kasutamise laialdase leviku tõttu muutus šifrite kasutamine väga laialdaseks ja kogu šifriasjanduse arenemine sai uut hoogu.

II

ŠIFRITE KASUTAMINE PRANTSUSMAAL.

Rahuaegne ettevalmistus.

Esmakordselt loodi Prantsusmaal eriline šifriosakond sõjaministeeriumi juurde 1912. a. Selle koosseisus oli esi-

¹⁾ Lange et Soudart, Traité de cryptographie, 1935, lk. 54, 57, 64, 66 ja 67.

²⁾ Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 215.

algselt vaid kaks ohvitseri-eriteadlast (need tookordsed kaks ohvitseri olid hiljem tuntud prantsuse kriptoloogia kindralid Givierge ja Cartier) ja seal šifriti ja dešifriti sõjaministeeriumi salajast kirjavahetust. Muuseas organiseeris šifriosakond ka mitmesuguseid šifrikursusi, kus valmistati ette ohvitseride, kellele tuli sõja korral täita šifrimistööd¹⁾).

Kuid on andmeid, et juba 1903. a. teotses Prantsusmaal sõjaväe kriptograafiakomisjon, mille liikmeteks olid kriptograafiaga tegelevad ohvitserid, kuid kes kuulusid väeosade koosseisu ja täitsid seal tavalisi ülesandeid. Osa selle komisjoni liikmetest moodustasid sõja korraks ettenähtud dekripteerimisbüroo südamikud. Kriptograafiakomisjon oli kriptograafiliste uurimuste ja sõjaväes kasutatavate šifrite koostamise keskuseks, kes ühtlasi valmistas ette uusi kriptolooge.

See komisjon sai rahu ajal dekripteerimistöödeks vastavat uurimismaterjali saksa šifrogrammide näol nendelt raadiojaamadelt, mis asetsesid Prantsuse idapiiril olevates Saksa kindlustes. Mobilisatsiooni ajast alates need jaamad pidid varustama luurematerjaliga sõja korraks loodavat sõjaministeeriumi dekripteerimisbürood.

Kuigi šifriosakond kuulus ministeeriumi juurde, teotses ta tihedas sides kindralstaabiga. Mitmesuguste šifri- ja dekripteerimisteenistusse puutuvate küsimuste selgitamiseks katsetati šifri- ja dekripteerimisteenistust, nende sõjaaegset organisatsiooni ja nende koostööd raadiosideteenistusega kindralstaabi välisõitudel, mis toimusid 1914. a. aprillis ja mais. Neil välisõitudel pidid šifrimisega tegelema kõik staabi ohvitserid. Seal selgusid mitmedki šifrite kasutamise ja raadioside reeglite vastu patustamised, ehkki šifriosakond oli korraldanud staabi ohvitseridele enne seda mitme kuu jooksul šifrimisharjutusi²⁾).

1) Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 399 ja 408.

2) Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 99, 400, 401 ja 407.

Prantsuse kindralstaap nägi enne sõda ette vaid nende üldiste korralduste ja operatiivsete telegrammide šifrimist, mis vahetati sõjaministri, ülemjuhataja ja suurte väekoon- diste (armeede, korpuste) staapide vahel. Kõige madalama- mateks juhtimisastmeteks, kus veel võib tekkida vajadusi šifrite kasutamiseks, peeti diviiside staape¹⁾.

Märkimist väärib asjaolu, et Prantsuse kindralstaap töötab kriptograafiliste uurimiste alal käsikäes kodanlike võimudega — välisministeeriumi ja politseiga. See koostöö andis väga viljakaid tulemusi, sest välisministeerium, kes diplomaatilises teenistuses juba ammu kasutas šifreid, evis kriptograafia alal väärtuslikke materjale ja kogemusi, mis kasulikud olid ka sõjaväele²⁾.

Tegevus sõja ajal.

Sõja korraks oli ülemjuhataja staabi juurde šifrite e- nistuse ülesannete täitmiseks ette nähtud vaid üks ohvitser-eriteadlane, kes kuulus staabi 2. osakonna koos- seisu. Kuid kohe pärast mobilisatsiooni tekkis vajadus täiesti iseseisva šifriteenistuse loomiseks ülemjuhataja staabi juurde, mille koosseisu kuulus esialgu kuus ohvitseri- eriteadlast³⁾.

1914. a. kevadistel kindralstaabi välisõitudel, nagu ees- pool mainitud, selgusid suured puudused šifrite ja raadio- side kasutamisel. Seepärast ülemjuhataja 6. augusti 1914. a. korraldusega, seega kohe sõja algusel, piirati raadioside kasutamist. Raadiosidet lubati kasutada vaid äärmisel vaja- dusel, kui traatsidevahendid lakkavad töötamast.

Kuid võimaliku edasitungi korraks nähti siiski ette laialdasemat raadioside kasutamist ja seepärast oli vaja aegsasti hoolitseda šifriteenistuse paremale tasemele tõst- mise eest väekoondiste staapides.

¹⁾ Lange et Soudart, *Traité de cryptographie*, 1935, lk. 84.

²⁾ *Revue Militaire Française*, 1931, XLI, lk. 216.

³⁾ *Revue Militaire Française*, 1924, XII, lk. 400.

Nii määrati rahu ajal vastava erikursuse lõpetanud ohvitseride hulgast iga armee staabi juurde üks šifriohvitser.

Need šifriohvitserid pidid olema üldise šifri- ja dekripteerimisteenistuse esindajad armeedes ja pidid ühtlasi olema instruktoriteks oma tulevastele kaastöölisele. Mitme armee staabis tükil ajal aga ei saadud aru selle uuenduse otstarbest ja tähtsusest ja mõned staabiülemad rakendasid šifriohvitseri isegi tavalisele 2. osakonna tööle. Oli vaja korduvaid ülemjuhatause selgitavaid ringkirju, enne kui jõuti sel teenistusosalal enam-vähem nõutavale tasemele. Peagi pandi šifriteenistuse täitmine lihtsalt armee staabi 2. osakonnale ja šifriohvitserid arvati 2. osakonna koosseisu.

Peab tähendama, et raskused, milledega üldise šifriteenistuse taseme tõstmisel tuli võidelda, olid väga suured. Peakorteris šifriosakonna ülem viivitas kaua aega juba otsustatud šifrite muutmise, et vältida võimalikke segadusi, mida toovad kaasa uued šifrid, kuigi võis arvata, et kasutatavad šifrid on vastasele juba teatavaks saanud. Nii muudeti armeede numbrilisi šifri-sõnaraamatuid ajavahemikul 1. augustist 1914. a. kuni 15. jaanuarini 1915. a. (5½ kuu kestel) kolm korda, kuid kolme aasta kestel ei juletud korragi katsetada tähealiste šifrisüsteemidega¹⁾.

Vahepeal kummalgi sõdival poolel raadiosidevõrk laienes järjest väiksemate osade ja üksuste juurde. Stabiliseerunud rinnetel rakendati tegevusse üldse kõik võimalikud sidevahendid ja need levisid kuni kõige väiksemate üksusteni. Kuid peagi kogeti, et teised sidevahendid olid sõnumite saladuse hoidmisel niisamuti puudulikud nagu raadiogi. See tõttu šifrite kasutamine, mis sõjategevuse algul oli ette nähtud vaid väekoondistele, levis kord-korralt koguni kuni kompaniteni²⁾.

Šifrite kasutamise levikule mõjus takistavalt asjaolu, et ettevalmistamatuse tõttu ei osatud igal pool šifreid korra-

¹⁾ Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 407, 408, 410, 411 ja 412.

²⁾ Lange et Saodart, Traité de cryptographie, 1935, lk. 85.

likult käsitleda. Vajaliste oskuste tõstmiseks korraldati järjekindlalt asjaomalistele vastavaid harjutusi. Püsiv töö andis ka tagajärgi ja sõja lõpu poole evisid isegi väiksemate väekoondiste ja väeosade (diviiside ja rügementide) staabid oma koosseisus igäüks üht ohvitseri, kes oli spetsialiseerunud šifrite alal¹⁾.

Telefonilisi kõnesid varitses ka küll pealtkuulamise oht, kuid telefonil vahetatavad teated evisid rohkem kohalikku tähtsust ja nende varjamiseks saadi kasutada rohkem tehnilisi võtteid (kahejuhtmeline liinid jne.)²⁾.

Prantslased kasutasid siiski telefoniliste sõnumite tähtsamate sõnade šifrimiseks nn. šifrimärkmikke (carnets de chiffre), mis esialgu sisaldasid umbes 50 tähtsamat sõna ja mida asendati kolmenumbriteliste gruppidega. Kui raadiosidevõrk laienes väiksemate üksusteni, siis lubati erakorraliselt neid šifrimärkmikke kasutada ka siin. Edaspidi neid märkmikke täiendati ja võeti üldiselt väeosades kasutamisele raadiosidevõrgus. Väekoondiste jaoks koostati rikkalikuma sisuga märkmikud ja neid nimetati koodideks. Üldiselt märkmikud ja koodid olid koostatud samade põhimõtete järgi, kui suurte koondiste staapides kasutatavad šifri-sõnaraamatudki. Imelikul kombel oli sakslaste juures sel alal toimunud analoogiline evolutsioon (Geheimtafel, Schlüsselheft, Satzbuch)³⁾. Seega levinumaid šifrimisviise oli šifri-sõnaraamatute, koodide ja šifrimärkmikkude kasutamine. Ehkki neid kõiki õige sagedasti muudeti ja uuendati, võeti juba sõja teisest aastast alates nende juures kasutamisele veel ülešifrimine, et tagada šifrite kindlust ka seks juhuks, kui šifri-sõnaraamat või -märkmik mingil viisil (spionaaž, vangid) satub vastase kätte⁴⁾.

¹⁾ Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 411.

²⁾ Bulletin Belge des Sciences Militaires, 1931, I, lk. 416.

³⁾ Revue Militaire Française, 1934, XII, lk. 413, 414 ja 416.

⁴⁾ Revue Militaire Française, 1924, XIII, lk. 66.

Sõja esimesil päevil osutusid dekripteerimisteenistuse tulemused nõrgaks.

Sõjaministeeriumi dekripteerimisbüroo sai üsna sõja alguses vähe vastase raadiogramme. Kuid sellest ajast peale, kui sakslased ületasid piiri ja kui nad purustatud traatsidevõrkude tõttu vallutatud maa-alal olid sunnitud kasutama rohkemal määral raadiosidet, kasvas kinnipüütud saksa raadiogrammide hulk suuremaks. Esialgu olid dekripteerimistulemused väga kasinad, sest sakslased loobusid võrdlemisi lihtsetest rahuaegsetest šifritest ja kasutasid nende asemel palju keerukamaid. Kuid prantslaste õnneks oli sakslastel enestelgi palju arusaamatusi oma keerukate šifritega. Šifritud raadiogrammides tekkis palju vigu ja neid tuli üleandmisel mitu korda korrata. Saksa väekoondistes teostasid sõnumite šifrimist ja dešifrimist raadio-ohvitserid ja šifrid olid teada raadiojaamades. Seepärast arusaamatuste korral dešifrimise juures raadiojaamad küsisid ja andsid vastastikku selgitusi arusaamatuste kohta täiesti oma äranägemise järgi ja tegid seda enamasti lahtiselt. Neid vigu kasutasid prantsuse kriptoloogid ja nii võimaldasid sakslaste eksimused šifrite kasutamisel prantslastele tundma õppida saksa šifrite saladusi.

Sakslased, nähtavasti haaratud oma edust, aga ka raskuste tõttu, mis tekkisid šifrite kasutamisel, lõpuks loobusid kõigist ettevaatuse abinõudest ja hakkasid radioteateid vahetama täiesti lahtiselt. Eriti laialdaselt tuli seda ette nende paremal tiival teotseva ratsaväe juures. See oli nn. „Marwitzi lahtiste raadiogrammide periood“, millal kinni püüti suur hulk äärmiselt tähtsa sisuga raadiogramme.

Prantslaste senised dekripteerimised ei olnud tõelised dekripteerimised, vaid ainult õnnega seotud tõlgitsused. See, mida otsiti, olid šifrivõtmed, mis oleksid võimaldanud lugeda kogu sakslaste korrespondentsi.

Esimene võti leiti alles 1. oktoobril 1914. a. Selle võtme leiutamine võinuks prantslastele ehk varemgi õnnestuda,

kui mitmesuguste sellesse küsimusse puutuvate dokumentide dekripteerimisbüroole saatmisega poleks liialt viivitatud. Pärastised kontrollimised näitasid, et mitmed tähtsad šifrogrammid, mis raadiokuuldejaamades olid kinni püütud, olid arusaamatuste tõttu jäänud dekripteerimisbüroole hoopis saatmata¹⁾.

Leitud võti saadeti armeedele kasutamiseks ja paluti sellesse puutuvad asjaolud hoida saladuses. Kuid saladuse hoidmises oldi äärmiselt hoolimatu. Saksa šifrivõtme avastamisest, kui suurest uudisest, kõneldi nii staapide ooteruumides kui ka rindel kaevikuis. Sellest kirjutati isegi ajakirjanduses. Ülemjuhatus oli sunnitud korduvalt ringkirjaga sellele väärnähtele tähelepanu juhtima ja käskis piirata miinimumini isikute arvu, kes võiksid pühendatud olla sellesse küsimusse. Sakslastele said siiski need asjaolud teatavaks ja nad piirasid oma raadiotööd, nii et prantslastel edaspidi šifrogrammide vähesuse tõttu oli mõningaid raskusi uute šifrimeetodite ja -võtmete lahendamisel. Siit peale uute saksa šifrite avastamise puhul ei tehtud neid enam üldiselt teatavaks, vaid sellest teatati ainult neile, kellele see näis ilmtingimata tarvilik olevat²⁾.

Muuseas peab tähendama, et Marne'i lahingu ajal prantsuse väejuhatus, vastandina Hindenburg'ile ja Ludendorff'ile Tannenbergi lahingus, ei saanud kasutada vastase raadiogramme, sest sel ajal kinnipüütud šifrogrammid dekripteeriti alles paar nädalat hiljem, nagu seda õiendab kindral Givierge³⁾.

Kui 1914.—1915. a. liikuvõjja perioodil prantslaste dekripteerimisteenistusel oli võimalus kasutada isegi Saksa ülemjuhatuses šifrograme, siis hiljem sel alal tulemused jäid järjest piiratumaks, sest vastane muutus raadioside kasutamisel ettevaatlikumaks. See tuli arvatavasti ka sellest, et

1) Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 401, 402, 403 ja 406.

2) Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 404, 405 ja 411.

3) Givierge, Cours de cryptographie, a. 1932, lk. V märge (1).

stabiliseerunud olukorras võidi kasutada rohkem traatsidevõrku ja sakslased olid juba teadlikud prantsuse dekripteerimisteenistuse senistest tulemustest. Nende kõrgemad staabid loobusid raadiosidest peagu täiesti pikemaks ajaks.

Alates 1916. a. teisest veerandist kuni 1918. a. suurte pealetungideni püütud raadiogrammid evisid vaid kohalikku tähtsust¹⁾). Puhtkriptograafilisest seisukohast oli see prantslastele siiski üks huvitavamaid ajajärke. Selle kestel toimetati sõjaministeeriumi dekripteerimisbüroos põhjalikke uurimisi saksa šifrite kohta, mis varieerusid ühest saksa väekoondise võrgust teise. Väga sagedasti juba mõni tund pärast mingisuguse saksa šifrogrammi tabamist võidi selle lahendus saata peakorterile.

Huvitavaks näiteks šifrite oskamatu kasutamise kohta sellest ajajärgust on see asjaolu, et üks saksa diviise Chemin des Dames'i rajoonis teatas pikemat aega raadioga igal hommikul šablooniliselt: „Õo möödus vaikselt, muud midagi teatada ei ole.“ Kui muudeti šifrit, siis selle igahommikuse teate üleandmist jätkati ikka endises šabloonilises redaktsioonis. Teadagi, et sellane talitusviis šifri muutmisel andis prantsuse kriptoloogidele väga hea lähtealuse uue šifri avastamiseks.

Sõjaministeeriumi, peakorteri ja armeede šifriorganite vahel oli tihe koostöö. Viimaste juhid viibisid perioodiliselt Pariisis ministeeriumi juures staažil. Peale selle oli loodud kindel omavaheline sidevõrk, et igasuguseid šifritesse puutuvaid andmeid ja teateid oleks võimalik kohe vahenditult ja kiiresti edasi anda.

Tegelikult saadi 1917. a. lõpu poole šifrogramme peamiselt väiksematelt üksustelt, seepärast dekriptöörid pidid sagedasti minema armeedesse, et uurida asjaolusid, ja kriptoloogide töö koguhulk muutus õige suureks. Nii töötas tollal šifri- ja dekripteerimisteenistuse alal peakorteri juures

¹⁾ Revue Militaire Française, 1924, lk. 411 ja 412.

umbes 15 ohvitseri, iga suurema väekoondise (armee) staabis 3 ohvitseri ja sõjaministeeriumi juures umbes 25 ohvitseri, kelledest umbes 10 ohvitseri olid ametis liitlastega vahetavate sõnumite šifrimise ja dešifrimisega.

Tavaliselt saadeti sõjaministeeriumi dekripteerimisbüroost lahendatud šifrivõtmed peakorterile ja armeedele kasutamiseks, kuna korpused reeglina ei tegelnud šifritud raadiogrammidega, nad kasutasid otseselt vaid nende poolt püütud lahtise sisuga raadiogramme¹⁾.

1918. a. kevadiste pealetungide ajal saksa suuremad väekoondised hakkasid jälle kasutama raadiosidet, sest traat-sidevõrk vallutatud maa-alal oli purustatud. Sakslaste šifri-meetodid olid juba rohkem komplitseeritud, kuid sakslaste eksimused nende tarvitamisel lubasid prantslastel siiski tungida nii mõnegi tähtsa šifrogrammi sisusse²⁾.

Kogu sõja kestel prantslased rekonstrueerisid üle 30 saksa šifrikoodi, mille hulgas oli ka üks allveelaevade kood. Häid tulemusi saavutati ka diplomaatiliste šifrite dekripteerimisel.

Kokkuvõte.

Prantsuse šifri- ja dekripteerimisteenistus oli tarvilisel määral ette valmistatud juba rahuajal, seepärast suudeti sel alal kogu sõja kestel sammu pidada järjest suurenevate nõuetega.

Šifrite kasutamine levis kiiresti kuni väiksete üksus-teni ja nende käsitlemine nõudis suurt hulka vastavalt ettevalmistatud personaali. Viimaste soetamine nõudis järjekindlat hoolt. Suurte väekoondiste staabid evisid oma koosseisus 2. osakonna alljaotusena vastava eriteenistuse.

Kõige otstarbekamaks šifrimisviisiks osutus šifri-sõnaraamatute, -märkmike ja koodide kasutamine ühes ülešifrimisega.

¹⁾ Bulletin Belge des Sciences Militaires, 1931, I, lk. 410.

²⁾ Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 416 ja 417.

Hoolimata sellest, et sakslased kord-korralt tõstsid oma šifri- ja raadiosideteenistuse taset, saavutas prantsuse dekripteerimisteenistus siiski silmapaistvaid tulemusi.

Uute šifrivõtmete avastamine toimus sõjaministeeriumi dekripteerimisbüroos. Sõja lõpu poole läkitati kriptolooge sellele tööle ka armeede staapidesse.

Mitmesuguste šifriorganite (-osakondade, -teenistuste, -jaoskondade) vahel valitses tihe koostöö ja kiireks omavaheliseks sidepidamiseks kasutati kindlaid sideühendusi.

III

ŠIFRITE KASUTAMINE SAKSAMAAAL.

Rahuaegne ettevalmistus.

Saksamaa astus Maailmasõtta väga puuduliku ettevalmistusega šifri- ja dekripteerimisteenistuse alal. Enne sõda Saksamaal ei eksisteerinud ühtki sellast õppekeskust, kus oleks eriliselt käsitletud šifrite kasutamist ega polnud ühtki asutust, kus oleks tegeldud dekripteerimisküsimustega. Kõrgemal juhtkonnal näis puuduvat küllaldane arusaamine selle ala tähtsusest, mida tõendab asjaolu, et kindralstaabis šifritesse puutuvate ülesannete täitmine pandi lihtselt ohvitseridele, kes selleks polnud saanud mingisugust erilist ettevalmistust, kuna väekoondistes šifrimine oli usaldatud raadioohvitseridele. Šifriteenistusse määratud ohvitserid pidid ette valmistuma omal käel, kusjures aga puudus väärtuslik erialane kirjandus.

Peale selle Saksa kindralstaabil polnud mingisugust kontakti koostööks kriptograafia alal kodanlike võimudega. Prantsusmaal andis sellane koostöö väga viljakaid tulemusi, kuna saksa välisministeerium, admiraliteet ja kindralstaap piirdusid igauks vaid oma võimalustega. Sellest oligi tingitud mahajäämine kriptograafia alal üldse¹⁾.

¹⁾ Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 215 ja 216.

Tegevus sõja ajal.

Puuduliku rahuaegse ettevalmistuse tõttu saksa šifriteenistus Maailmasõjas ei seisnud oma ülesande kõrgusel. Arvurikkad dekripteerimised, mida sõja algusest peale sooritasid prantslased ja mis hiljem korda läks ka inglastel, tõendavad, et saksa šifriteenistuse organisatsioon oli puudulik ja kasutatavad šifrid hoolimata nende keerulisusest ei pakkunud dekripteerimiste vastu küllaldast kindlustust¹⁾. Saksa šifrite koostajad nähtavasti evisid küll tehnilisi teadmisi, kuid neil polnud küllaldaselt praktilisi kogemusi²⁾.

Kuna sõja algus tabas saksa raadiosideteenisust selle reorganiseerimise ajajärgus ja raadiojaamadel puudusid tarvilikud juhtnõõrid tegevuseks väliolukorras, siis see asjaolu koos puudulikult ettevalmistatud šifriteenistusega oli põhjuseks, et sakslased olid algul šifrite kasutamisel hoopis saamatud. Hiljem sakslaste šifriteenistus küll paranes, kuid kogu sõja kestel arenes ta väga aeglaselt ja ei suutnud prantslaste šifriteenistuse tasemele tõusta ega viimase arenguga sammu pidada.

Sakslased said ise väga hästi aru oma šifrite puudulikusest ja nende väärtuse tõstmiseks asutati kindralstaabi 3. B osakonna juurde erijaoskond, mille ülesandeks oli kasutatavate šifrite vastupidavuse kestev proovimine³⁾.

Samuti püüti ringkirjade ja juhtnõõride andmisega šifrite kasutamisoskust tõsta ja seega vältida šifrimise juures eksitusi, millised võisid kergendada vastase kriptoloogide tööd⁴⁾.

1917. a. lõpuks oli sakslastel peagu samasugune süsteem šifrite kasutamisel kehtiv kui prantslastelgi. Armeede ja korpuste jaoks olid aja jooksul välja arendatud umb. 2000—4000 sõnast koosnevad šifriraamatud (Satzbuch), mis vastasid

¹⁾ Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 211 ja 215.

²⁾ Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 412.

³⁾ Nicolai, Geheime Mächte, 1925, lk. 143.

⁴⁾ Lange et Soudart, Traite de cryptographie, 1935, lk. 88—91.

prantslaste koodidele. Diviiside jaoks olid koostatud umbes 1000 sõnast koosnevad šifrivihikud (Schlüsselheft), mis vastasid prantslaste šifrimärkmikule. Väiksemates üksustes olid kasutamisel käskude tabelid (Befehlstafel) ja salajased tabelid (Geheimtafel). Kõiki neid koode, vihikuid ja tabeleid püüti võimalikult sagedamini vahetada. Ülešifrimist kasutati vaid mõnedel juhtudel kõrgemate instantside juures. Mitmesuguste kohanimedega tähendamiskes, mis šifritud sõnumites esinesid väga sagedasti ja seega olid kriptoloogidele heaks alguseks šifri avamisel, leiutasid sakslased väga otstarbekohase abinõu. Nimelt võtsid nad kasutusele varjunimed (Decknahmen), mis koos muu sõnumi sisuga kuulusid peale selle veel šifrimisele. Neid varjunimesid vahetati õige sagedasti, tarbe korral isegi mitu korda päevas. Sellane sakslaste talitusviis tekitas prantsuse kriptoloogidele palju peamurdmist.

Saksa sõjalaevastikus kasutatud šifrite kohta tuleb tähendada, et neid kõiki suutsid inglased dekripteerida. Inglise admiraliteedi dekripteerimisbüroos, mis väga hästi oli arendatud ja kus töötas tuntud professor Ewing'i juhatusel üle 50 isiku, dekripteeriti mõnel päeval kuni 2000 saksa sõjalaevastiku šifrogrammi. Tänu inglise luureteenistusele ja mitmesugustele õnnelikkudele juhistele avastasid inglased kõik sakslaste šifrid ja koodid, nagu seda kinnitab professor Ewing¹).

Saksa diplomaatilise teenistuse šifrid polnud samuti Maailmasõja päevil ajanõudeile vastavad, nagu seda kinnitab maailmasõjaaegne saksa ülemjuhatus luureteenistuse ülem oberst Nicolai²). Sellest oligi tingitud, et mitmed sakslaste salajased diplomaatilised telegrammid said vastastele teatavaks. Üks silmapaistvamaid sellaseid juhtumeid oli nn.

¹) Revue Militaire Française, 1924, XII, lk. 414, 416 ja XIII, lk. 66 ja 68.

²) Nicolai, Geheime Mächte, 1925, lk. 145.

Zimmermann'i juhtum. Nimelt õnnestus inglastel dekripteerida saksa välisministeeriumi korrespondentsi Saksa saadikuga Põhja-Ameerika Ühendriikides. Sellest selgus, et viimane pidi saklaste poolt peatselt väljakuulutatava piiramatu allveesõja puhuks mõjutama Ühendriike jääma erapooletuks, või kui see ei osutu võimalikuks, siis püüdma meelitada Mehhikot liitu Saksamaaga P.-Ameerika Ühendriikide vastu. Need asjaolud tehti teatavaks president Wilson'ile ja pärast nende avaldamist ajakirjanduses ei suutnud enam miski vältida sõda Ühendriikidega¹⁾.

Idarindel sai saksa dekripteerimisteenistus alguse päris juhuslikult. Nimelt keegi saksa keeleteaduse professor Deubner astus vabatahtlikuna landsturmi teenistusse, et töötada vene keele tõlgina. Talle anti tõlkida Königsbergi raadiojaama poolt kinni püütud venelaste raadiogramme, milliseid sõja alguses venelased saatsid enamasti lahtiselt. Lahtiste raadiogrammide hulgas oli ka šifrogramme, mis olid väga lihtse šifriga šifritud ja neid õnnestus professor Deubneril dekripteerida²⁾). Sellega oli dekripteerimistele algus tehtud. Lühikese ajaga saavutasid sakslased idarindel sel alal väga suuri tulemusi. Kuid et vene šifriteenistus kuni sõjategevuse lõpuni ei tõusnud ülesande kõrgusele, siis ei valmistanud edaspidigi sakslastele vene šifrogrammide dekripteerimine erilisi raskusi. Vene raadiogrammid olid kogu aeg sakslastele parimaks luureallikaks.

Nagu näha, saksa dekripteerimisteenistuse teatav edu vene rindel oli tingitud vene šifri- ja raadiosideteenistuse nõrkusest.

Läänerindel, vähemalt sõja algul, ei saavutatud dekripteerimise alal kuigi tähtsaid tulemusi. Prantslaste ja inglaste šifrogrammide dekripteerimisest ei võinud esialgu juttugi olla, kuna saksa kindralstaabil puudusid vastavad kogemused. Tol ajajärgul raskendas sakslastele vastase šifrogram-

¹⁾ Bulletin Belge des Sciences Militaires, 1936, I, nr. 3, lk. 283.

²⁾ Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 220.

mide püüdmist veel asjaolu, et prantslaste ja inglaste raadiojaamad pea alati vaikisid, kuna neil oli kasutada korras traatsidevõrk. Edaspidi sakslaste dekripteerimisteenistus, samuti nagu nende šifriteenistusk, arenes väga aeglaselt, seepärast on küsitav, kas nad üldse suutsid prantslaste ja inglaste kõrgemate väekoondiste šifreid dekripteerida. Pealegi vahetasid prantslased ja inglased šifrisüsteeme ja võtmeid õige lühikeste vaheaegade järel¹⁾. Võib arvata, et väiksemate üksuste šifrogramme sakslastel läks korda dekripteerida, sest need olid šifritud lühendatud šifrimärkimike järgi; viimased, olles välja jaotatud paljudele vähekoogenuile šifrijaille ja ühtlasi, olles kasutamisel üsna eesliini läheduses, võisid retkede korral hõlpsasti sattuda vastase kätte²⁾.

Inglaste andmetel olevat sakslastel Neumünster'is teotseenud üks eriline raadiokuuldejaam ühes dekripteerimiskeskusega vastase mereväe ühenduste pealtkuulamiseks. Üks teine sellane dekripteerimiskeskus asus saklastel Spa's, nagu seda mainib kindral Ronge³⁾.

Kokkuvõte.

Šifri- ja dekripteerimisteenistuse alal astus Saksamaa Maailmasõtta ettevalmistamatult. Enne sõda Saksa kindralstaabil puudus tarviline arusaamine selle ala tähsusest.

Sõja alguses oli saksa šifriteenistus hoopis nõrk. Sõja kestel tegid sakslased kõik selle ala parandamiseks, kuid siiski nad ei suutnud võistelda prantslaste ja inglastega.

Sõja lõpupoole oli levinumaks šifrimisviisiks šifrisõnaraamatute, -vihikute ja -tabelite kasutamine.

Teatavaid tulemusi dekripteerimises saavutasid sakslased vaid idarindel, mida soodustas vene šifriteenistuse äärmine nõrkus; läänerindel vastase šifrite dekripteerimise tulemused osutusid hoopis tühisteks.

¹⁾ Nicolai, Geheime Mächte, 1925, lk. 145.

²⁾ Revue Militaire Française, 1924, XIII, lk. 59.

³⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 316.

IV.

SIFRITE KASUTAMINE AUSTRIA-UNGARIS.

Rahuaegne ettevalmistus.

Austria-Ungari kindralstaabi luureosakonna juurde loodi šifriteenistus šifrigrupi nime all 1911. a. Šifrigrupi koosseisu kuulus esialgselt vaid üks ohvitser, kes tegeles nii šifrimise kui ka dekripteerimisega. Enne seda täideti neid ülesandeid luureosakonna ohvitseride poolt kõrvalülesannetena.

Esmakordselt tehti dekripteerimisega algust 1908. a., millal Austria mereväe raadiojaamad asusid jälgima Antivar'i jaama raadiotööd. Samal ajal seati sisse kuuldeteenistus ka telegraafi- ja telefoniühendustel Serbia suhtes. Kinnipüütud šifrogrammide dekripteerimine nõudis küll palju vaeva, kuid seeläbi rikastuti hulga kogemustega¹⁾.

Õige suurel arvul püüti võõraid šifrogramme 1911. a. Itaalia-Türgi (Tripoli) sõja päevil, millal loodigi ülalmainitud „šifrigrupp“, sest tööhulk oli suureks paisunud. Nii tegeleti vene, serbia ja teiste šifrogrammidega kuni Maailmasõja puhkemiseni¹⁾.

Seega näeme, et Austria šifri- ja dekripteerimisteenistus oli Maailmasõja puhkemisel küllaldaselt ette valmistatud.

Tegevus sõja ajal.

Austria šifriteenistuse tegevuse kohta Maailmasõjas on raske ette tuua midagi kindlat, sest Austria tähtsamate vastaste, nagu Itaalia, Vene, Rumeenia ja Serbia raadioluure ja dekripteerimisteenistuste tulemuste kohta pole avaldatud mingisuguseid andmeid, mis lubaksid otsustada Austrias šifriteenistuse üle. Igatahes peab arvama, et šifriteenistus Austrias, olles juba rahuajal ette valmistatud, suutis temale pandud ülesanded täita, pealegi kus Austria

¹⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 57 ja 80.

vastased, välja arvatud Itaalia, seisid üldiselt sellel alal temast madalamal.

Tuleb märkida, et austerlased üldse kasutasid raadiosidet kogu sõja kestel väga tagasihodlikult.

Vene rindel Austria dekripteerimisteenistus sõja alguses ei kohanud kuigi suuri raskusi, sest venelased saatsid raadiogramme kas osaliselt või täiesti lahtiselt. Alles 14. septembril 1914. a. tegi Vene „stavka“ korralduse üle anda raadioteel ainult šifritud tekste. Kuid venelased kasutasid väga lihtsaid „Caesari“ šifri tüübilisi šifreid ja šifrite muutmisel jäid nad püsima juba sissejuurdunud süsteemide juurde¹⁾. Sellele seltsis veel asjaolu, et venelased olid šifrite ja raadioside kasutamisel äärmiselt oskamatud ja hooletud ja tegid sellaseid vigu, mis hõlbustasid austerlastel nende šifrite avastamist. Lõpuks näis ka vene kõrgemal juhatusel puuduvat täielik arusaamine šifri tähtsusest.

Olgu allpool toodud mõned näited.

1914. a. oktoobris panid venelased kehtima uue šifri. Ühel raadiojaamal aga ei olnud sellest aimugi ja temale korraldi raadiogramm vana šifriga. Mõistagi, see eksisamm paljastas otsekohe uue šifri.

Kui venelased 20. detsembril 1914. a. panid kehtima oma 13. šifri, siis neil ei olnud sellest mingit kasu, sest see oli austerlastele juba ammu teada, kuna venelaste 3. armee oli võtnud selle kasutamisele 6 päeva varem²⁾.

1916. a. suvel, nn. Brussilovi pealetungi ajal, oli venelastel kehtima pandud uued raadioreeglid ja koodtabelid, mis aga raske käsitletavuse tõttu tekitasid nurinat. Mõned armeejuhatused läksid tagasi endistele süsteemidele. Üks 8. armee koosseisu kuuluvaid väekoondisi sai hakkama isegi sellase eksimusega, et andis uue šifrivõtme teada lahtise raadiogrammiga. Vene edelarinde juhatus pani kehtima

¹⁾ Figl, Systeme des Chiffrierens, 1926, lk. 15.

²⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 124 ja 188.

uue koodi, kuid austerlaste „lohutuseks“ teatas vana šifriga, et uus ei nõua ülešifrimist.

Sellaseis tingimusiis polnud ime, kui austerlased dekripteerisid elavamail perioodidel kuni 70 ja nn. Kerenski peale-
tungi ajal 1917. a. juulis isegi kuni 333 šifrogrammi päevas.

Kui venelastele lõpuks selgus, et austerlastel on korda läinud peagu kõiki šifrogramme dekripteerida, siis tekkis neil arvamine, et selleks on kaasa aidanud reeturid ja austerlased on viimastelt vene šifrivõtmed ostnud.

Esimene dekripteerimine austerlaste poolt Itaalia rin-
del sooritati 5. juunil 1915. a. Need olid mõned tähtsusetud raadiogrammid, mis vahetati Coltano ja Massua jaamade vahel.

Täpselt üks kuu hiljem dekripteeriti Itaalia ülemjuhataja staabiülema kindral Cadorna sõnum 2. armee juhatus-
sele, mis oli šifritud itaallaste kõrgemates staapides tarvita-
tava „cifrario rosso“ järgi. See polnud aga tõeline dekripteerimine, sest selle koodi olid austerlased endile hankinud juba enne sõda.

10. juulil 1915. a. itaallased vahetasid väljaamades tarvitata-
vad šifrid uute vastu. Samuti nagu varemalt nägid nüüd austerlased uute šifrite dekripteerimisega palju vaeva, kuid alates augustist hakkas asi paremini edenema. Kui juunis dekripteeriti üldse 20 ja juulis 13 šifrogrammi kuu kohta, siis hiljem tõusis dekripteeritud šifrogrammide arv mõnikord kuni 50 päeva kohta. Kuid itaallaste raadiogrammid harilikult ei sisaldanud operatiivseid üksikasju, vaid neis anti edasi peamiselt administratiivse sisuga teateid. Nende hoolikal uurimisel saadi siiski tulusaid andmeid vastase asetuse ja kavatsuste kohta.

Itaallaste „cifrario servizio“, mida vahetati iga kuue nädala järele, oli hõlpsasti dekripteeritav. Kui 1915. a. oktoobri alguses „cifrario tascabile“ tarvitusele võeti, siis sel-

lega polnud austerlastel mingisuguseid raskusi, sest see oli neil samuti nagu „cifrario rosso“ hangitud juba enne sõda. Samuti enne sõda oli austerlastel hangitud itaallaste šifri-sõnaraamat „mangarini“¹⁾).

Austerlaste dekripteerimised ei jäänud itaallastele saladuseks ja nii keelas 30. märtsil 1916. a. Itaalia ülemjuhatus „cifrario rosso“ tarvitamise ära. Kuid Valona raadiojaam kasutas seda šifrit edasi ja isegi väga tähtsate sõnumite šifrimisel.

Itaalased tegid veel teisegi vigu, mis hõlbustasid austerlastel dekripteerimistööd. Nii 1918. a. enne Piave lahingut keegi sideülemaist juhtis raadioteel tähelepanu eelseisvale šifrivõtme muutmisele²⁾).

Üldiselt seisis Itaalia šifri- ja raadiosideteenistus võrdlemisi kõrgel tasemel. Neil oli tavaliselt mitu šifrit üheaegselt kasutamisel. Peale selle tihti üksikud diviisid, brigaadid ja koguni rügemendid evisid eri šifreid. Šifreid vahetati väga sagedasti, elavama tegevuse ajal mõnedes armeedes isegi iga päev.

Neist raskustest suutsid austerlased siiski üle saada ja dekripteerisid mõne tähtsa itaallaste šifrogrammi õige kiiresti.

Mis puutub Serbia rinnet, siis siit on teada väga vähe üksikasju. Üldiselt avaldasid austerlased siin vähe aktiivsust³⁾. On tõenäone, et Serbia rindel oli vähe raadiojaamu ja et austerlastel ei jatkunud igale poole häid kriptolooge⁴⁾).

Seevastu Saloniki rindelt Austria peakorteril oli võimalus hankida hulk andmeid. Kindral Ronge väidab, et seal oli tegemist dekripteerimistega. Kuid asjaolu, et kõnealolevad telegrammid kõige sagedamini tulid Ateenast, laseb oletada,

1) Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, lk. 168 ja 220.

2) Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 219 ja 362.

3) Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 186 ja 384.

4) Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 229.

et seal oli tegemist ühe „erilise“ Kreeka staabile lähedal-seisva luureallikaga. Ronge oma, muide üksikasjade poolest rikkas teoses, ei maini kusagil selgesti, et austerlastel oleks korda läinud dekripteerida ka prantslaste või inglaste šifrogramme.

Kui Rumeenia 1916. a. augustis sõtta astus, siis oli austerlastel Rumeenia šifrite dekripteerimisega esialgu palju muret, sest rumeenlaste šifrid osutusid väga vastupidavateks. Nende dekripteerimine oli seda tähtsam, et rumeenlaste šifrogrammid sisaldasid nagu venelaste omadki tähtsaid operatiivseid andmeid. Raadioluure organiseerimiseks Rumeenia vastu saadeti Sofiasse juba aegsasti Austria parim selle ala eriteadlane ja kriptoloog major Pokorny. Kindral Ronge sõnade järgi saavutati sel alal varsti häid tulemusi, nii et austerlased said täieliku pildi olukorrast Bulgaaria rindel¹). Kuid tekib kahtlus, kas oli siin tegemist tõeliste dekripteerimistega või lihtsalt lahtiste raadiogramme püüd-misega. Väga võimalik, et suurte operatsioonide ajal raadio-personaal tegi vigu ja hoolimata valjust keelust saatis siiski lahtise sisuga raadiogramme²).

Nagu näeme, uute rinate tekkimisel austerlased organiseerisid aegsasti vastavad eriteenistused.

Peab arvama, et Maailmasõjas Austria ja Saksa dekripteerimisteenistuste vahel pidi valitsema koostöö, kusjuures kindral Ronge teoses toodud andmetest ilmneb, et suurem ja edukam osa oli siin täita austerlastel. See on ka mõistetav, sest austerlastel oli see ala ette valmistatud juba rahu-ajal ja nad võisid juba sõja algusest peale saada häid tulemusi. Sakslastel see ala organiseerus järkjärgult, kusjuures nad muidugi kasutasid oma liitlase kogemusi.

Näiteid võib siin tuua mitmeid. Nii 25. septembril 1914. a. andis vene ratsakorpuse ülem kindral Novikov

¹) Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 233 ja 235.

²) Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 229.

Buski'st raadiogrammi kindral Olsevski'le Varssavi, milles ta teatas oma manöövri-idee ja peale selle andis ka väga tähtsaid agentuurandmeid sakslaste kohta. Kindral Ronge ütleb selle juhu kohta, et vist üheski sõjas vastase luuretulemused pole saanud nii kiiresti teatavaks sellele, kelle vastu nad olid sihitud. Samal ajal, kui Olsevski staap oli tegevuses raadiogrammi dešifreerimisega, Austria kriptoloogid olid ametis selle dekripteerimisega ja sama päeva kella 1600-ks teatati asjaoludest Saksa väejuhatusele¹⁾.

Teine sellane näide, kus austerlased ajaviitmatult andsid sakslastele teada viimastele kasulikud dekripteerimistulemused, on järgmine.

13. novembril 1914. a. püüdsid austerlased kinni venelaste raadiogrammi, mis andis dispositiooni järgmisel päeval ettenähtud üldise sissetungi algamiseks Saksamaale Posen'i ja Thorn'i vahel. Samal päeval pärast lõunat oli see raadiogramm dekripteeritud nii Austria operatiivkantselei kui ka Saksa idarinde juhataja laual Posen'is²⁾.

Tuli ette ka juhtumeid, kus austerlased ja sakslased ühisel jõul lahendasid vastase šifrivõtmeid. Nii 1914. a. novembris venelased muutsid ootamatult kõige ägedamate lahingute ajal oma šifrivõtme. Austerlaste ja sakslaste ühiste pingutuste tagajärjel läks korda uut šifrivõtit avastada 22. novembriks.

Peale seile on teada, et kui ilmusid prantsuse ja inglise väeosad Itaalia rindele, siis austerlased saatsid ühe ohvitseri ühesse sakslaste dekripteerimiskeskusse Spa'sse inglaste šifri-meetoditega tutvunema.

Austria sõjaaegse šifri- ja dekripteerimisteenistuse organisatsiooni kohta täpsed andmed puuduvad. Kindral Ronge teosest, lisa V, leiame vaid niipalju, et 1917. a. aprillis Austria ülemjuhatause staabi luureosakonna koosseisus

¹⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 118.

²⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 127.

esineb „sõjašifrigrupp“ ja kindralstaabi luureosakonna koosseisus on šifrigrupid I ja II¹⁾).

Peab arvama, et mainitud „sõjašifrigrupp“ on toosama dekripteerimiskeskus ülemjuhataja staabi juures, millest on juttu mitmes kohas kindral Ronge teoses, sest isikute nimed, mis nii ühe kui teise mainimisel ette tulevad on ühed ja samad.

Üks dekripteerimiskeskus loodi sõja alguses ülemjuhataja staabi luureosakonna juurde, mille koosseisus oli esialgu vaid kaks ohvitseri, hiljem dekripteerimiskeskuse koosseisu suurendati. See keskus sai vastavat materjali kinnipüütud vastase šifrogrammide näol raadiokuuldejaamadelt, mis töötasid armeede ja ülemjuhatuses staapide juures.

Itaalia sõtta astumisel 1915. a. loodi Itaalia rindel dekripteerimiskeskused armeede juhatuses juurde.

Kui 1916. a. Rumeenia sõtta astus, siis organiseeriti Bulgaaria rindel aegsasti iseseisev dekripteerimiskeskus sinna loodud raadioluure keskuse juurde Sofia'sse.

1917. a. pärast raadioluurevõrkude täiendamist ja reorganiseerimist Itaalia rindel ja Balkanil oli kord sellane, et vastase uute šifrivõtmete dekripteerimist toimetati ülemjuhatuses dekripteerimiskeskuses Baden'is, kust lahendused saadeti kasutamiseks armeedele.

Kokkuvõte.

Austria šifri- ja dekripteerimisteenistus oli enne Maailmasõda oma ülesannete täitmiseks küllaldaselt ette valmistatud.

Sifriteenistuse funktsioneerimise kohta täpsed andmed puuduvad. Niipalju on vaid teada, et austerlased olid raadioside kasutamisel äärmiselt ettevaatlikud. Tuleb arvata, et šifriteenistus suutis oma ülesannet täita.

¹⁾ Ronge, Kriegs- und Industrie-Spionage, 1930, lk. 403 ja 404.

Dekripteerimisteenistuse suured saavutused Vene rindel olid tingitud peamiselt venelaste šifri- ja raadiosidetee-
nistuse täielikust nõrkusest.

Itaalia rindel olid dekripteerimisteenistuse tulemused palju tagasihoidlikumad, sest siin oli tegemist sel alal tugevama vastasega. Esiialgu tõid austerlastele suurt kasu rahu ajal muretsetud itaallaste koodid.

Uute rinnete tekkimisel austerlased tegid aegsasti ettevalmistusi vastavate eriteenistuste organiseerimiseks uuel rindel.

Austerlaste ja sakslaste dekripteerimisteenistuste vahel valitses tihe koostöö.

Šifri- ja dekripteerimisteenistus oli koondatud peamiselt ülemjuhatuses staabi vastava keskuse juurde, kuid olukorra muutuste puhul loodi vastavaid uusi keskusi ka rinnete ja üksikute armeede staapide juurde.

Üldiselt šifri- ja dekripteerimisteenistus oli teineteisest organisatsiooniliselt lahutamata.

V.

ŠIFRITE KASUTAMINE VENEMAAL.

Venemaa, nagu selgus juba eespool, oli šifri- ja dekripteerimisteenistuste alal teistest riikidest täiesti maha jäänud. Küllaldase ettevalmistusega raadiopersonaali ja kogenud kriptoloogide puudumisel tegid venelased sel alal kogu sõja kestel jämedaid vigu¹⁾.

Venemaal jäi šifriteenistus kuni sõjategevuse lõpuni väga madalale järjele ja pärast 1917. a. revolutsiooni laostus peagu täiesti.

Maailmasõjaaegse Venemaa šifri- ja dekripteerimisteenistuse juures ei ole võimalik pikemalt peatuda, sest selle

¹⁾ Revue Militaire Française, 1931, XLI, lk. 223.

kohta pole avaldatud peagu mingisuguseid andmeid; revolutsiooni keerises on venelaste vastav dokumentaalne materjal arvatavasti hävinud.

VI.

KOKKUVÕTE ŠIFRITE KASUTAMISEST MAAILMASÕJAS.

Rahuaegne ettevalmistus.

Maailmasõjas šifri- ja dekriptemisteenistus seisis enam-vähem oma ülesannete kõrgusel vaid nendes riikides, kus need eriteenistused olid juba rahuajal tarvilisel määral ette valmistatud. Sellased ettevalmistused olid enne sõda läbi viidud Prantsusmaal, Austrias ja ka Inglismaal (viimase kohta puuduvad üksikasjalikumad andmed), kes seepärast Maailmasõjas saavutasid sel alal võrdlemisi häid tulemusi. Prantsusmaal ja Austrias loodi juba mitu aastat enne sõda vastavad eriasutised, kus uuriti šifritesse puutuvaid küsimusi ja hoolitseti vastava eriteadlaste kaadri ettevalmistamise eest. Kriptoloogidele tarvilise uurimismaterjali soetamiseks võõraste šifrogrammide näol korraldati juba rahuajal sideluuret eriti raadioluuret.

Prantsusmaal šifri- ja dekripteerimisteenistuse korralduse otstarbekuse ja võimete selgitamiseks isegi katsetati neid eriteenistusi kindralstaabi välisõitudel.

Peale selle töötas Prantsuse kindralstaap šifrite alal juba rahuajal kontaktis politsei ja välisministeeriumiga.

Kuigi ka Saksamaa, kes polnud teinud mingisuguseid ettevalmistusi, saavutas sõja alguses venelaste suhtes võrdlemisi häid tulemusi, siis oli see suurel määral tingitud venelaste täielisest nõrkusest sel alal.

Šifrite kasutamise suur levik.

Ainult vähestes sõjavägedes oli juba enne Maailmasõda tekkinud teatav arusaamine šifrite tähtsusest, kuid nii laial-

dast šifrite kasutamise levikut, nagu see tegelikult sündis Maailmasõjas, ei suutnud keegi ette aimata. Enne sõda arvati, et šifrite kasutamise tarvidus võib sõja korral tekkida vaid suurte väekoondiste staapides. Alles Maailmasõja esimeste operatsioonide kurvad kogemused sundisid seda küsimust tõsisemalt võtma.

Ühenduses raadioside laialdase ja kiire levikuga järjest väiksemate osade ja üksuste teenistusse suurenes šifrite kasutamise tarvidus. Jõuti veendumusele, et šifrite kasutamine on teataval määral tarvilik peale raadio veel teistegi sidevahendite juures. Seega šifrite kasutamine, mis sõjategevuse algul oli ette nähtud vaid väikekoondistele, levis kord-korralt koguni kuni kompaniteni.

Kasutatavad šifrid, mis sõja algul olid hõlpsasti dekripteeritavad, muutusid kord-korralt kindlamateks ja nõudsid sõja lõpu poole vastase kriptoloogidelt pingutavat tööd.

Šifriteenistuse järk-järguline arenemine.

Šifrite kasutamise suur levik nõudis järjest täiuslikumat šifriteenistuse korraldust. Isegi nendes riikides, kus šifriteenistus oli teataval määral juba rahu ajal ette valmistatud, osutus see kohe sõja alguses puudulikuks. Näiteks Prantsusmaal töötasid sõja algperioodil vastavatest eriteadlastest komplekteeritud šifri-osakonnad või -teenistused vaid sõjaministeeriumi ja ülemjuhataja staabi juures. Hiljem moodustati ka suurte väekoondiste staapide juurde eriteadlastest komplekteeritud šifriteenistused või -jaoskonnad. Sõja lõpuks evisid juba isegi väeosade staabid oma koosseisus šifriteenistusele spetsialiseerunud ohvitseri. Vastava personaali ettevalmistamine nõudis kogu sõja kestel püsivat tööd.

Nendes riikides, kus šifriteenistuse rahuaegne ettevalmistus oli puudulik, nagu Venemaal ja Saksamaal, ei suudetud kogu sõja kestel seda ala tema ülesannetele vastavale kõrgusele tõsta. Suurt puudust tunti kogenud eriteadlastest.

Dekripteerimisteenistuse tulemused.

Maailmasõjas andis dekripteerimisteenistus mõnedes riikides, nagu Prantsusmaal, Austrias ja Inglismaal häid tulemusi. See ala, nagu raadioluure üldse, oli tol ajal mitmele sõdivale riigile täiesti uudne. Seepärast võitlus sellase tegevuse vastu ei seisnud kuigi kõrgel järjel. Kinnipüütud vastase šifrogrammide dekripteerimine andis väga tähtsaid teateid vastase jõudude ja kavatsuste kohta, milliseid muul teel oli raske või peagu võimatu hankida.

Heade dekripteerimistulemuste saavutamist Maailmasõjas soodustasid järgmised asjaolud.

a) Šifriteenistuse arenematus ja eksimused šifrite kasutamisel.

Mitmete sõjavägede šifriteenistus tegi Maailmasõjas alles oma arenemiskäigu esimesi samme, seepärast tehtigi palju dekripteerimist sodustavaid vigu, nagu: kasutati sõnumite osalist šifrimist ehk segateksti; kasutatavad šifrid olid vastasele liiga kergesti avatavad; šifreid vahetati liiga harva; ühe šifriga üleantud sõnumit korrati või anti edasi täpselt endises redaktsioonis teise šifriga või koguni lahtiselt; šifritesse puutuvaid korraldusi anti edasi raadioteel kas šifritult või isegi lahtiselt; teatavaid tähtjalisi teateid saadeti pikema aja jooksul ikka ühes ja samas redaktsioonis; mitmesuguste teadete ja sõnumite redigeerimisel tarvitati šabloonilist algust ja lõppu; kohanimed ja üksuste nimetused teatavas tegevusrajoonis kordusid sõnumites liiga sagedasti; hooletus šifrite ja koodide kui salajaste dokumentide alalhoidmisel.

Kuigi sõja kestel igal pool šifriteenistus järjest arenes ja jämedad vead harvenesid, tuli šifrite intensiivsel ja laialdasel kasutamisel siiski veel küllaldaselt ette sellaseid vigu, mis võimaldasid kriptoloogidele püsiva ja süstemaatilise töö juures saavutada häid tulemusi.

b) Raadiosideteenistuse korraldamatus
ja nõrk distsipliin.

Kaudselt soodustasid dekripteerimisteenistuse häid tulemusi ka igasugused raadiopersonaali eksimused ja töökorra rikkumised. Eriti tuli sellaseid eksimusi ette Maailmasõja alguses sakslaste ja venelaste juures, aga hiljem see kordus ka teiste juures.

c) Dekripteerimistulemuste saladuses
hoidmine.

Oma uudsuse tõttu dekripteerimistulemused tekitasid esialgu suurt elevust ja neid ei suudetud tarvilisel määral saladuses hoida, sest puudus arusaamine nende tulemuste saladuses hoidmise tähtsusest. Vastane, teada saades, et tema šifrid on avastatud, pani otsekohe kehtima uued šifrid ja piiras isegi raadioside tööd. Kõige enam said saladuste mittehooldmise pärast kannatada prantslased, vähemal määral ka sakslased.

d) Ettevaatlikkus raadioside kasutamisel.

Kuna šifrid Maailmasõjas, eriti selle algperioodil, ei pakkunud sõnumite saladusele kuigi suurt kindlustust, siis oli raadioside hoolimatu kasutamine oma saladuste väljaandmise mõttes sagedasti väga ohtlik. See oht manitses raadioside kasutajaid mõnigi kord äärmisele ettevaatlikkusele. Kui olukord seda lubas, siis piirati raadioside kasutamist või loobuti sellest teatavatel perioodidel hoopis. Nii piirasid prantslased raadioside kasutamist juba kohe sõjategevuse algperioodil väga suurel määral. See oli neil seda hõlpsam läbi viia, et nad teotsesid omal territooriumil, kus oli kasutada korras traatsidevõrk. Hiljem, kui rinded stabiliseerusid ja oli võimalik luua rahuldavat traatsidevõrku, sakslased muutusid raadioside kasutamisel väga tagasihoidlikuks. Austerlased kasutasid ettevaatuse pärast kogu Maailmasõja kestel raadiosidet väga

piiratult. Niisama ettevaatlikud olid raadioside kasutamisel ka itaallased, kes hoidusid tähtsate operatiivteadete edasiandmisest raadioteel.

Suuremate operatsioonide perioodidel, millal traatühendused katkesid, oldi sunnitud paratamatult kõikjal laialdsemalt kasutama raadiosidet.

VII.

JÄRELDUSI JA ÕPISEID ŠIFRITE KASUTAMISEST MAAILMASÕJAS.

Rahuaegse ettevalmistuse tähtsus.

Korralikult funktsioneerivat šifri- ja dekripteerimisteenistust pole võimalik luua üle-öö, selleks on need alad liiga keerukad ja nende ettevalmistamine nõuab pikaajalist tööd. Seepärast on vaja juba rahu ajal pidevalt ette valmistada kriptolooge, kes uuriksid nii oma kui ka võõrastesse šifritesse puutuvaid küsimusi ja peaksid alati sammu selle ala üldise arenguga. Peale selle on vaja pidevalt õpetada ja harjutada šifrite käsitlemist teatud isikutele sõjaväes, et sõja korraks oleks ette valmistatud küllaldane arv vastavate oskustega personaali.

Šifrite kasutamine on paratamatu ka tulevikusõjas.

On päris kindel, et tulevikusõjas raadioside leiab laialdsemat kasutamist kui kunagi varem. Ühenduses sellega ja Maailmasõja kogemusel kahtlemata pannakse tulevikusõjas side- eriti raadioluurele väga suurt rõhku. Kuna raadioside salajustamine tehniliste võtetega ei näi niipea veel tagajärgi andvat, siis šifrite kasutamine selleks otstarbeks on paratamatu. Šifreid peavad tulevikusõjas kasutama kõik juhtimisastmed. Neid tuleb kasutada peagu kõigi sidevahendite juures, eriti aga raadioside tarvitamisel.

Organisatsioonilisi küsimusi.

Šifreid kasutati Maailmasõjas peagu kõigil juhtimisastmeil.

Eriteadlastega komplekteeritud šifriosakondi või -jaoskondi evisid ülemjuhatause ja suurte väekoondiste (armeede, korpuste) staabid, kuna diviiside ja väeosade staabid evisid kas üksikuid eriteadlasi-šifriohvitseri või täitis neid ülesandeid kõrvalametina mõni staabi ohvitseridest, kes selleks oli saanud vastava ettevalmistuse. Väiksemates üksustes olid samuti šifrimise ülesanded pandud teatavatele isikutele kõrvalametina.

Dekripteerimiskeskused teotsesid vaid kõrgeima sõjaväe juhatause juures, ainult erakorraliselt loodi neid ka suuremate väekoondiste juurde. Raadiosidevõrkude tihenemise puhul tulevikusõjas võib tekkida tarvidus dekripteerimiskeskuste järele ka väekoondistes.

Kontakt diplomaatilise teenistuse ja politseiga.

Üldise kriptograafia arenguga sammupidamine on kahtlemata siis palju hõlpsam, kui sõjavägi teiste riigiasutistega, kes samuti kasutavad oma asjaajamises šifreid, töötab kontaktis ja kui iga üks neist pole piiratud vaid oma võimalustega.

Sõja korral on sellane kontakt, eriti diplomaatilise teenistusega välditamatu, nagu seda tõestas Maailmasõda.

Dekripteerimistulemuste vähenemine.

Kui Maailmasõjas dekripteerimisteenistus mõne sõjast osavõtja juures andis veel võrdlemisi häid tulemusi, siis tulevikusõjas võivad tulemused kujuneda palju tagasihoidlikumateks. Maailmasõja kogemused manitsevad kõiki šifriteenistuse taseme tõstmise eest hoolitsema juba rahuajal, seepärast tuleb dekripteerimisteenistusel tulevikusõjas võidelda palju suuremate raskustega kui Maailmasõjas ja saavutused jäävad kahtlemata palju vähemaks.

Koostöö liitlastega dekripteerimisteenistuse alal.

Maailmasõja kogemused näitavad seda tähtsust, mida evib liitlastevaheline koostöö dekripteerimisteenistuse alal.

ŠIFRITE KASUTAMINE MAAILMASÕJAS

See koostöö seisab dekripteerimistulemuste vahetamises ja ühises jõupingutustes vastase šifrite avastamisel.

Dekripteerimistulemuste saladuses hoidmise tähtsus.

Vastasest saadud andmeid tuleb hoida saladuses samuti nagu oma kavatsusigi, sest nende piiramatu levitamisega võivad need asjaolud vastasele teatavaks saada.

Raadiosideteenistus vajab otstarbekat korraldust.

Maailmasõjas oli küllalt juhtumeid, kus puudulik raadiosideteenistuse korraldus ja raadio-personaali eksimused või saamatused olid vahetatavate sõnumite saladuse ja isegi šifrite paljastajateks. Seepärast on selge, et šifrid täidavad kindlasti oma ülesannet vaid siis, kui raadioside kasutamiseks on kehtima pandud otstarbekad korraldused ja kui raadio-personaal evib head väljaõpet.

